

رۆمان و نھىئىيەكانى رۆماننووسىن
پ.د. كەمال سەعدى مستەفا

رۆمان و نهيئييه كانى رۆمانتووسين

پروفيسور

دكتور كه مال سه عدى مسته فا

ههريمي كوردستان

زاييني ٢٠٢٤

۲۱,۵×۱۴,۵ سم

مستەفا، كەمال سەعدى مستەفا

پۇمان و نەينىيەكانى پۇماننوسىن

كەمال سەعدى مستەفا / پىداچوونەوھى: عباس عبداللە يوسىف /

چ ۱، ھەولير، (چاپخانە ھىفى)، ۲۰۲۴.

(لاپەرە).

ناوى كىتپ: پۇمان و نەينىيەكانى پۇماننوسىن

بابەت: لىكۆلنەوھ

دانەر: كەمال سەعدى مستەفا

دىزايىنى ناوەرۇك و بەرگ:

پىتچىن: دانەر

پىداچوونەوھى رىنوس: عباس عبداللە يوسىف

چاپخانە: ھىفى

چاپ: چاپى يەكەم، ھەولير ۲۰۲۴

تىراز: ۵۰۰ دانە

لە بەرپۆەبەرايەتى گشتى كىتبخانە گشتىيەكان ژمارەى سپاردنى () سالى ۲۰۲۴) ي پىدراوھ
مافى لە چاپدانەوھى بۆ نووسەر پارىزراوھ.

پېشەكى

رۇمان ئەمرۇ فراوانترىن رەگەزى ئەدەبىيە لە بواری ھونەرى نوسىنى دەقە جىاوازەكاندا بۇ گەياندنى ھەر پەيامىك بۇ خوينەرانى رۇمان "دەتوانىن بلىين رۇمان رويىكى مېژوى ھەر مىللەتتە چۈنكە تېيدا واقىعى ژيان و كەلتورى مىللەتانى تېدا رەنگدەداتەو "ديارە ئەو ھونەرەش بەپپى قۇناغەكانى گۇران و ئاستەكانى كۆمەلانى جىهان گۇرانكارى بەسەر شىوازەكانى دەربرىنى دا ھاتو و دادىت "بە پپى كېشەو مىللەتلىكانى ئىو ھەر نەتەوئەيەك چەندىن جۇرى رۇمان دەخىتە روو "ئەگەر چى ئەو ھونەرە ھەندى جار لە وئەنى خەيال دەچىرى بەلام ئەو خەيالە لە راستىدا رەنگدانەوئە واقىعى گەللىكە يان نەتەوئەيەكە "بۇيە ھەندىجار زانايانى ئەدەب بەو دەو دەربرىنە ھونەرەيە دەلېن بابەتلىكى رىالىستى " رۇمان پەيامىكە لە تىروانىنى نوسەرە ھۆشمەندەكانەو بەرامبەر بە ديارە جىاوازەكانى كۆمەل ئاراستەى خوينەرەكانى دەكرىت بۇ ئامانجىكى ديارىكراو لە پىناو خستەروى لايەتلىكى رەخەيى يان چارەسەر كىرىكى ديارىكراوى كۆمەل لە پال چىژىگەياندنىكى دەرۋىنى ھەر لەبەر ئەو ئەو ئاستە جىاوازو لايەنانەى كۆمەلگان رۇمان بەچەندىن جۇر دەنوسرى وەك رۇمانى مېژوى "پەرۋەردەيى "پۇلىسى" سىياسى "لانەوازان" ناوچەيى "دەمامكدار" رۇمانسى "واقىعى" رەش و زۇرىتر "ئەو ژانرەش بەردەوام لە فراوانبون و ھەلەكشاندايە لە ئەدەبىياتى جىهانىدا چۈنكە ھاوتەريە لە گەل بارە جىاوازەكانى كۆمەلگاندا و پۇيىستىيەكى بەردەوامى

هزره "نوسهري كتيب توانويه تي له نئو مه تنى ئەو كتيبهيدا لايه نه باشه كان و
سودى نوسيني رۆمان بخاته بهردهستى خوينه ر به شيويه كي نه خشه كيشراو دلنيامه
سودى زۆر به كتيبخانه ي كوردى ده گه يه نيئ و چونكه خوشى رۆماننوسىكي به
ئەزمونه و ليره دا ئامازه يه كي دروستى جوړه كانى رۆمانى ديارىكردوه بېگومان ده بېته
مايه ي سود به خشين به خوينه ره كانى بناغه يه كيش بو ئاواتخوازانى نوسيني رۆمان

پروڤيسۆر

دكتور سليم رشيد صالح

٢٠٢٤/١/٢٧

دهستېك:

له كتيبخانهى كوردى وتار و ليكولينه وه له سهر رۆمان زۆرن، به لام كتيبيكى گشتگير كه هه موو لايه نه كانى رۆمانى له خوگر تبت نيه، بويه به پيوستم زانى به سوود وه رگرتن له سيسته مى زيره كى دهست كرد و سه رچاوه بيان بيه كان، ئه م ليكولينه وه ليه باره ي چوئيتى نووسىنى رۆمان ئاماده بكم و تيايدا تيشكم خستوته سهر گشت لايه نه كانى رۆمان به هه موو جوهره كانى.

هيوادارم سوودى بو رۆماننوسان و هه وادارانى رۆمان و كتيبخانهى كوردى هه بىت. ههر به م بونه يه ده مه وى سوپاسى براى به پىزم شاعيرى نوڤخوازى به ناوبانگ عه باس عه بدوللا يوسف بكم كه پيداچوونه وه ي بو كردووه.

دكتور كمال سهدى

٢٠٢٤/١/١٥

چۇن رۇمان دەنئوسى پ.د. كەمال سەعدى مستەفا

رۇمانئوس كىيە؟

رۇمانئوس ئۇ نووسەرەيە كە رۇمان دەنئوسىت، كە فۇرمىكى درىژى ئەدەبىيات، يان چىرۇكىكى خەيالى يان واقىيى دەگىرپىتەو و ئۇ ھونەرمەندەيە كە لە زمان كەلك وەردەگىرېت بۇ دروستكردى كارەكتەر و پروداوېك كە خوينەر يان بىنەر دەكاتە كۆيلە و دەيانگوازىتەو بۇ جىھانە جىاوازەكان. رۇمانئوس پەرە بە گرىچنى چىرۇكە كە دەدات، و وەسف و كارەكتەر و دىالوگ بۇ بىياتنانى ئەزموونىكى دەولەمەند و ئىلھامبەخشى ئەدەبى بەكاردەھىت.

تاييەتمەندىيەكانى رۇمانئوسىكى سەرکەوتوو جىاوازن، بەلام دەتوانىن ھەندىكىان بەم شىوہيە كورت بکەينەو:

۱- داھىنان و خەيال: رۇمانئوسىكى سەرکەوتوو تواناي بىرکردنەوہى داھىنەرانە و خەيالکردنى جىھانى نوئ و كارەكتەرى ورووژىنەرى ھەيە.

۲- ھىزى گىرپانەوہ: رۇمانئوسىكى سەرکەوتوو شارەزايە لە ھونەرى گىرپانەوہدا، بەو پىيەى دەتوانىت گرىچنىكى چىرۇكى ورووژىنەر و سەرنجراكىش بىيات بىت كە سەرنجى خوينەر بۇ لاي خوى رابكىشىت.

۳- گەشەپىدانى كارەكتەر: كارەكتەرى بەھىز و ئالۇز دروست دەكات، كە والە خوينەر دەكات ھەست بە ھاوسۆزى يان گرىگىدان پىيان بکات.

۴- بەكارھىنئانى زماڭ لە پرووى ھونەرىيەۋە: تواناي زماڭەۋانى بەرزى ھەيە و زماڭ بە شىۋەيەكى ھونەرى بەكاردەھىيئەت بۇ گەياندى بىرۋكە و ھەستەكان بە شىۋەيەكى كاريگەر.

۵- تىگەيشتىيىكى قوۋل لە پىكھاتە: لە پىكھاتەي رۇمان و ھاۋسەنگى نيوان توخمە جياۋازەكانى ۋەك سەرەتا و ناۋەراست و كۆتايى تىدەگات.

۶- بەردەۋام بەرەۋىيىشچوون: رۇمانئوسىيىكى سەرگەۋتوۋ بەردەۋام دەيىت لە پەرەپىداني تواناكانى نووسىن و فيربوون لە ئەزمۇنەكان.

۷- ديدگاي ناۋازە: تاييەتمەندە بە ديدىكى ناۋازە و تواناي بىرگەرنەۋەي دەرەۋەي سندوۋق، ئەمەش كاراكتەرى تاييەت بۇ كارەكانى زياد دەكات.

۸- پەيۋەندىيەكى باش لە گەل ئامادەبوۋان: لە پىداۋىستى خوينەران تىدەگات و كارلىك لە گەل ئامادەبوۋان دەكات بە شىۋەيەكى كاريگەر.

ئەم تاييەتمەندىيانە يە كدەگرنەۋە و ويىنەيەكى رۇمانئوسىيىكى سەرگەۋتوۋ دروست دەكەن كە بتوانىت خوينەران سەرسام بكات و كاريگەرىيەكى بەھيز لە جىھانى ئەدەب بەجىبەھىلەت.

رۇماننۇوس بۇ دروستىكرىن و پەرەپپىدانى رۇمانەكەى پىشت بە چەند كەرەستە و سەرچاۋەيك دەبەستىت. لىرەدا چەند ئامراز و سەرچاۋەيكە سەرەكى دەخەينەرۋو:

۱- زمان و شىۋاز: زمان بە شىۋەيكە كاريگەر بە كاربھىنە و شىۋازىكى نووسىنى ناۋازە پەرەپپىدە كە رۇمانەكە جيا بىكەتەۋە و ئەزمۇونى خوينەر بەرز بىكەتەۋە.

۲- دىالوگ: بە كارھىنە دىالوگ بە شىۋەيكە زىرەكانە بۇ پەرەپپىدانى كارەكتەرەكان و خستىنەرۋو پرووداۋەكان، ئەمەش ۋا لە خوينەر دەكات ھەست بىكات لە چىرۆكە بە شىدارى كىرۋە.

۳- كارەكتەرەكان: دروستىكرىن چەندىن كارەكتەرى ئالۇز، كە بە تىپەرپوونى كات كارلىك دەكەن و گەشە دەكەن، و ھەلگىرى ھەست و ئامانجى جۇراۋجۇرن.

۴- ژىنگە و ۋەسەف: ۋەسەفكى باشى ژىنگەى چىرۆكە بە شىدارە لە دروستىكرىن كەشيك و يارمەتى خوينەر دەدات شوپن و پرووداۋەكان خەيال بىكات.

۵- پىكھاتەى چىرۆك: پىكھاتەى سەرەكى چىرۆكە كە، دىار بىكە، كە سەرەتا و بىياتنانى گرژى و لوتكە و كۆتايى دەگرىتەۋە.

۶- ئاراستەى ھونەر: بە كارھىنە تەكنىكە ھونەرەكانى ۋەكو سوسپىنس، ھىيا، بۇ زىادىكرىن قوۋلى بۇ چىرۆكە كە.

۷- توۋىژىنەۋە: ئەگەر رۇمانە كە پۇيىستى بە زانىارى تايەت ھەيە لەسەر بابەتتىكى دياركراۋ، ئەۋا رۇماننوس پۇيىستى بە لىكۆلىنەۋەى ورد دەبى بۇ ئەۋەى وردە كارىي پىيدات.

۸- ئەزموونى كەسى: پەنگە رۇماننوس سوود لە ئەزموون و تىيىنىيە كەسىيە كانى خۆى ۋەربگرېت بۇ زيادكردى رپاليزم و قوولايى بۇ رۇمانە كە.

۹- خويندەۋەى بەرفراۋان: خويندەۋەيە كى ھەمەچەشن بۇ ژانرە ئەدەبىيە جۇراۋجۇرەكان، يارمەتى رۇماننوس دەدات بۇ پەرەپىدانى تىگەيشتنى لە پىكھاتە كانى گىرپانەۋە و شىۋازى نووسىن.

۱۰- ۋۇرك شۆپ و فىدباك نووسىن: بەشدارىكردن لە ۋۇرك شۆپە كانى نووسىن و ۋەرگرتنى فىدباك لە ھاۋرې نووسەران دەتۋانى سەرچاۋەيە كى بەنرخ بىت بۇ باشتكردى رۇمانىك.

ئەم ئامراز و سەرچاۋانە يارمەتى رۇماننوس دەدەن، بۇ بىياتنانى چىرۆكىكى بەھىز و سەرنجراكىش.

نووسىنى رۇمانىكى سەرکەۋتوۋ پۇيىستى بە ھەۋل و خۆبەخشى ھەيە، ئەلپىرە چەند ھەنگاۋىك دەخەينەۋو كە دەتۋانن لەم چۈارچىۋەيە، يارمەتيت بدەن:

۱- ديارىكردى بىرۆكە كە: بىرۆكەيە كى بەھىز و وروۋژىنەر ھەلپىرە، كە تۋاناي راكىشانى سەرنجى خوينەرانى ھەيىت.

۲- گەشەپىدانى كارەكتەر: دروستكردى كارەكتەرى ئالۆز و گەشەسەندوۋ، دروستكردى ھەر كارەكتەرىك بە تايەتمەندىيە ناۋازەكانى خۆى.

۳- بىياتنانى جىھانى گىرانه: دروستکردنى كەش و ژىنگەيەك كە لەگەل گريچنى سەرەكيدا يە كىگريته وە بۇ بەرزکردنە وە دەولەمەندکردنى ئەزموونى خوینەران.

۴- پىكھاتەي چىرۆك: سەرەتايەكى وروژىنەر دابنى، ورنە ورنە گىزى دروست بىكە تا لوتكە، پاشان كۆتايىيەكى دلخۆشكەر يان سەرسوپھىنەر دابىن بىكە.

۵- بەكارھىنانى زمان لە پرووى ھونەريە: گىگىدان بە شىۋازى نووسىن و بەكارھىنانى زمانى ھونەرى كە ورنە كارييەكانى رۇمانە كە بەرز دەكاتە وە.

۶- دىالوگى كاريگەر: نووسىنى دىالوگى زىرەك و دەرېرىن كە بەشدارە لە پەرەپىدانى كارەكتەرەكان و جولاندنى گريچن.

۷- كۆتۈرۈلگەندى خىرايى چىرۆكە: پارگىتنى ھاوسەنگىيەكى باش لە نيوان وەسەف و پرووداۋەكان بۇ ئەۋەيسەرنىچى خوینەران پابكىشى.

۸- مۇنتاز و پىداچوونە: پىداچوونە بە دەقەكەت دواي نووسىنى بۇ راستکردنەۋەي ھەلەكان و باشترکردنى پىكخستىن و سوكھاتنى لىشاۋى رستەكان.

۹- گوى لە بۇچوون و سەرنجەكان بگىرن: رۇمانە كە لەگەل ھاورپىكانت يان گروپىكى نووسىن بلاۋبىكەرەۋە بۇ ئەۋەي بۇچوونى جىاۋاز بەدەستبەينى.

۱۰- چىژ ۋەرگىرن لە پرۆسە: نووسىنى رۇمان ئەزموونىكى چىژبەخشە، چىژ ۋەربىگەر لە دروستکردنى جىھانى خۆت و گەياندىنى چىرۆكەكەت.

لەبىرت بىت نووسىنى رۇمان سەبر و خۆتەرخانکردنى دەۋىت، بە دەستكارىکردن و باشترکردن دەتوانى بىتتە بەشىكى جەۋھەرى لە پرۆسەكە.

مىرۇقى سەركەتوۋ لە نووسىنى رۇمان بە چەندىن سىفەت و لىھاتوۋىي تايىبەتمەندە، بەلام تاكە ستايلېك نىيە كە ھەموو كەسىك بگىرئەو. ئەلئىرە چەند سىفەتتەك دەخەينەپروو كە يارمەتتە بىدەن بۇ بەدەستەينانى سەركەوتن لەم بواردەدا:

۱- ئىلھام و داھىنان: تواناى دۆزىنەوۋى بىرۆكەى نوئ و ناوازە و كەردنى بە چىرۆكىكى ورووژئەنەر.

۲- پابەندبوون و سەبر: تواناى ماندووبوون و سەبرگرتن لە كاتى پىرۆسەى نووسىنى رۇمان، كە پەنگە كاتىكى زۆر بخايەنىت.

۳- تواناى پلاندانان: تواناى دارشتنى پلانىكى باش بۇ رۇمانە كە كە پىكھاتەى چىرۆك و گەشەسەندى كارەكتەرەكان لەخۇ بگىرئە.

۴- كارلىككەردن لەگەل بىنەر: تىگەشتن لە پىداووستى خوئەران و تواناى ئىلھامبەخشىن بۇيان و وروژاندنىان بۇ رۇمانە كە.

۵- تواناى داھىنان: ئەزموونكەردنى شىۋازى نووسىنى داھىنەرانە و پەرەپىدانى شىۋازى نوئى گىرئەوۋى چىرۆك.

۶- بىر كەردنەوۋى پەخەنىي: تواناى ھەلسەنگاندنى پەخەنىي دەقەكان و تىگەشتن لە چى ئەدەب كاردەكات و لە چى كارناكات.

۷- كۆلنەدان و پىشكەوتنى بەردەوام: ئىرادە بۇ باشتر كەردن و پەرەپىدانى تواناكانى نووسىن لە پىگەى راھىنان و تاقىكەردنەوۋەكان.

۸- پىكخستىن و بەپىۋەبەردنى كات: تواناى پىكخستىن كات بە شىۋەپەكى كارىگەر بۇ تەۋاوكەردنى رۇمانە كە بەبى سازشكەردن لەسەر كوالىتى.

۹- تواناي تىگەيشتن لە مرؤفايەتى: تواناي تىگەيشتن لە ھەست و كارلىكەكانى مرؤف، و بەرجەستە كردنى واقىعى لە رۇمانەكەدا.

۱۰- كراوھىي بەرامبەر بە فېدباك: تواناي وەرگرتنى فېدباك و پەخنە بە پۇحىكى كراوھ بۇ باشتىركردنى كار.

لەبىرت بىت: دەتوانرىت پەرە بەم سىفەتەنە بدرىت، نووسىنىش كارامەيەكى ھونەرىيەكە دەتوانرىت بەكات و ئەزمون باشتىركرىت.

چەمك و ھېما ، زمانى قوول و تىپرامان لە رۇمانى ئەدەبى:

چەمك و ھېماكان توخمگەلىكى ئەدەبىن، كە قوولايى و دەولەمەندى بە رۇمانە كە دەبەخشن. زمانىكى شاراوە پىكدەھىنن كە بە بىدەنگى قسە لە گەل خويئەر دەكات، وشەسازىي رۇح و بىر كەرنەو لەبرى وشەى روالەتى وەرگىپراوە. چەمكەكان ئەو تەوەر و پەيامە سەرەكەنە ديار دەكەن كە نووسەر ئارەزووى گەياندى دەكات، لە كاتىك ھېماكان ئامرازىكن بۇ قوولكەرنەوھى ماناكان و چەركەرنەوھى ئەزمونى ئەدەبى.

چەمكەكان برىتىن لەو بىرۆكە سەرەكەنەى كە لە سەرەنسەرى رۇمانىكدا دووبارە و چەندبارە رۇودەدەن. ئەم چەمكەكانە برىتىن لە پرسە كۆمەلەيەتتەكان، شىكارىيە دەروونىيەكان، يان بىر كەرنەوھى فەلسەفیانە. بۇ نموونە خۆشەويستى و نائومىدى، يان ئازادى و سنووردار كەرن، پەنگە بابەتتەكن بن كە ناواخنى زۆرىك لە رۇمانەكان پىكدىن. پىگە بە تەوەرەكان دەدات پەوتى چىرۆكە كە ديارى بكەن و سەرنجى خويئەر بەرەو پەيامە ئەخلاقيەكان ئاراستە بكەن.

ھېماكان بۇ ئامازەدان بە ماناى قوولتر و ئاراستە كەرنى سەرنج بۇ وردەكارىيە وردەكان بە كاردەھىترىن. شتىكى سادە وەك پەنگ يان شتىكى فىزىكى دەتوانى ھېمايەك بىت كە مانا شاراوەكان لەخۆ دەگرىت. بۇ نموونە گولەپرۆژە لەوانەيە لە

رۇمانىك ھىماي خۆشەويستى يان جوانى يىت، يانېش ھىماي راستىيەكى بەردەوام
وەك ھەتاو، ئەمەش بە كارلىككردن قوولايى بۇ گىرانبەكە زىاد دەكات.

كارىگەرى چەمك و ھىماكان:

چەمك و ھىما بەشدارن لە بەرزكردنەوہى ئاستى تىگەيشتى خوينەر لە دەق و
ئاراستەكردنى بەرەو بىركردنەوہ لە ھەندىك چەمك. ئەم توخمە ئەدەبىيە
كارەكتەرى ھونەرى و جوانىناسى بە رۇمانەكە دەبەخشن كە لە پرووى پرووداوەكە
تېدەپەرىت، ئەمەش رېگا خۆش دەكات بۇ تىپرامان و تىفكرىنى قوول.

كارلىككردن لەگەل خوينەر:

چەمك و ھىماكان كارلىكى نيوان رۇمان و خوينەر بەرز دەكەنەوہ، بەو پىيەي لە
گەشتىكى گەپان و تىپراماندا يەكتر دەبينن. خوينەر دەتوانىت ئەم توخمانە شى
بكاتەوہ و بە شىوازي جياواز لە ناوہرۆكە كانيان تىبگات بەپىي پىشىنە و ئەزموونە
كەسىيەكانى خۆي، ھەروەھا پەھەندەكانى بۇ ئەزموونى خويندەنەوہى بۇ فراوان
دەكات.

لە كۆتايىدا، چەمك و ھىماكان وەك توخمە سەرەككەكان سەرھەلدەدەن كە
قوولى و ئالۆزى بە رۇمانى ئەدەبى دەبەخشن، ئەمەش شارەزايى ئەدەبىيە
دەولەمەندتر دەكات و دەرگاكان بە پرووى كارلىكى خوينەر و لىكدانەوہى كەسىدا
دەكاتەوہ و لە تىكراي ئەمانەوہ، خوينەر دەبىتە نووسەر، و زىرەكانە مەبەستەكانى
رۇمانەكە بە جورىكى نوئ دەخوينىتەوہ.

چۆن رۆمان دەنوووسىت؟

بۇ نووسىنى رۆمان ئەم ھەنگاوانەى خوارەو ەبگرە بەر:

۱. بىرۆكەى چىرۆك: بە بىرۆكەىەكى باش دەست پى بکە و سوود لە پرووداوە راستەقىنەکانى ژيان وەربگرە و خەيالت تیدا بگيرە. تەركيزى چىرۆكەكە چيە و دەتەويت چ پەيامىك بە خوینەر بگەيەنیت؟

۲. پلاندانانى گريچن (الحبكه): ديارکردنى پیکهاتەى چىرۆك و دابەشکردنى پرووداوەکان. ئايا چىرۆكەكە فانتازيا، دراماتىك، واقعى، يان رۆمانسى دەيیت؟

۳. گەشەپیدانى کارەكتەرەکان: دروستکردنى کارەكتەرى ئالۆز و واقعى. وا بکە لە گەل بەرەو پيشچوونى چىرۆكەكە گەشە بکات.

۴. وەسف و كەشوهەوا: بە شىوازيك بنووسە كە خوینەر ەست بکات، وەك ئەوەى بەشىكى دانەبراو ەلەو جيهانەى كە تۆ دروستت كردووە.

۵. دەستكارىکردن و پيداچوونەو: بە بەردەوامى پيداچوونەو بە دەقەكانت بکە بۆ دلبابوون لە گيرانهوى ريك و پيك و راستکردنەوەى سەهو و ەلەكان.

۶. چيژ لە نووسين وەربگرە: لەبیرت نەچيژ چيژ لە پرۆسەى نووسين وەربگريژ رۆماننووسە جيهانيەکان بە جۆش و خرۆشەو دەقەکانيان دەنوووسن.

۷. بە تىپەربوونى كات و پاش چەند نووسىنىك بەھرەكانت بە كاملى دەپرات. بۇ
تۆكمە كىردنى باسكىردنى (پروودا و چۆنىەت و مېژوو) پىرسىار لە كەسانى پىسپۆر
بىكە.

دوچار بۇ دەقىكى زمانپارا و بى لەنگى سوود لە كەسانى شارەزاي ئەم بوارە
وہك سووكە پىداچوونەوہ بىكە، بەر لە تۆ، شاعىران و چىرۆكنووسانى دونيا ئەمەيان
كىردوہ.

ئەمەش بە سوود وەرگىرتن لە ئەزموونى نووسەران و خوئىندەوہى كىتب و
سەرچاوە زانستىيەكان دەپت.

لە ھەنگاۋە سەرەتايىيەكانەوہ دەست پى بىكە و وردە وردە پەرە بە تواناكانت بدە.

گرېچن لە رۇماندا چيە؟

گرېچن (الحبكة) لە رۇماندا ئاماژەيە بۇ ئەو كات و پرووداوانەي كە چىرۆكە كە پىكدەھىنن. زنجىرەيەك پروودا و پىشھاتە بەيە كەوہ گرىدراوہ كانە كە بەسەر كارەكتەرە سەرەككەيە كان پروودەدەن و كارىگەرەيەن لەسەر پەرەسەندنى تەواوى چىرۆكە كە ھەيە. گرېچن بۇ بنىاتنانى لايەنە جياوازەكانى رۇمانىك دروست دەكرىت، ۋەك گرژى و ۋەستان و گەشەسەندنى كەسى بۇ كارەكتەرەكان.

گرېچن بەزۆرى ئەو كىشە سەرەككەيە يان مەملەتتەيە لەخۆدەگرىت، كە كارەكتەرەكان پرووبەپرووى دەبنەوہ، و چۈن ئەم مەملەتتەيە بە تىپەپروونى كات گەشە دەكات. ھەرۋەھا سوپرايز يان پىشھاتە چاۋەپرواننە كراۋەكان لەخۆدەگرن كە پەنگە كارىگەرەيەن لەسەر چىرۆكە كە ھەيەت. گرېچن بەشىكى جەوھەرىي پىكھاتەي رۇمانەكەيە و پۇلىكى گرنكى ھەيە، لە پاكىشانى سەرنجى خويەنەر و ھاندانى بۇ بەردەوامبوون لە خويندەنەوہ بۇ زانىنى پەوتى پرووداۋەكان تا دەگاتە كۇتايى رۇمانەكە.

پىناسەي گرېچن:

كەواتە گرېچن، پىزبەندى پىكخراۋەي پرووداۋەكانى ناو رۇمانەكەيە، كە تەوہرەكان يەكتەر دەپرن و يەكدەگرنەوہ و چىرۆكىكى يەكگرتوو پىكدەھىنن. گرېچنەكە توخمە جۇراۋجۆرەكانى ۋەك مەملەتتى، پىشھات و گرژى لەخۆدەگرىت،

تېشك دەخاتە سەر وردە كارييه سەرەككە كان كە پشتگىرى لە تەوهرى گشتى رۇمانە كە دەكەن.

گرنگى گرىچن:

گرنگى گرىچن لە توانايدا ھەيە كە رۇمانە كە وروژىنەر و سەرنجراكىش بىكات. خوئىنەر پالئەرىكە بۆ ئەوھى بەرەو پېشەو ە بچىت، بۆ ئەوھى بزانىت دواتر چى پروودەدات. گرىچنە كە گرژى و جىگىربوون دروست دەكات، ھەروھە سەرنجى خوئىنەر بەرەو پېشەتە وروژىنەرە كان ئاراستە دەكات و رۇمانە كە دەكاتە ئەزمونىكى لەبىرنە كراو.

توخمەكانى گرىچن:

توخمەكانى گرىچن چەندىن لايەن لەخۆدەگرن، وەك خالە سەرەككە كان، سەرسورمانە كان و پېشكەوتنە خىراكان. خالە سەرەككە كان وەك (خالى وەرچەرخان) لە چىرۆكە كەدا كاردەكەن، لە كاتىكدا سەرسورمانە كان ھەوايەكى نھىنى و پېشېنى زياد دەكەن. گەشەسەندىكى نەرم و خىرا سەرنج پاكىشە و خوئىنەر سەرقال دەكات.

جۆرەكانى گرىچن:

گرىچن چەند جۆرىكى ھەيە، لەوانە گرىچنىكى ھىلى كە زنجىرەيەكى كرۆتولۆژى پەيرەو دەكات، ھەروھە گرىچنىكى بازەيى كە چىرۆكە كە بە شىوھەيەكى ئەخلاقى دەباتەو ە بۆ خالى دەستپىكى خۆى. جۆرەكانى گرىچن بەپىي ئەو شىواز و ئامانجانە دەگۆرپىت كە نووسەر دەيەوئىت بەدەستى بەيئىت.

گرېچن و پەرەپېدانى كارەكتەرەكان:

گرېچن پەيۋەستە بەگەشە كۈردنى كارەكتەرەكانەۋە، كەگەشە كۈردن كاريگەرى لەسەر گرېچن دەپىت و بەپېچەۋانەشەۋە. بېرىار و كارلىكى كارەكتەرەكان لەگەل پرووداۋەكان دەتۈانن خالە سەرەككەكان بن كەپەۋتى گرېچنەكە دەگۈپن و ئالۋىيەكى زياتر بەئەنجام بېنن.

سەرچاۋەكانى گرېچن:

سەرچاۋەكانى گرېچن لەرۇمانەكان جياۋازن و بەندە بەكۆنتىكىست و جۇرى چىرۆكەكەۋە. رەنگە سەرچاۋەكان بىرىتى بن لە: كارەكتەرەكان، مەملەتلىكان، شوپن، كات، ھىماكان، نىۋان دەقەكان، جىگىربوون، گەشەسەندنى دەروونى كارەكتەرەكان، سەرسورمانەكان و ھىما كۆلتوورىيەكان. بەكارھىنەنى ئەم سەرچاۋانە تىكەلىان دەكات بۇ بنىاتنانى چىرۆكىك بەگرېچنىكى سەرنجراكىش و ئىلھامبەخش.

بېگومان باپېداچوونەۋە بەھەندىك لەو سەرچاۋە بنەرەتىانەدا بىكەين كە بەشدارن لە بنىاتنانى گرېچنەكى رۇمانىك:

۱- كارەكتەرەكان: گەشە كۈردنى كارەكتەرەكان و سىفەتەكانىان دەتۈاننىت بنەماى گرېچنەكە پىكېھىنىت. كارەكتەرەكان لەگەل پرووداۋەكان و يەكتردا كارلىك دەكەن، گرژى و پېشكەۋتن دروست دەكەن.

۲- ناكۆكىيەكان: مەملەتلىكان وروژاندن و گرژى بۇ گرېچنەكە زىاد دەكەن. ئەم مەملەتلىانە دەتۈانن ناۋخۆيى بن (ناكۆكىيە دەروونىيەكان) يان دەرەكى بن (ناكۆكىيەكان لەگەل ژىنگە يان كەسايەتىيەكانى دىكە).

۳- پىكخستن و كات: شوين و كات پۇلىكى گىنگ دەگىرن لە ديارىكردىنى كۇنتىكىستى چىرۇكە كەدا. شوينى جى تا جى و ماوهى كاتى جىاواز دەتوانى كاريگەرى لەسەر پرووداوه كان هەبىت و پەهەندى زىادە زىتر بكات.

۴- هياكان: بەكارهينانى هياكان چينىكى زىادەى نهينى و قوولى بە پۇمانە كە دەبەخشى. هەندىك بابەت دەتوانن هياى ماناى قوولتر بكن و پەيوەست بوو بە ئاماژەدارەكانى كولتورىيى يان مېتروويەو بەگەينە ئاستە بەرزە ئەم جۆرە پۇمانە.

۵- پىشبينىكردن: ئاماژەى پىشوەختە بو پرووداوهكانى داهاتوو كە گرژى دروست دەكەن و غەرىزەى فزولىي خوينەر دەوروژينن و لە دەقە كە نەپچرى.

۶- تەشويق: بەپىوەبردنى جىگەى سەرنج و وردە وردە ئاشكرادىنى پرووداوهكان سەرنجى خوينەر دەپاريزىت و وا دەكات لەناو دەقە كە پىشبينى پرووداوهكانى داهاتوو بكات.

۷- پىشكەوتنە دەروونىيەكان: گەشەسەندنى دەروونى كارەكتەرەكان، قوولايى بو گرچنە كە زىاد دەكات، بەو پىيەى چۈن بۇچوون و هەستەكانيان گۇران و گەشەكرديان دەتوانىت كاريگەرىيەكى گەورەى هەبىت.

۸- سوپرايز: لەوانەش سوپرايزە چاوپرواننەكراوهكان، كە پەوتە لەبەر چاوانەگىراوهكان بگۇرن و بەردەوامىي وەستان دەپاريزن.

نوسەر بە سوودوهرگرتن لەو سەرچاوانە، دەتوانیت بە شیوهیه کی کاریگەر،
رۇمانىك بنیادبنیت که گریچنە که ی ئالۆز و سەرنجراکیش بێت و زهینی خوینەران
رەبکیشیت.

ئەنجام:

لە کۆتاییدا گریچن وەك هیزیکى بزوينەرى رۇمانە که دەمینیتەوه و خوینەر
دەخاتە ناو جیهانی چیرۆکه که وه و دەبیاتە سەفەرکی سەروسەمەرە و وروژینەر.
هیزی گریچن لە توانای دەرشتنی ئەم جیهانە و کردنی بە واقعی و وروژینەردایە،
که تیتیدا پرووداوه کان بە شیوهیه کی شارەزایانە تیکەل دەبن بۆ دروستکردنی
ساتەکانی سیحری ئەدەبی.

رۇمانى فەلسەفى چىيە؟

رۇمانى فەلسەفى ژانرىكى ئەدەبىياتە كە توخمە ئەدەبى و فەلسەفىيە كان تىكەل دەكات، كە تيايدا گىرپانەو و كارەكتەرەكان بۇ لىكۆلپنەو و پەرسە ھەزرىيە تاييەتەكان بەكار دەھىنرېن. ئەم رۇمانانە بە ئالۆزىي وردە كارىيەكانى گرىچن و قوللايى بىرۆكە و چەمكە فەلسەفىيەكان تاييەتمەندن.

ئەم جۆرە رۇمانە باس لە بابەتگەلىك دەكەن وەك بوون، شوناس، ئازادى، ئەخلاق، و ماناي ژيان. زۆرجار چىرۆكەكان پىنگاي كارلىككارانە لە تىوان كارەكتەرەكان دەگرەنەبەر بۇ ئەوئەي بە قوللى و گشتگىر لەو بابەتانە بىكۆلنەو.

نمۇنەئەي ئەمەش رۇمانى نامۇيە (الغرىب) لە نووسىنى ئەلبىر كامۇ (۱۹۱۳- ۱۹۶۰) نووسەرى فەرەنسى، كە تىيدا گىرپانەو بۇ لىكۆلپنەو لە چەمكى (نامۇبوون و بىيانايى) لە ژياندا بەكار دەھىنرېت. لە كاتىكدا لە رۇمانى "ئەمە سەردەمى ئىمەيە" لە نووسىنى تاتيانا تۆلستۆي نووسەرى رۇوسى، رۇمانەكە بە شىوئەيەكى ورد و فەلسەفىيەكانە باس لە پەرسەكانى بوون و پەيوەندىيە مۇيەكان دەكات.

رۇمانى فەلسەفى بە داينىكرەنى سەكۆيەك بۇ خوئنەران پىشت دەبەستى بۇ گەپان و بىر كەرنەو لە پەرسە سەركىيەكانى ژيان لە پىگەي ئەزموون و كارلىكى كارەكتەرەكانەو.

رۇمانى (نامۇ) بەدواداچوون بۇ چىرۆكى مۇرسۇ دەكات كە نامۇيە بە دەرووبەرەكەي و بە خۇي. مۇرسۇ كاردانەوويەكى سارد و بىياكانە بەرامبەر بە رووداو و پەيوەندىيە كۆمەلەيەتتەيەكان نیشان دەدات و خۇي بەو شىۋەيە وەسەف دەكات كە ھەست بە تاوانبارى و ھەست و سۆز ناكات.

ژيانى مۇرسۇ گۇرپاننىكى رېشەيى بەسەردا دىت كاتىك پىاويكى عەرەب لەلەيەن ئەوۋە دەكوژرېت و خۇي لەبەردەم سىستەمىكى دادوۋەرىدا دەبىيەتەوۋە كە بەھۇي رەفتارە بىياكانەيەوۋە دادگايى دەكات. رۇمانەكە باس لە بابەتى نامۇبوون و دوورى سۆزدارى دەكات، تىشك دەخاتە سەر كاريگەريەكانى تەنيايى و نەھىليزم (العدمية) لە ژياندا.

رۇمانەكە لە چەمكى "نامۇ" دەكۆلئەتەوۋە ۋەك كارەكتەرىك كە لە دەروۋەي چوارچىۋەي چاۋەرۋاننىيە كۆمەلەيەتتەيەكان دەژى، يىرۆكەي بىياكى و گەپان بەدۋاي مانا لە جىھاننىكى بىيانا بەھىزتر دەكات. تاييەتمەندە بە شىۋازىكى نووسىنى وشك و كارەكتەرى نەھىنى مۇرسۇ، ۋا لە خوئەنەر دەكات لە بەرامبەر ناپروۋنى بىكۇتايى ژيان، سىروشت و بوۋنى مۇرۇف بخاتە ژىر پىسارەوۋە.

مۇرسۇ لە فىلمى نامۇدا پروۋبەرۋى چەندىن تەھدەي فەلسەفى دەبىيەتەوۋە، بەو پىيەي ئەو پىسارە لەبارەي ئازادى تاك و كاريگەريى بارودۇخى دەركەي لەسەر رەفتارى مۇرۇف دەروژىنىت. مۇرسۇ ۋەك كەسكى سارد و دووركەوتوۋ دەردەكەوئىت، لە دوۋرەوۋە مامەلە لەگەل پەيوەندىيەكان دەكات.

رۇمانەكە ۋەرد دەبىيەتەوۋە لە چەمكى بىيانايى لە ژياندا و ئەو تەھدەددايانەي كە مۇرۇف لە گەپان بەدۋاي شوناس و ئامانج دەبىيەتەوۋە. رووداۋەكانى چىرۆكەكە تىشك دەخەنە سەر نەھىليزم و بۇشايى نيوان تاك و كۆمەلگا، ئەمەش ۋا لە خوئەنەر

دەكات لە پەھەندەكانى ھۆشيارى و كارىگەريە كۆمەلايەتتەكان لەسەر تاك سەرسام يېت.

لەگەل بەرەويىشچوونى چىرۆكەكە، پەرەسەندىك لە تېروانىنى مۆرسۆ بۆ ژيان پروودەدات و پرسىارەكان سەبارەت بە ماناي دادپەرۋەرى و بەھاكان زياتر دەبن. كىتتەكە نوپەنەرايەتى شاكارىكى ئەدەبى دەكات كە بىر كەرنەو لە شوپىنى مەروۇف لە گەردوون و كارىگەرى بىرپارە تاكەكەسىيەكان لەسەر پەوتى ژيان دەورووژىنى.

كۆتايى رۇمانى "نامۆ" لە پېشھاتە دراماتىكىيەكانە، چونكە پالەوانەكە، مۆرسۆ، بىرپار دەدات ھىۋاش ھىۋاش لەگەل چارەنۇسى خۇيدا رېكبەكەوى. لە بەرامبەر كۈشتىنى پىاۋە عەرەبەكە، پرووبەرووى لەسىدارەدان دەپىتەو، مۆرسۆ لە ئەزمۇنەكەيدا ئاشتەوايى و قىلكرەن دەپىتە. مۆرسۆ ژيانى رۆژانە و سەروشت بە سادەيى باس دەكات، واقع بە ھاوسەنگى قىل دەكات.

كۆتايەكە پەھەندى فەلسەفى ھەيە، ۋەك چۈن پالەوان دەردەكەۋىت ۋەك ئەۋەي گەپتەپتە قۇناغىكى تېگەپتەن و قىلكرەن ناخۇيى. مۆرسۆ تېگەپتەن لە راستىيە بىنەپتەكانى بوون نىشان دەدات، و جىھان ۋەك خۇي قىل دەكات بەبى بەرگى. ئەمەش تىشك دەخاتە سەر چەمكى بىنايى و تەنبايى كەكارەكتەر بە درىژايى چىرۆكەكە ئەزمۇنى دەكات.

كۆتايى رۇمانەكە بە بابەتى دەپىتەو و پىشت بە گىرپانەو و وردەكارىيەكانى كارەكتەر دەپەستىت، رېگە بە خۇپنەر دەدات پەنگدانەۋەي خۇي لەسەر ژيان و مانا بىكات.

ناونىشانى رۇمانە كە بە زىمانى فەرەنسى "L'Étranger"، نووسىنى نووسەر و فەيلەسووفى فەرەنسى ئەلبېر كامۇ (Albert Camus). ئەم رۇمانە لەسالى ۱۹۴۲ بلاقرايەو.

هەرەها رۇمانى، "ئەمە سەردەمى ئىمەيە" رۇمانىكى نووسەرى پرووسى (تاتيانا تۆلىستۆيە). چىرۆكە كە چىرۆكىكى خۆشەويستى دەگىرپتەو كە باس لە تەحەددىياتى پەيوەندىيە مەرييە كان و كارىگەرييە كۆمەلايەتتە كانى سەردەمى سۆقيەت دەكات.

رۇمانە كە باس لە چىرۆكى ژيانى ئىلينا دەكات كە لە ژىر سىستەمى سۆسيالىستىدا دەژى و عاشقى پياويك دەبىت بە ناوى ئەندرىي. چىرۆكە كە باس لە ملەلانىيى نىوان خۆشەويستى و ئەرك و ئەو تەحەددايانە دەكات كە كارەكتەرە كان لە بنىاتنانى ژيانىان لە چوارچىوئە كى كۆمەلايەتى ئالوزدا پرووبە پروويان دەبىتتەو.

رۇمانە كە بە تواناى خوى بۆ گەران بەدواى لايەنە دەروونىيە كان و ھەستە كانى مەروۇف دەدرەوشىتتەو و دەيكاتە چىرۆكىكى زەق و پەنگدانەوئى گۇرپانكارىيە كولتورى و كۆمەلايەتتە كانى ئەو قۇناغە زەمەنەى كە تىيدا نووسراو.

"ئەمە سەردەمى ئىمەيە" بە خستە پرووى قووللى وئەيەكى ژيانى سەردەمى سۆقيەت، كە كارىگەرىيى سۆسيالىستى لەسەر پەيوەندىيە مەرييە كان و ئازادى تاكە كەسى ديارە، جيا دەكرىتتەو. رۇمانە كە تىروانىيىكى تىر لە دژايەتتە كانى نىوان خەونى كەسى و واقىيى كۆمەلايەتى دەخاتە پروو، پىسيار لەبارەى خود و كارلىك كەردن لەگەل ژىنگەى دەوروبەر دەوروزىنى.

كارەكتەرەكانى رۇمانەكە واقىعى و ئالۇز دەرەدەكەون، وا لە خوینەر دەكات
هەست بە ھاوسۆزى و تىپرامان لە سەفەرى تايىبەتى خۇيان بكات. تاتيانا تۆلىستۆى
قوولايى دەرۋونى لە گەل تىپروانىنى كۆمەلايەتى تىكەل دەكات، چىرۆكىك دەخاتە
پوو كە لەناو خۇيدا تەوهرى زىندوو لە ئازادى و خۆشەويستى و ناسنامە
هەلدەگرىت.

بە كورتى، "ئەمە سەردەمى ئىمەيە" بەرھەمىكى ئەدەبى دەولەمەندە كە باس لە
پرسە بەردەوامەكان دەكات كە مىشكى مەرۋقەكان داگىر دەكەن، و چاوخشاندىكى
ورد لە ژيان لە چوارچىۋەيەكى مىژرووى و كولتورى ديارىكراو دابىن دەكات.

ناونىشانى رۇمانەكە بە زمانى پروسى "Этот день, этот час"، واتە "ئەمىرۇ".
لە سالى ۱۹۶۹ بلاكراۋەتەوہ.

رۇمانى كۆمەلەيەتى: دېدگايەك بۇ واقع و فۇرمولەكردنى گۇرانكارىيەكان

رۇمانى كۆمەلەيەتى بە فۇرمىكى ئەدەبى دادەنریت. كە ھەوللى گەپان دەدات بۇ ویناگردنى كارلیكەكانى مرؤف لەگەل كۆمەلگا و بارودۇخە كۆمەلەيەتییەكانى دەوروبەر. پەنجەرەيەكى ھونەرییە كە بەرووی جیھانئىكدا دەكریتەو، كە پەنگدانەوہى ئەو گۇرانكارى و داینامىكەنەى تاك و گروپ ئەزموونى دەكەن. لەم بابەتە بەدواداچوون بۇ گرنكى خەياللى كۆمەلەيەتى دەكەین و چۈن پۇللىكى گرنكى دەگىرى لە تىگەيشتن لە واقع و دارشتنى ھۇشیارى كۆمەلەيەتى.

ئاراستەكردنى سەرنج بەرەو پرسە كۆمەلەيەتییەكان:

رۇمانى كۆمەلەيەتى فۇكس دەخاتە سەر پرسە كۆمەلەيەتییە زەقەكان، وەك چىنەكانى كۆمەلەيەتى، دادپەرەرى، ھەژارى و جياكارى. رۇمانەكە بە يىشكەشكردنى چىرۇك و كارەكتەرەكان كە لەم تەحەددایانە دەژین، سەكۆيەك بۇ تىگەيشتنىكى قوول لە كىشە كۆمەلەيەتییەكان دەپەخسىنىت و بەشدارە لە ھاندانى خویئەران بۇ تىپرامان و بیركردنەوہ.

كارىگەرى رۇمانەكە لەسەر گۆرانی كۆمەلایەتى:

رۇمانى كۆمەلایەتى ھىزىكى گەرەى ھەيە لە ھاندانى گۆرانكارى كۆمەلایەتى. كاتىك خوينەر ئاگادارى تەھەددىيات و ئازارەكانى كارەكتەرەكانى ناو رۇمانەكە دەيىت، دەتوانىت ئارەزووى ھەنگاونان و خەرىكبوون لە گەل پرسە كۆمەلایەتییەكان لە ژيانى راستەقىنەدا دروست بكت. ئەو گىرپانەوہیانەى كە باس لە پرسەكانى نادادپەرەوى يان جياكارى دەكەن، يارمەتیدەرن بۆ پراكىشانى سەرنج بۆ پىويستى باشتىركردن و گۆرانكارى.

فرەچەشنى گىرپانەوہى كۆمەلایەتى:

رۇمانى كۆمەلایەتى لە فرەچەشنىيەكەيدا لە مامەلەكردن لە گەل چەندىن بابەت و تەوہرى جياواز دەردەكەوى، وەك: پەيوەندى خىزانى، ھەژارى، پەرورەدە، يان كۆچەرى. ئەم ھەمەچەشنىيەى بابەتەكان رىگە بە رۇمانى كۆمەلایەتى دەدات، رەنگدانەوہى ئەو تەھەددا و گۆرانكارىيە فرەيىەكان بىت كە كۆمەلگا پىيدا تىدەپەرى.

كارلىكى خوينەر لەگەل واقع:

رۇمانى كۆمەلایەتى پەنجەرەى تىگەيشتن و تىپرامان بۆ خوينەرەن دەكاتەوہ، وايان لىدەكات لەناو ئەزموونى كارەكتەرەكان بژىن و لەگەل ئەو مەلمانى و تەھەددايانەى كە لە چىرۆكەكە دەردەكەون، كارلىك بكن. ئەم كارلىككردنە دەتوانىت ھۆشيارى نوئ پىكەيىنى و خوينەرەن ھان بدات بۆ بىرکردنەوہ لە رۆلى خويان لە كۆمەلگادا.

دەتوانىن بلىين، پۇمانى كۆمەلەيەتى ئامرازيكى كاريگەرە، بۇ گەپان و تىگەيشتن لە گۇرپانكارىيەكانى ناو كۆمەلگا و دارپشتنى ھۇشيارى تاك و كۆمەلگا. پردىكە لە نيوان واقع و خەيال كە پەنگدانەوہى ژيانى مروفەكانە و بەشدارە لە بنياتنانى ديالوگ لەسەر پرسە كۆمەلەيەتییە گرنگەكان.

كاريگەرى پۇمانى كۆمەلەيەتى لەسەر ھۇشيارى پۇشنبىرى:

لە جىھانئىكدا كە گۇرپانكارى خىراتر دەبىت و كىشە كۆمەلەيەتییەكان بەيەكەوہ گرىدراون، پۇمانى كۆمەلەيەتى پۇلىكى گرنگ دەگىپى لە دارپشتنى ھۇشيارى كولتوورىدا. پۇمانەكان شىكارىيەكى قول بۇ گۇرپانكارىيە كولتوورىيەكان و كاريگەرىيە كۆمەلەيەتییەكان دەخەنە پوو، كە يارمەتيدەرە لە گواستەوہى خوینەر بۇ ئەزموونە نوپەكان و پەيداكردى تىگەيشتنىكى قول لە بارودۇخە كۆمەلەيەتییەكان.

پىكھاتەى پۇمانسى و وینەكیشانى دیمەنى كۆمەلەيەتى:

پۇمانى كۆمەلەيەتى بە ئامرازيك دادەنرىت بۇ كیشانى وینەيەكى ھونەرى، كە دیمەنى كۆمەلەيەتى بە ھەموو وردەكارى فرەچەشنەكانى بەرجەستە دەكات. بەكارھىنانى پىكھاتەى گىپرانەوہ، پىگە بە ویناكردى وردى ژینگە و ئەو بارودۇخە دەدات كە كارەكتەرەكان تىيدا دەژىن، ئەمەش تىگەيشتنىكى ھەمەلەيەنە لە پرسە كۆمەلەيەتییەكان بەرز دەكاتەوہ.

رۇمان

وەك ئامرايىك بۇ بەلگە نامە كىردى مېژووى كۆمەلەيتى

رۇمانى كۆمەلەيتى بەشدارە لە بەلگە نامە كىردى مېژووى كۆمەلەيتى و كۆلتوورى كۆمەلگايەك. رۇمانەكە بە چاودىرىكىردى گۇرپانكارى و پرووداۋە گىرگەكان بە ئاۋىنەيەك دادەنرەيت كە راستىيە مېژوويەكان و كارىگەرييەكانيان لەسەر ژيانى رۇژانە بۇ نەۋەكانى داھاتوو پەنگدەداتەۋە.

ھاندانى كارلىك و گفتوگۇ (تحفيز التفاعل و النقاش):

رۇمانى كۆمەلەيتى ھاندەرى كارلىك و گفتوگۇيە سەبارەت بە پرسە گىرگەكان. چىرۇك و ئەزموونى كارەكتەرەكان دەتوانن ئىلھامبەخش بن بۇ خوينەرەن، بۇ كىردنەۋە دىالۇگ سەبارەت بە بابەتگەلىكى ئالۇز و پالئەريان بۇ بىركىردنەۋە پەخنەگرانە.

ئىلھامبەخش بۇ گۇرپانكارى:

گىپرانەۋە كۆمەلەيتى دەتوانىت كاتالىستىك (مُحفّز) يىت بۇ گۇرپانكارى تاكەكەسى و دەستەجەمەي. رۇمانەكە بە نىشاندىنى كارىگەرييە ئەگەرييەكانى گۇرپانكارىيە كۆمەلەيتىيەكان، دەرفەت بە خوينەرەن دەدات كە بىرىكەنەۋە و كارىكەن بۇ گۇرپانكارى ئەرىنى لە كۆمەلگاي خۇيان.

دەرئەنجام:

رۇمانى كۆمەلەيەتتى نەك ھەر پارچە ئەدەبىيەت دەمىيىتەو، بەلكى ئامرازىكى بەھىزە بۇ تىگەشتىن و شىكرەنەوۋى واقىع و دارشتەوۋى ھۆشيارى كۆمەلەيەتتى. دەسلەتەكەي لە تواناي وردبىوونەوۋەدایە لەو گۆرپانكارى و تەھەددایانەي كە كۆمەلگا پرووبەروۋى دەيىتەو، بەم پىيەش وەك يەككە لە گرنگترىن فۆرمەكانى ئەدەب دەژمىردى كە كارىگەرى لەسەر چۆنىەتتى دارشتىنى جىهان ھەيە.

نمۇنەيەكى بەرچاۋى رۇمانى كۆمەلەيەتتى لە رۇمانى "Les Misérables" دەبىنرىت ئى نووسەرى فەرەنسى فىكتۇر ھوگو (۱۸۰۲-۱۸۸۵). ئەم رۇمانە بە شاكارىكى ئەدەبى جىھانى دادەنرىت، نمۇنەيەكى ناياب و ناۋازەيە بۇ شىكرەنەوۋى كارلىكە كۆمەلەيەتتەكان و بارودۇخى مۇق.

۱- پىكھاتەي كۆمەلەيەتتى: "Les Misérables" مامەلە لەگەل كۆمەلەك كارەكتەرى ھەمەچەشن دەكات كە لە سەدەي تۆزدەھەم لە فەرەنسا دەژىن، كە تىيدا چاۋدىرى كارلىكەكانى نىۋان چىنە كۆمەلەيەتتە جىاۋازەكان دەكات، لە ھەژارەكانەوۋە تا دەۋلەمەندەكان، ھەروەھا تىشك دەخاتە سەر نادادپەرۋەرى و جىاكارىي كۆمەلەيەتتى .

۲- پەخنەي كۆمەلەيەتتى: رۇمانەكە نەھامەتتى و نادادپەرۋەرى كۆمەلەيەتتى لە پىگەي كارەكتەرەكانى وەك "ژان فالجان"، "گاڧرى" و "كۆسپىت" نىشان دەدات و پەنگدانەوۋى وردەكارىيەكانى ژيانى پۇژانەي چىنە ھەژارەكان و ئەو تەھەددایانەيەكە ئەوان پرووخسار لە بنىاتنانى ژيانىندا.

۳- بىننى كارىگەرى ھەلومەرجەكان: رۇمانەكە كارىگەرى ھەلومەرجى كۆمەلەيەتتى لەسەر تاك نىشان دەدات و چۆن ئەو ژىنگەيەي كە تىيدا دەژى

دەتواتىت چارەنۇوسى تاكە كان لە قالب بدات، ئەمەش نوینەرايەتى
پىكھاتەيەكى جەوھەرى دیدگای كۆمەلایەتى رۇمانەكە دەكات .

۴- تەركیز لەسەر مافەكانى مرؤف: “Les Miserables” تیشك دەخاتە سەر
پرسەكانى مافى مرؤف و بەرجەستە كردنى گۆرانكارىيەكانى كۆمەلگەى
فەرەنسەى لەو سەردەمەدا، لەوانەش قۇناغى شۆرشى فەرەنسا و
كارىگەرەيەكانى لەسەر تاك و كۆمەلگا.

لە پىگەى ئەم مۆدیلەو، “Les Misérables” وەك رۇمانىكى كۆمەلایەتى
سەرھەلدەدات كە قوول دەبیستەو بۆ پرسەكانى دادپەرەرى و مرؤفایەتى، و بە
نمونەيەكى زیندوو لە ئەدەبیاتی كۆمەلایەتى بەهیز و كارىگەر دادەنریت.

لە رۇمانى Les Misérables ى فیکتۆر هوگو چیرۆكەكە بە پىچ و پەنا كۆتایی
دیت كە لە هەمان كاتدا هەم ئیلهامبەخش و هەم كارەساتبارە. ژان فالجان
پالەوانى سەرەكى دواى ئەنجامدانى كردەوێ مېهرەبانى و قوربانیدان بە خاك
سپێردرا. لەگەڵ كۆتایی هاتنى ژيانى جافەر، مرؤفكەكە ژيانىكى تاوانكارى و
ياخيوون ژياو و دواتر تەوبەى كردوو و پىر بوو لە رەحم، رۇمانەكە پەيامىك
دەهینیت كە هەلگى رۆحى ئومید و باشتربوونە بە ئاراستەى داهاوودا.

رۇمانەكە بە شیوەیەكى بەرفراوان پەنگدانەوێ تەوهرى پەحمەتى و تەوبەيە،
هەر وەها هیزی ئیرادە بۆ گۆرینی ژيانى مرؤف نیشان دەدات. كۆتاییەكە هەلۆیستە
فەلسەفى و پەمزىەكان تىكەل دەكات، و پىگە بە خوینەر دەدات سەرەپای
سەختییەكان، بىر لە بەهاكانى مرؤفایەتى و گۆرانكارى كەسى بكاتەو.

دەرەنجامە كە لەسەر بنەماي بىرۆكەي پۇشتىنى كۆتايى و گۇرپانكارى بۇ جىهانىكى ترە، كە بىرۆكەي پزگار بوون و هيووا لە ئەگەرى نوپوونەو و گۇرپىنى ژيان بەھىزتر دەكات.

پۇمانى "Les Misérables" چەندىن وانە و فېربوونى تېدايە كە دەتوانرېت فېرى بىن:

۱- بەزەيى و لېيوردەيى: پۇمانە كە تېشك دەخاتە سەر گرنگى بەزەيى و لېيوردەيى لە مامەلە كەردن لەگەل ئەوانى تردا. ژان قالجان پۇچى لېيوردەيى و مۇفايەتى نىشان دەدات، كاتىك ھەولې كۆكردنەو و مۇفەكان دەدات و لە ژياندا پەحمەتى نىشان دەدات.

۲- ھىزى گۇرپانى كەسى: پېيازى ژان قالجان پەنگدانەو و ھىزى گۇرپانى كەسى و تواناي گۇرپانكارىيە سەرەپاي ھەلومەرجى سەخت. خوينەر فېرى گرنگى خۇپاگرى و خۇ باشتىركردن دەكات.

۳- پىرسەكانى دادپەرەرى كۆمەلەيەتى: پۇمانە كە ئاماژە بە گرنگى خەبات بۇ دادپەرەرى كۆمەلەيەتى دەكات، ھەرۈھە تېشك دەخاتە سەر كارىگەرى نادادپەرەرى و ھەژارى لەسەر ژيانى تاك و كۆمەلگە.

۴- گۇرپانكارى پۇچى و تەوبە كەردن: پۇمانە كە فېرمان دەكات كە گۇرپانى پۇچى و تەوبە كەردن، وا دەكات مۇفۇ ژيانى خۇي بىيات بىيەتەو و سەرلەنۇي دەستېيىكەتەو، تەنانەت لە سەختىرىن بارودۇخىشدا.

۵- قوربانى و پزگار بوون: پۇمانە كە لە پېگەي كەردەي كەسايەتتەيە كانەو بەھاي قوربانىدان نىشان دەدات، و چۇن قوربانىدان دەتوانىت بىيەتە ئامرازىك بۇ پزگار بوون و گەيشتن بە چاكە.

۶- گرنگى ھىوا و كۆلنەدان: رۇمانە كە بانگھېشتان دەكات بۇ باوەرکردن بە ھىوا
و خۇراگرى تەنانت لە بەرامبەر سەختىيە كان، بەو پىيەى كارەكتەرەكان
ھىزى ناوہوہ نیشان دەدەن بۇ بەرگە گرتن و پرووہ پرووہوونەوہى
تەحەددیاتەكان.

۷. كاريگەرى گەشتى كەسى لەسەر كۆمەلگا: رۇمانە كە فیرمان دەكات كە
سەفەرى تاكە كەسى دەتوانیت كاريگەرىيە كى گەورەى لەسەر ھەموو
كۆمەلگا ھەيت، ھەروەھا كەردەى بچووك دەتوانیت گۇرانكارى گەورە
بەدواى خۇیدا بەيت.

گەشەسەندنى كەسى و مەملانى (التطور الشخصي والصراع) وەك رەگەزىكى رۇمان:

توخمى ژيان نوپنەرايەتى ئاسۆيەكى بېكۆتايى ئەزمون و تەحەددىيات دەكات و گەشەسەندنى كەسى و مەملانى بە دوو توخمە ئەدەبىيە گىرگەكان دادەنرېت كە گىرۋىتىن بە يەكتر دەدەن بۆ دروستكردى چىرۆكىك كە گوزارشت لە گەشت و جوولەى كارەكتەرەكان بكات لە مەزەندەى ژيان.

پەرەپپدانى كەسى:

توخمى گەشەپپدانى كەسى فەزايەكە بۆ لېكۆلېنەو لە گۆرانكارىيە ناوەكىيەكانى كارەكتەرەكان. ئەم گەشەسەندە دەتوانىت دەرئەنجامى ئەزمونى ئەرىنى يان نەرىنى بېت، و مەملانى كەسى كە خۆيان بەسەر كارەكتەرەكاندا دەسەپپن. كارەكتەرەكان بە پروبەرووبونەوئەى ئاستەنگ و ناخۆشىيەكان وانەى بەنرخ فېردەبن كە بنەماى گەشەكردىان پېكدەهېن.

جۆرەكانى گەشەكردنى كەسى:

گەشەكردنى كەسى دەتوانىت بە چەندىن شېۋەى جىاواز دەرېكەۋىت، لە گۆرپانى پەفتار و پېگەشىتنى سۆزدارىيەۋە تا گەشەكردنى پۇخى و دەستكەۋتەكانى ژيان. گەشەكردن پەنگدانەۋەى چۆنىەتى گۆرپانى بەھاكانى كارەكتەرەكانە، و چۆن كارلىككردن لەگەل كەسانى دىكە و ژىنگە كارىگەرى لەسەر كەسايەتییەكانيان ھەيە.

مىلمانى ۋەك بزۋىنەرى گەشەپىدان:

مىلمانى بەشىكى دانەپراۋە لە چىرۆكەكانى گەشەپىدانى كەسى. مىلمانى دەتوانىت دەرەنجامى بارودۇخى دەرەكى يان مىلمانى ناوخۆى بىت و لە ھەر حالەتتەك، تەحەدايەك دەخاتە پروو كە كارەكتەرەكان پالدىتەت بۇ ھەنگاونان و گۆرپانكارى. ناكۆكىيەك دەتوانىت لەگەل خۇيدا بىت، لەگەل كەسانى دىكەدا، يان تەنانت لەگەل بارودۇخى دەوروبەرىش بىت، ئەمەش ئەۋە دەرەخات كە كارەكتەرەكان چەندە بەھىزن لە پرووبەرووبوونەۋەى تەحەددىاتەكان.

كارىگەرى سۆزدارىي گەشەكردن:

گەشەسەندنى كەسانى ناو پۇمانەكە كارىگەرىيەكى قوۋلى سۆزدارىي ھەلدەگرىت. خوينەر دەتوانى ھەست بە پەيوەندى بەو كارەكتەرەكانە بىكات كە دەتوانىت ھاوسۆزى گۆرپانكارىيەكانيان بىت و لە پىگەى گەشتەكەيانەۋە فىرى بىت و بەس. ئەم كارىگەرىيە پەنگدانەۋەى ئەۋەيە كە چۆن پۇمان دەتوانى نەك تەنھا

گېرآنە وە يەك يېت، بەلكو ئەزمۇونىكى ھاوبەشى پىگەيشتن و گەشە كىردنى كەسى يېت.

كۆتايى وەك خالى گەشە كىردن:

كۆتايى قۇناغىكى چارەنۇوسسازە لە گەشتى گەشەسەندنى كەسىدا. دەتوانرىت ئەنجامە بەرجەستە كراوہ كان نیشان بدرىت

كارەكتەرەكان وەك رەگەزىكى رۇمان

مرۇقاىەتى كارەكتەرەكانى رۇمانەكە توخمىكى جەۋھەرى و ژيانىن كە تەۋاككەرى پەيكەرى چىرۆكەكەن و ژيان و پىالىزىمى پىدەبەخشن. ويناكردنى كارەكتەرى بەھىز و ھەمەچەشن يارمەتيدەرە بۇ ئەۋەى خوينەر كارلىك لەگەل رۇمانەكەدا بكات و ھەست بە ھاوسۆزى و كارىگەرى پرووداۋەكانى بكات. ئەم ديوە مرۇيىەى كارەكتەرەكان، خويندەۋەى رۇمانەكە دەكاتە ئەزمونىكى دەۋلەمەند و قول.

فرە كەسايەتى:

كارەكتەرەكانى رۇمانەكە لە فرەچەشنىيەكى بى سنورەۋە دىن. كارەكتەرەكان بە گشتگىرى تايبەتمەندن، چونكە دەكرى لە پرووكەش و پاشخان و سروشت ھەمەجۆر بن. رۇمانەكە دەتوانىت مامەلە لەگەل كارەكتەرى جۇراوجۆر بكات، لە سادەيەۋە بۇ نەينى، كە رەنگدانەۋەى فرەچەشنى جىھانى مرۇقاىەتییە.

كارىگەرى كارەكتەرەكان لەسەر چىرۆكەكە:

كارەكتەرەكان پۇلىكى گىرنگ دەگىپن لە پەرەپىدانى گرىچنى رۇمانىك. كارەكتەرەكان لەگەل پرووداۋەكان و يەكتردا كارلىك دەكەن، كارىگەرىيان لەسەر ئاراستە و گەشەكردنى چىرۆكەكە دەپت. كارەكتەرە سەرەككەكان يان

لاوھىيە كان دەتوانن پرووداۋە سەرەككىيە كان بىزۈپنن يان وردەكارىيە كان زياد بكن
كە گىرآنەۋە كە دەۋلەمەندتر دەكەن.

قوۋلايى كارەكتەرەكان:

بەھىزى پۇمانە كە لە تواناى كىشانى كارەكتەرەكاندايە بە قوۋلايى دەروونى.
كارەكتەرەكان دەتوانن پەنگدانەۋەى گۇرانى بارى سۆزدارى و دژايەتییە
ناوڭۋىيەكان بن و زياتر مرقايەتى و واقعىينيان بكن. لە گەل گەشە كرنى
كارەكتەرەكان بە درىژايى چىرۆكەكە، خوينەر ھەست بە پەيۋەندى سۆزدارى و
سەرقالبۈون دەكات.

كارەكتەرەكان ۋەك ئامرازىك بۇ گەياندىنى پەيامەكە:

كارەكتەرەكان دەتوانن ئامرازىك بن بۇ گەياندىنى پەيام و بىرۆكەى سەرەكى
پۇمانىك. پەنگە كارەكتەرەكان نوینەرايەتى ئەو بەھا يان چەمكەنە بكن كە لە
پۇمانەكە ئامازەيان پىكراۋە، و بەمجۆرە پۇلىان ھەيىت لە گەياندىنى پەيامى
فەلسەفى يان كۆمەلايەتى.

كەسايەتى دەروونى و جەستەيى:

كارەكتەرەكان بە شىۋەى جۇراۋجۇر دەردەكەون، چ دەروونى بىت يان
جەستەيى. كەسايەتییە دەروونییەكان بە بىر كرنەۋەى قوۋل و شىكرنەۋەى
پرووداۋەكان تاييەتمەندن، لە كاتىك كەسايەتییە جەستەيەكان بە پوالەت و پەفتارى
دەرەكى دەردەكەون.

گەشەپپىدانى كەسى وەك گەشتىك:

گەشەسەندنى كەسايەتى لە رۇمانە كە بە گەشتىك دادەنرى، بە و پىيەى مروف بە
قۇناغەكانى گۇرانكارى و پىگەشتن تىدەپەرىت. ئەم پىشھاتە دەتوانىت ئەرىنى
بىت

توخمى زمان و شىۋاز لە رۇمان: زمانى ھونەر و جوانى لە رۇمان

زمان و شىۋاز بە گرنگترین توخمى ئەدەبىي دادەنرى، كە جەۋھەرى رۇمانە كە
پىكدەھىنن و شوناسە ھونەرى و جوانىناسىيە كەى پىدەبەخشن. ئەوان بە پردىك لە
نئوان نووسەرى رۇمانە كە و خوینەرە كەى دادەنرىن، بەو پىيەى زمان و شىۋازى
نووسىنى ھەلېژدراو ھەلگىرى ئەو جىپەنجە ناوازيەن كە بەرھەمى ئەدەبىي جيا
دەكاتەۋە.

رۇلى زمان لە رۇمانە كەدا:

زمانى رۇمانە كە لە گەياندىنى ھەست و بىرۆكە ھىزىكى بالاترى ھەيە.
ھەلېژاردنى وشە و قۇرما تكدردن بە پىكھاتەى رىزمانى راست و دروست بنەماى
گەياندىنى پەيامى نووسەرىك پىكدەھىننى. دەرپىنە كانى زمان، جا چ وئەيى، چ
مىتافورىك، يان ۋەسفىي، كاريگەرىي دەقە كە بەرز دەكەنەۋە و وا لە خوینەر
دەكات كارلىكى سۆزدارى لە گەل رۇوداۋ و كارەكتەرەكان بكات.

شىۋازى نووسىن:

شىۋازى نووسىن پەنگدانەۋەي كەسايەتى و دىدگاي ھونەرى نووسەرە. ئەو تاييەتمەندىيە ناۋازەيە كە ھەموو نووسەرېك لە ئەۋانى دىكە جىا دەكاتەۋە. شىۋازى نووسىن برىتييە لە ھەلېژاردنى رستە، پېكھاتەي رستەسازى و بەكارھىنانى مېتافۇر و ھېما لە رۇمانە كەدا. نووسەر دەتوانىت شىۋازىكى گېرپانەۋەي خېرايان ھېۋاش بگريئەبەر، ئەمەش رۇلېكى سەرەكى دەگېرېت لە ئاراستە كردنى ئەزموونى خوينەر و بەسەريا كاريگەرېت.

كاريگەرى زمان و شىۋاز لەسەر خوينەر:

زمان و شىۋاز ھۆكارى سەرەكىن بۇ ئەۋەي خوينەر لە ئەزموونى ئەدەبى قولتر بژى. لېزانە تىكەلكردى وشەكان و داھىنانى ستايل دەتوانىت دەقېك دەۋلەمەند بكات و زياتر قايلكەر و ئېلھامبەخشى بكات. خوينەر چىژ لە جوانىناسى زمانەۋانى وەرەگرى و ھەست دەكات لە ژېر كاريگەرى بەھرەي دەرپرېنى نووسەردايە.

زمان و شىۋاز ۋەك ئامرازىكى پەيوەندى:

زمان و شىۋاز ئامرازىكە بۇ پەيوەندى نىۋان نووسەر و خوينەر. لە پېگەي ئەۋانەۋە نووسەر دەتوانى بىرۆكە و ئەزموونەكانى خوى بە شىۋەيەكى كاريگەر بگەيەنېت. نووسىنى ئەدەبى پەيوەستە بە تواناي زىندوۋكردەۋەي زمان و بەرجەستە كردنى ستايلە كە بە شىۋەيەك كە دەست لە دل و دەرۋون بگريت.

لە كۆتايىدا دەردەكەوى كە توخمەكانى زمان و شىۋاز، بەردى بناغەى
پەيكەرى رۇمانەكە پىكدىنن، بەو پىئەى پىكھاتەكانىان تىكەل دەبن و ئەزموونىكى
ئەدەبى پراوپر و ورووژىنەر بۇ خوئىنەر دروست دەكەن.

توخمەكانى كات و ژىنگە لە رۇمان

توخمەكانى كات و ژىنگە بە يەككە لە لايەنە گرىنگەكانى رۇمانى ئەدەبى دادەنرئەت، بەو پىيەى بەشدارن لە دياركردنى بەستىنى رۇوداوهكان و دروستكردنى ئەو پاشخانەى كە چىرۆكە كە تىيدا رۇودەدات.

۱- توخمى كات:

پەيوەستە بەو ماوهىەى كە رۇوداوهكان تىيدا رۇودەدەن، جا چ لە رابردوودا بىت، يان لە ئىستا بىت، يان لە ئايندە.

كارىگەرى لەسەر پىكهاتن و گەشەكردنى كارەكتەرەكانى رۇمانەكە دەبىت، بەو پىيەى كات دەتوانىت زەمىنەىەك بىت بۆ گۆرانكارى و پىشكەوتنە كۆمەلايەتى و كۆلتوورىيەكان.

۲- توخمە ژىنگەپىيەكان:

پەيوەندى بەو شوپنە ھەيەكە رۇوداوهكان تىيدا دەقەومىن، جا ئەو ژىنگەيەكى شار بىت يان گوندو دىھات، لە ژوورەو يان دەرەو.

بەشدارە لە دروستكردنى كەشوەهواى چىرۆكەكە و دياركردنى زەمىنە كۆلتوورى و كۆمەلايەتپىيەكەى.

ھەروھە ژىنگە دەتوانىت بەشىكى كاريگەر بىت لە پەرەپىدانی گرىچن و كاريگەرىيە كانی لەسەر كارەكتەرە كانی رۇمانە كە.

لە ئەدەبدا نووسەران توخمە كانی كات و ژىنگە بە كاردەھىنن بۆ زیاد كەردنى قوولى بۆ گىرپانەوھە كان و پىناسە كەردنى بەستىنى پووداۋە كان (سياق الاحداپ)، ئەمەش يارمەتيدەرە بۆ تىگەيشتن لە قوولايى كارەكتەرە كان و بارودۇخە كان.

كاريگەرى توخمە كانی كات و ژىنگە:

۱ - بەھىزى رىيالىزم لە ناو رۇمانە كەدا بەرز دە كەنەوھە و بەسەرھاتە كە لە خوینەر نزيكتر دە كەنەوھە، بەو پىيەى دەتوانى لە گەل ئەو كات و ژىنگە يە پىكەوھە بڑى كە نووسەر قسەى لەسەر دە كات.

۲ - بەشدارن لە پىكەھىنانى ناسنامەى رۇمانە كە و پىناسە كەردنى كاراكتەرى ناوازەى رۇمانە كە، بەو پىيەى كات و ژىنگە بەشىكى دانەپراۋە لە ديار كەردنى ناسنامەى بەرھەمى ئەدەبى.

۳ - دەتوانن كاريگەرى قووليان لەسەر گەشەى كارەكتەرە كان ھەبىت، بەو پىيەى ھەلسوكەوتى كارەكتەرە كان كاريگەرييان لەسەرە بەھوى ئەو بەستىنە كاتى و ژىنگە ييەى كە ھەر كارەكتەرىك تىيدا دەژى.

۴ - بەكارھىنانى كات بە شىۋە يەكى ھونەرى:

- نووسەران دەتوانن كات بە شىۋە يەكى نايەك لە دواى يەك (غير تسلسلى) بەكاربھىنن، ۋەك گەرانەوھە بۆ كات (فلاشباك) يان گواستەنەوھە لە نيوان قۇناغە كاتىيە جياوازە كان بۆ تيشك خستەنە سەر پەرەسەندنى چىرۆكە كە.

- دەتوانى رەنگدانەۋە سەردەمىكى مېژوۋىي گىرنگ بىت كە رۇشنايى بخاتە سەر پىرسە كۆمەلەيتى يان سىياسىيەكان و گۇرپانكارىيەكان.

كارىگەرى ژىنگە لەسەر گرېچنەكە:

ژىنگە دەتوانىت بەشېك بىت لە مەللاىى سەرەكى لە رۇمانەكەدا، بەو پىيەى ھەندىك بارودۇخى دەوروبەر دەتوانى گرژى و كىشە دروست بىكات.

- نووسەران نىشان دەدەن كە چۆن ژىنگە دەتوانىت بەشېكى دانەبىراو بىت لە گەشە كەردنى كارەكتەر و دارىشتى چارەنوسەكانيان.

شاھەنى ئامازەبۇكەردنە، گرنگى توخمەكانى كات و ژىنگە لە پىناسە كەردنى كۆنتىكىستى رۇمانەكە (سباق الروايە) و ئاراستە كەردنى سەرنجى خويئەر بەرەو ئەو جىھانانە، كە نووسەران دروستى دەكەن.

بەكارھىنانى توخمى كات بۇ دەرپىنى گۇرپانكارى:

لە زۇرىك لە رۇمانەكان كات بەكاردىت بۇ چاودىرىكەردنى پىشھاتەكان و گۇرپانكارىيەكانى كۆمەلگا و تاكەكان بە تىپەربوونى كات.

كات دەتوانىت رېگەيەك بىت بۇ لېكۆلېنەۋە لە كارىگەرى رۇوداۋە مېژوۋىيەكان لەسەر كارەكتەرەكان و چۆن گۇرپانكارى كۆمەلەيتى كارىگەرى لەسەر ژيانىان ھەيە.

كارىگەرى ژىنگە لەسەر كارەكتەرەكان:

نوسەران نیشان دەدەن كە چۆن بارودۇخى دەوروبەرى كارەكتەرەكان دەتوانىت بىتتە كاتالىستىك بۇ گەشە كەردىيان و پىرەوى ژيانىان لە قالب بدات.

- تىشك دەخاتە سەر بەكارهينانى ژىنگە وەك شوڧىرئىك بۇ گۆرىنى كەسايەتتەكان و چۆن شوپن كارىگەرى لەسەر پەفتار و بىر كەردنەوہيان دەبىت.

كارىگەرى كات و ژىنگە لەسەر بەرگەھەوا:

كات و ژىنگە بەشدارن لە ديار كەردنى كەش و ھەواى گشتى و بارى دەروونى پۇمانەكە. پەنگە كاتەكە تارىك يان پووناك بىت، ژىنگە كەش توند يان پۇمانسى بىت، ئەمەش كارىگەرى لەسەر ئەزموونى خوینەر دەبىت.

- نوسەر دەتوانىت كات و ژىنگە بەكاربەينى بۇ بەركەردنەوہى ھەست و نست و دروستكەردنى كارىگەرىيەكى سۆزدارى بەھىز لە پۇمانىكدا.

ھىماسازى لە كات و ژىنگە:

- پەنگە نوسەران كات و ژىنگە وەك ھىماى ئەدەبى بەكاربەين بۇ گەياندى پەيامى قوول يان مانا. ژىنگە دەتوانىت ھىماى بارى دەروونى كارەكتەرەكان بىت و كات دەتوانىت ھىماى سوورپانەوہى بەھا و چەمكەكان بىت لە كۆمەلگا.

دوچار توخمەكانى كات و ژىنگە توخمىكى جەوھەرىن لە بنیاتنانى پىكھاتەى پۇمان و پىدانى قوولى و دەولەمەندى بە گىرپانەوہى ئەدەبى.

بەكارھېننى توخمە كاتىپەكە بۇ تىشك خستە سەر گۇرانكارى كەسى:

نوسەران دەتوانن لە پېشكەوتنى كاتدا كەلگەن ۋەربىگرن بۇ نىشاندىنى گەشەى
كارەكتەرەكانىيان، جا پېگەشتن بېت يان تېكچوون، ۋا دەكات خوينەر شايتەتھالى
كارىگەرىى كات بېت لەسەر گەشەى كەسى.

كارىگەرىى ژىنگە لەسەر پېكەھېننى شوناس:

ژىنگەى دەوروبەرىى كارەكتەرىك پەنگە ھەندىك جار بەشېكى جەۋھەرىى بېت
لە ناسنامەكەى. نوسەران دەتوانن ژىنگە بەكاربەھېن بۇ تىشك خستە سەر پەگ
ۋ پېشەى كولتوورىى ۋ كۆمەلايەتىى كارەكتەرىك.

سود ۋەرگرتن لە دژايەتتە كاتى ۋ ژىنگەيەكان:

- نوسەران تىشك دەخەنە سەر دژايەتتەكانى نىۋان قۇناغە كاتتە جىاۋازەكان
يان ژىنگە جىاۋازەكان بۇ زىادكردنى سەرنج ۋ گرژىيەكى زياتر بۇ پلۇتەكە، ئەمەش
پۇمانەكە ۋروۋژىنەرتەر دەكات.

– شىكاركردنى كارىگەرىى كات ۋ ژىنگە لەسەر مەۋق:

- كات ۋ ژىنگە بەكاردىت بۇ نىشاندىنى كارىگەرىى پۈوداۋەكان ۋ بارودۇخەكان
لەسەر كارەكتەرەكان، ئەمەش يارمەتتەدەرە بۇ تېگەشتن لە ۋ تەماح ۋ
تەھدەدايانەى پۈوبەپۈۋيان دەبېتەۋە.

– بەكارھېننى كات و ژىنگە بۇ دروستكىردنى ھېما و ماناى قوول:

- نووسەران دەتوانن كات و ژىنگە ۋەك ھېما بەكاربھېنن بۇ دەربېرىنى تەۋەرى
قوولتر يان پىرسەكان، ئەمەش چىنىكى زىادەى لىكدانەۋە و تىگەىشتن بۇ خوئىنەر
زىاد دەكات.

ئەم توخمە ئەدەبىيانە پىگە بە گىپرەرەۋە دەدەن كە چەندىن پەھەند لە
گىپرانەۋە كانىاندا بگەپىن و پەيامى ئالوز و دەۋلەمەند بگەيەنن.

رۇمانى گالتە جارى چىيە؟

رۇمانى گالتە جارى جۇرئىكە لە ئەدەبىيات كە ئامانجى وروژاندىنى پىكەنن و نوكتەيە لە خوئەردا. ئەم رۇمانانە بە بە كارھىنانى زمانى گالتە جارانە و گالتە جارى و بارودۇخى كۆمىدى بۇ گە ياندىنى پەيامىك يان زىاد كرىنى كەشكى خۇشى بۇ چىرۆكە كە تاييەتمەندىن. رۇمانە گالتە جارىيە كان دەتوانن بابەت و كىشە ئاساييە كانى ژيان لە خۇ بگرن كە بە شىۋەيە كى كۆمىدى دەربردراون.

خەيالى كۆمىدى: بەرەوپىشبردىنى خۇشى و پىكەنن لە جىھانى ئەدەب

رۇمانى كۆمىدى ژانرىكى ئەدەبى ناوازيە كە ئامانجى ئەۋەيە دەرۋەتتە بۇ خوئەران بۇ پىكەنن و خەندە بىرەخسىيەت. چىرۆكگىپران لە گەل نوكتە تىكەل دەكات بۇ ئەۋەي ئەزموونىكى خۇش پىشكەش بكات. ئەم ژانرە ئەدەبىياتە پەنگدانەۋەي چەندىن بابەتى جۇراوجۇرە، كە تىيدا نووسەران دەتوانن بە شىۋەيە كى يارىزانانە لە كىشە كانى رۇژانە بكوئەۋە.

رۇمانى كۆمىدى پىشت بە بە كارھىنانى زمانى زىرەك و نوكتەيە زگاكى دەبەستىت بۇ گە ياندىنى بىرۆكە كە بە شىۋەيە كى كۆمىدى. كارەكتەرە گالتە جارىە كان و بارودۇخە كۆمىدىيە كان دەتوانن پىگەيە كى كارىگەر بن بۇ لىكوئىنەۋە لە لايەنە كۆمىدىيە كانى ژيانى رۇژانە.

نوسەرانى گالتەجار شارەزا دەبن لە ھونەرى ناسىنەۋەى ھىكايەت و بارودۇخە كۆمىدىيەكان، ھەرۋەھا گالتەجارى و نوكتە تىكەل دەكەن بۇ ئەۋەى كارىگەرىيەكى ئەرتىنى لەسەر بىنەران بەدەستبەھىنن. لە پرووى مېژوويىيەۋە زۆر پۇمانى گالتەجارانە بە پەچاۋكردنى نەرتى ئەدەبى و كردنەۋەى پىگا بۇ دەرپرېنى زەردەخەنە لە جىھانى ئەدەبدا نووسراون.

بە كورتى پۇمانى كۆمىدى ھاۋپىيەكى ناياب و ناۋازەيە، بۇ ئەۋەى كەسانەى كە دەيانەۋىت ھاۋسەنگىيەك لە نىۋان كات بەسەرىدن و تىگەىشتىكى قوۋل لە ژيان، بە شىۋەيەكى گالتەجارانە دروستى بكەن.

نمۇنەى پۇمانىكى كۆمىدى برىتېيە لە "رېبەرى ھىتچىكەر بۇ گالاكسى - The Hitchhiker's guide to the Galaxy" لە نووسىنى دۇگلاس ئادەمز _ Douglas Adams ئەم پۇمانە بۇ يەكەمجار لە سالى ۱۹۷۸ ۋەك زنجىرەيەكى رادىيوىيى بىلاۋكرايەۋە و دواتر كرا بە پۇمان.

پۇمانەكە باس لە چىرۆكى ئارسەر دىنت دەكات، كە خۆى دەبىنئەۋە كە سەرى سورىدەمىنى كە زەۋى لەناۋ دەچىت لە بەرژەۋەندى پرۆژەيەكى نامۇ. ئارسەر لەلايەن ھاۋكارە سەرسورھىنەرەكەيەۋە كە ناۋى فۇرد پىرفىكتە، دەگوازىتەۋە بەسەر گەردوون و پروۋبەپروۋى سەرگەرمى كۆمىدى سەير و چاۋەپرواننەكراۋ دەبنەۋە.

"رېبەرى ھىتچىكەر بۇ گالاكسى" پشت بە گالتەجارى و نوكتەى زىگاكى دەبەستىت بۇ گەپان بەدۋاى بابەتەكانى ۋەك ژيان و گەردوون بە شىۋەيەكى سوۋك. كىتەبەكە لە بەكارھىننەنى زمان و چوارچىۋەى گالتەجارانەدا گەۋرەيە بۇ

پېشكە شىكرىنى شىرۇقەيەكى قوۋل لەسەر ھەبوون و پووبەپووبوونەوھى ئاستەنگە
ناوازەكانى ژيان.

"رېبەرى ھىتچىكەر بۇ گالاكسى" پۇماتىكى كۇمىكى فانتازىيە لە نووسىنى
دۇگلاس ئادەمز، بۇ يەكەمجار لە سالى ۱۹۷۹دا بلاوكرايەو، چىرۇكەكە بە
شىۋەيەكى ورووژىنەر دەست پىدەكات كاتىك ئارسەر دىنت، مۇۋىكى ئاسايى،
بۇي دەردەكەوئىت كە زەوى لە بەرژەوئەندى پۇرژەيەكى نامۇدا لەناو دەچىت. لەم
ساتە چارەنووسسازەدا فۇرد پىرفىكت، ھاوپى سەرسوپھىنەرەكەي دەردەكەوى و
لەناوچوونىكى نىزىك رىزگاربان دەكات.

ئارسەر و فۇرد زىجىرەيەك سەرگەرمى گالتەجارانە و سەير و سەمەرە لە
سەرانسەرى گەردووندا پەپرەو دەكەن. ھەرۋەھا تىمە ناوازەكە داھىنەرپىكى شىت
بە ناوى زافۇد بىلبىرۇكس و پۇبۇتتىكى دىپ بىن "مارقېن" لەخۇدەگرىت. كىتەبەكە
بە تۇتتىكى تەنزامىز و كارەكتەرى ناوازە، نوكتە بەكاردەھىننىت بۇ گەران بەدواي
بابەتگەلى جۇراوچۇر، لە ژيان و بوونەو تەبىرۇكراسى بۇشايى ئاسمان.

بەشىك لە جوانىيەكانى ئەم پۇمانە لە رېبەرى گەشتىارانى بۇشايى ئاسمانەو
سەرچاۋە دەگرىت كە گەۋھەرەكانى نوكتەى تارىك و ھىكمەتى تىدايە. بە
شىۋەيەكى گالتەجارانە و زىرەكانە، خويىنەر بەناو پووداۋەكاندا پىنمايى دەكات،
ھەرۋەھا كارەكتەرى ناوازە بۇ پۇمانەكە زىاد دەكات.

"رېبەرى ھىتچىكەر بۇ گالاكسى" بەرھەمىكى كارىگەرە لە نوكتەى زانستى
خەيالى، بەو پىيەى نوكتە و فەلسەفە بە شىۋەيەكى ناوازە تىكەل دەكات، ئەمەش
وايكدوۋەكە لەلەي خويىنەران بەناوبانگ بىت كە بەدواي ئەزموونىكى دەۋلەمەند
بە نوكتە و تىپراماندا دەگەپىن.

پۇمانى ترسناك چىيە؟

پۇمانى ترسناك جۇرئىكە لە ئەدەبىيات كە مەبەستە كەى وروژاندنى ترس و تۇقايىنە لە دەروونى خوئىنەر. ئەم پۇمانانە تىشك دەخەنە سەر توخمگەلىكى وەكوو تەشويق، كەشئىكى تاريك و بوونى مەترسى بوونەوەرە سەروو سروشتييەكان. لايەنە دەروونى و فانتازيايىەكان بە شىۋەيەكى زۆر بە كاردەھئىزىن بۇ دروستكردىنى كاريگەرى ترسناك.

ئەم جۇرە پۇمانە پەيۋەستە بە ھەلپەساردنى خوئىنەر و ھاندانى خەيالى بۇ دروستكردىنى ديمەنى ترسناك. ئەمەش بە كارھىنانى پرووداۋە لەناكاۋەكان و شوئىنە تاريكەكان و كارەكتەرە نەئىيىەكان و ئەگەرى ھەپەشەكردن لەخۇدەگرىت. مەبەست لىى دروستكردىنى كاريگەرييەكى سۆزدارانەى بەھىز و بەردەوام لەسەر خوئىنەر بە جىبھىلئى.

لە مئىروودا چىرۇكى خەيالى ترسناك پەيۋەست بوۋە بە نووسەرانى بەناوبانگى ۋەك (ئىدگار ئالان پۇ) و (مارى شىلى). زۆرئىك لە بەرھەمەكان لە ژىر كاريگەرى، دياردە پارانۇرمالەكان يان چىرۇكى جن و جنۇكە، كە بەشداربوون لە داھىنانى ئەم ژانرە ئەدەبىيە.

ھەروەھا بە بە كارھىنانى زمان بە شىۋەيەكى داھىنەرانە و دروستكردىنى كەشئىكى ترسناك، ھەولەدەت پىۋىستى خوئىنەر بۇ پراۋەستان و سەركىشى بە شىۋەيەك تىر بكات كە بە ھىزەۋە تا ئاستى پراچەنن ھەستەكانى بوروژىنىت.

نمۇنەنى رۇمانىكى ترسناك: فرانكنشتاين

Frankenstein; or, the modern Prometheus Mary Shelly

ئەم رۇمانە لە سالى ۱۸۱۸ چاپ كراوہ پاشان دانەرەكەى خاتوو (مارى شىلى) يىدادەچىتەوہ و سالى ۱۸۳۱ چاپى دەكاتەوہ و دەبىتە سەرچاۋە دروستەكە گەلىك جارى ترىش چاپ و پەخش دەكرىتەوہ، وەردەگىردرىتە سەر زمانان و لە سىنەماى ھۆلىۋدى دەبىتە فلم. فرانكنشتاين بە يەككە لە بەرھەمە گىرنگەكانى ھونەرى ترسناك دادەنرىت.

رۇمانەكە كورتەيەك لە چىرۆكى (فىكتۇر فرانكنشتاين) دەخاتە پرو، كە لە بەشەكانى لاشەوہ بوونەوہرىكى زىندوو دروست دەكات. پرووداۋەكان وەرچەرخانىكى ترسناك وەردەگىرن، كاتىك فرانكنشتاين درك بە دەرئەنجامە ترسناكەكانى بەدەستەينانى ئەم كارەساتە دەكات. ئەو دەعەجانەكە دروستى كر دووہ، تىرۆر و پەتكەردنەوہ لە كۆمەلگا دەوروزىنى و دەست دەكات بە گەشتىك بۇ گەپان بەدواى ناسنامە و شوينى خۆى لەم جىھانەدا.

"فرانكنشتاين" باس لە بابەتەكانى گۆشەگىرى، جياكارى و تەحەددى ئەخلاقى تەكنەلۇژيا دەكات. رۇمانەكە كارىگەرى ترس و تەنبايى نىشان دەدات و بە يەككە لە بەرھەمە گەورەكانى مېژووۋى ئەدەبى ترسناك ناودەبرىت.

فرانكنشتاين لە نووسىنى (مارى شىلى) رۇمانىكە دەمانباتە سەر گەشتىكى فەلسەفیانە و ترسناك كە بەدواداچوون بۇ چەمكى خولقاندن و دەرئەنجامە سامناكەكانى دەستووردان لە كارەكانى سىروشت دەكات. رۇمانەكە چىرۆكى فىكتۇر فرانكنشتاين بىيات دەنىت، كە ھەست بە ھەماسەتتىكى زانستى دەكات بۇ دروستكردى ژيانىكى نوى.

فرانكنشتاين ئەندامى تەرمى جۇراوچۇر كۆدەكاتەوۋە و مروفىكى غەيرە مروف
زىندوۋ دەكاتەوۋە. بەم سەركەوتنە زانستىيە تىدەكات كە كارەساتىكى
لىكەوتوۋەتەوۋە. ئەو بوۋنەى كە بە ژيانەوۋە ھىنراۋەتەوۋە، ترسناك و سەرلىشىۋاۋ
دەردەكەۋىت، ئەمەش دەرگا بەروۋى زنجىرەيەك پروداۋى ھەرە ترسناك دەكاتەوۋە.

رۇمانەكە باس لە پرسە ئەخلاقىيەكانى دەوروبەرى دروستكردن و دەستوۋەردان
لە سروشت دەكات، پرسيار لەسەر سنوۋرى زانست و تەكنەلۇژيا دەوروژىنى و
چەندىتى سنوۋر بەزاندنى زانايانى تەكنەلۇژيا، و پەواۋ ناپەۋاى دروستكراۋەكانيان
بۇ تىكرپاى بەشەرىيەت لە سەردەمى ئىستا و ئايندە، ھەروەھا باس لە تەوۋەرەكانى
ۋەك گۆشەگىرى و نەخۇشى دەروۋنى دەكات، بەو پىيەى فرانكنشتاين پوۋبەروۋى
دەرنەنجامى بپارەكانى دەبىتەوۋە و لە جىھانتيكدا دەژى كە چەمكە ئەخلاقى و
كۆمەلايەتتەكان لە گۇراندان.

"فرانكنشتاين" بەھۋى كارىگەرىيە قوۋل و فەلسەفىيەكەيەوۋە، بە شاكارىكى
ئەدەبى ترسناك دادەنرەيت كە بەشداربوۋە لە دروستبوۋنى ئەم ژانرە ئەدەبىيە و
دەرگاي گفوتوگۋى لەبارەى گۇرانكارىيە زانستىيەكان و ئەخلاقەوۋە كرەۋتەوۋە.

رەخنەى ئەدەبى چىيەو چۆن رەخنەى (بىياتنەر) ئە رەخنەى (پرووخىنەر) جودادەكرىتەو:

رەخنەى ئەدەبى:

هەلسەنگاندنىكى رەخنەىيانەىە كە ئامانچ لىي تىگەيشتن و بەرتەرازوو كرنى
بەرهمە ئەدەبىيەكانە، جا چ رۇمان، كورته چىرۆك، شىعر، يان شاتو بىت.

رەخنەى ئەدەبى بەسەر رەخنەى بىياتنەر و رەخنەى پرووخىنەر دابەش دەبىت و
جىاوازى نىوانيان لە مەبەست و شىوازاىە.

ئامانچى رەخنەى بىياتنەر پىشكەشكردى هەلسەنگاندنىكى هونەرىيە لەسەر
بنەماى پىوهرە تاىبەتەكان، كە تىشك دەخاتە سەر لايەنە ئەرىنىيەكانى بەرهمى
ئەدەبى. رەخنەى بىياتنەر هەولى بەرزكردنەوہى داھىنان و هونەرى دەدات،
هەرۋەھا رىناىى بىياتنەر پىشكەش بە نووسەران و خوینەران دەكات. دەتوانى
ھاندەرى بىر كرنەوہى قول بىت و تىگەيشتن لە كارەكە قولتر بكاتەوہ.

سەبارەت بە رەخنەى پرووخىنەر، ئەو رەخنەىيە كە تىشك دەخاتە سەر لايەنە
نەرىنىيەكانى بەرهمى ئەدەبى. تىشك دەخاتە سەر هەلەو كەموكورتىيەكان، بە
توندى رەخنە دەگرىت، كە رەنگە لەھەندەجى نىازپاك بى و ھاندەرە بۇ باشتربوون.

لەگەل ئەوئەشدا پەخنى پووخىنەر دەبىت زەمىنەسازىيە كى پتەوى ھەبىت و پىز لە ھەولى ئەدەبى بگرىت.

لە كۆتايى: ئەوئەمان بۇ دىتە بەرچاۋ كە پەخنى بىياتنەر يارمەتيدەرە بۇ پەرەپىدانى نووسىن و تىگەشىتنى ئەدەبى بەتايىت بۇ نووسەرى تازەپىگەشىتو، لە كاتىكا پەخنى پووخىنەر دەتوانىت پۇشنايى بخاتە سەر ئەو بوارانەى كە پىۋىستىان بە باشتركردنە. ھاوسەنگى لە نىۋان پەخنى بىياتنەر و پووخىنەر، گەشەسەندنى ئەدەبى و ھونەرى بەرەۋپىش دەبات.

پىۋەرەكانى پەخنى بىياتنەر:

پىۋەرەكانى پەخنى بىياتنەر پەيۋەستىن بە چەند لايەنىكەۋە كە ئامانجىان ھەلسەنگاندنى كاريگەرەنەى بەرھەمە ئەدەبىيەكانە. ھەندىك لەو پىۋەرەرانە برىتىن لە:

۱- پىكھاتەى ئەدەبى: ھەلسەنگاندنىكە بۇ لىھاتوۋىي ئەدەبى نووسەر،

لەوانەش داھىنانى چىرۆك، بەكارھىنانى زمان، و ھەمەجۆرىي ستايل.

۲- پىكھاتە و پىكخستىن: پىكخستىن چۈنىتە پىكوپىك كىردنى بەرھەمىكى

ئەدەبى و پىكخستىن پووداۋەكان، و چۈنىتە يەكگرتنى توخمەكان بۇ

دروستكردىن كاريگەرىيەكى ھونەرى.

۳- كارەكتەرەكان: ھەلسەنگاندنى بەھىزى و گەشەكردىن كەسايەتى لە

بەرھەمىكى ئەدەبى و چۈنىتە بەشدارىكردىان لە گەياندىن پەيامەكەى

خۆيان.

۴- زمان و شىۋاز: پشكىنىنى بەكارھېننى زىمان و تەكنىكەكانى گېرانبە، و چۆن ئەمانە بەشدارن لە گەشتن بە ئامانجى ئەدەبى.

۵- تەوەر و پەيام: شىكرەنەوہى پەيامى بنەپەتى كارەكە و چۆن بابەتەكە لە گەل ئامانجەكەيدا دەگونجىت.

۶- كارىگەرى كارەكە: تىگەشتن لەوہى كە بەرھەمىك چۆن كارىگەرى لەسەر خوینەر دەبىت، چ لە پرووى سۆزدارىيەوہى يان فېكرىيەوہى، و تا چەند كارىگەرىيەكى بەردەوام بەجىدەھىلەت.

۷- رېنمايى تەكنىكى: پىشكەشكرەنى پىشنىيارى بنىاتنەر بۆ باشتركرەنى لايەنە تەكنىكىيەكانى كارەكە بەبى ئەوہى خۆت بە پەخنەى نەرىنى بخزىت.

ئەم پىوہرانە كۆدەبنەوہى و چوارچىوہىيەكى گشتگىر پىكدەھىنن كە يارمەتيدەرە بۆ پىشكەشكرەنى ھەلسەنگاندنى ھونەرى كە پەرەپىدان و باشتركرەنى بەرھەمە ئەدەبىيەكان بەرەوپىش دەبات.

رۇمانى فەنتازىا چىيە؟

رۇمانى فانتازىا يەككىكە لەو فۇرمانەى ئەدەب، كە بە ئەفسونە كە خوینەر دىل دەكات و دەيگوازىتەو بۇ جىھانە بى سنوورەكان، كە نووسەران داھىيان و خەيالى خويان تىكەل دەكەن بۇ دروستکردنى چىرۆكىك كە دەمانباتە سەر سەفەرى بىشومار. ئەم جۆرە رۇمانانە پىگەيەكى كارىگەرن بۇ دەربازبون لە واقعىكى ئاسا بەرەو نوقمبون لە جىھانە خەيالىيەكانى پر لە سەركىشى و بوونەوهرى ناوازه.

يەككىك لە تاييەتمەندىيەكانى رۇمانى فانتازىا، تواناي دروستکردنى جىھانە خەيالىيەكانە بە وردەكارى تۆكمە و كارەكتەرى ناوازه. نووسەرانى ئەم ژانرە دەتوانن بەدواداچوون بۇ چەمكەكانى وەك سەفەر لەناو زەمەن و شارستانىيەتە نامۇكان و تەكنەلۇژىاي پىشكەوتوو بكنە و ئاسۆى خەيالى زانستى و داھىيان فراوانتر بكنە.

رۇمانى خەيالى دەرفەت بە خوینەر دەبەخشى كە ھەلبىت بۇ ئەو جىھانانەى كە لە واقعدا ناتوانى سەردانىان بكات و بىرکردنەوہى داھىنەرانە بەرز دەكاتەوہ و ئاسۆى كولتورى فراوانتر دەكات. ھەرۋەھا بەشدارە لە ئاراستەکردنى سەرنج بۇ پرسە تاييەتەكان بە بەكارھىنانى چىرۆكى خەيالى بۇ دەربىرنى واقعە كۆمەلايەتى و سياسىيەكان.

نووسەران لە پىگەي چىرۆكى خەيالىيەوہ دەتوانن سەكۆيەك بدۆزنەوہ بۇ گەران بەدواى ناسنامە و بەھاكان، ھەرۋەھا گوزارشت لە گۆرانكارىيە كەسىيەكان و

رۇحانەت. ئەم رۇمانانە بە شىۋەى جۇراوجۇر دىن، جا زانستى خەيالىيىت، فانتازىيا، يان تەنانەت خەيالىي مېژوويى، و جوگرافى ۋەك دۇزىنەۋەى كىشۋەرىكى نوقمبوى ژىر ئۇقيانوس، ئەمەش واىكردوۋە بە شىۋەىەكى بەرفراوان لە نىۋ خوينەرانى ھەمەچەشندا بەناوبانگ بن.

نمۇنەى رۇمانىكى فانتازىيا "The hobbit" لە نووسىنى ج. پ. پ. تۆلكىن.

پوختە:

رۇمانەكە بە سەرگەرمىيەكى بچووك دەست پىدەكات كە بىلبۇ باگىنز، ھۆبىتتىكى پىدەنگ، ئەنجامى دەدات، كاتىك ھەلدەبۇردى بۇ ئەۋەى بەشېك پىت لە ئەركىك بۇ گەراندەۋەى شانشىنى ونبوى كۆپرەكان كە لەلايەن ئەژدىھاي زەبەلاھى سىمۇگەۋە بەدەستەۋەىە. بىلبۇ دەست دەكات بە گەشتىكى ئىيىكى (داستانى) كە كۆمەلىك كۆتر و جادوۋگەر گاندالف كۆدەكاتەۋە، و مامەلە لەگەل مەترسى و تەھەدداى خەيالى دەكات لەۋانە دارستانە تارىكەكان و چىاي ھەرەبەرز و شاخى لوتكەقىت.

لە درىژەى گەشتەكەدا بىلبۇ توانا و بوپرى شاراۋە دەدۇزىتەۋە كە لەبارەى خۇيەۋە نەيدەزانى. دەپتە سەركردەى دوور لە چاۋەروانى گروپەكە، و پروبەروۋى تەھەداى مەترسىدار دەپتەۋە، لەۋانە دزەكردنە ناۋ شانشىنى ئەژدىھاي پاسەۋانكراۋ و پروبەروۋوبوۋنەۋەى سىمۇگ. تارەكانى ھاپرىيەتى و بوپرى و سەرىپچى لەم رۇمانە فانتازىيە نايابەدا ديارە، بە جىھانە دلپىن و جىاۋازەكەى خوينەران پادەكىشى. تا ئەۋانىش بە مەراق بىخى و خۇيان ۋەك ئەۋان بنوئىن.

يىگومان "ھۆبىت" پۇمانىكى فانتازىيا و وردەكارى سەرنجراكىش و كارەكتەرى ناوازەى تىدايە. گەشتەكە بە بىلبۇ باگىنز، ھۆبىتىكى ئارام دەست پىدەكات، كە دەست دەكات بە ھەولپكى چاۋەپواننە كراو بۇ گەپاندەنە ھەى شانشىنى كوپرە ونبوۋەكەى ئىرىپۇر. تۇرىن، پاشاى كۇتر و چەندىن كەسايەتى چىرۇكى جۇراوچۇرى لەگەلدایە، لەوانە گاندالفى جادوۋگەر و سىزدە كوپر.

لەگەشتەكەيان چەندىن تەحەدا و سەرگەرمى ھەيە، لەكاتىكدا پروۋبەروۋى دارستانە تارىكەكانى پەر لەجاللۇكەى قوول دەبنەۋە، بە شاخەكانى نەپنى و تونىلى تارىكدا تىدەپەرن. كارەكتەرە دلخاۋەكانى ۋەك گۇلوم و بىۋنى بەناۋبانگى زنجىرەى "پەرۋەردگارى ئەلقەكان" دەرەكەون، لەكاتىكدا تۇلكىن كاردەكات بۇ بەستەنەۋەى دوو جىھانەكەى لەم پۇمانە و زنجىرە گەۋرەكەيدا.

ناۋبانگى بىلبۇ ۋەك 'جانئاي سەرگەرمى' بە تىپەربوۋنى كات زىاتر دەبىت، بەۋ پىيەى لەساتەۋەختە سەختەكان بوپرى و حىكمەتى خۇى نىشان دەدات. ئەژدېھا سىمۇگ دەبىتە بەربەستىكى سەرەكى لەگەشتەكەيان و شتەكان ئالۇزتر دەبن، كاتىك ھىزى ئەۋ ئەلقە سىحراۋىيە دەدۇزنەۋەكە بىلبۇ ھەلىگرتوۋە.

"ھۆبىت" بە زمانى گىپرانەۋەى سىحراۋى و ۋەسفىكى وردى جىھانى فانتازىاكان، مېژوۋىەكى ئىپىكىيە (تارىخ ملحمى) كە سەركىشى و ھاۋرپىيەتى تىكەل دەكات، ئەمەش واىكردوۋە بىتتە پۇمانىكى فانتازىاي لەبىرنەكراو.

شايەنى ئامازەبۇكرەنە: (ھۆبىت the hobbit) بوۋنەۋەرىكى خورافى كورتە، ھاۋشپوۋەى مۇۋفە.

رۇمانى پۇلىسى چىيە؟

رۇمانى پۇلىسى ژانىكى ئەدەبى سەرنجراكىشە، تايىبەتمەندە بەۋە كە رۇشنىيى دەخاتە سەر تاۋان و بەدەستەيىنانى دادپەرۋەرى. ئەم بەرھەمانە بە سەرنجراكىشان و ئالۋىزى پرووداۋە كانىان تايىبەتمەندىن، چونكە لىكۈلۋەران تاۋانە كە شى دەكەنەۋە و راستىيە كان ئاشكرا دەكەن. رۇمانى پۇلىسى پىشت بە تەشۋىق دەبەستىت و تا كۈتايى خوینەر دەۋروژىنى و سەرنجى بۇ لای خۋى پادەكىشىت.

زۇرجار كارەكتەرى بەدۋادىچوون ھەيە، كە تواناي بىر كەردنەۋەى درەۋشاۋەى ھەيىت و تواناي وردىنى لە وردە كاريىە كانى ھەيىت. ئەم رۇمانانە لىكۈلۋەيەكى ورد و كۆمەللىك سوپرايز لەخۇدەگرن كە ناسنامەى راستەقىنەى تاۋانبارەكە ئاشكرا دەكەن.

زۇرجار رۇمانە پۇلىسىيە كان پەنگدانەۋەى لايەنە تاريكە كانى كۆمەلگا و دەروۋنى مەۋقن و پەنگە پىسپارە كانى سەبارەت بە دادپەرۋەرى و ئەخلاق لەخۇ بگىت. نووسەرانى ئەم ژانرە گرىچنى وروژىنەر لەگەل شىكارى قوۋلى كارەكتەرە كان تىكەل دەكەن، وا دەكات خوینەر لە ھەمان كاتدا بە ئەزموۋىتىكى وروژىنەر و فىكىرى بژى.

بە گشتى رۇمانى پۇلىسى لەنىۋ خوینەراندە زۇر بەناۋبانگە كە بەدۋاى ئەزموۋنى وروژىنەر و بىر كەردنەۋەدا دەگەپىن و ئەم بەرھەمانە بەردەۋامىن لە

دەۋلەتمەندىكى ئەدەبىياتى تاۋان و تېروانىنىكى جياۋاز لە پرسە كۆمەلەيەتتە كان و ئەخلاققە كان دابىن دەكەن.

ئەمەلى خوارەوہ نموونەيەكە لە رۇمانى پۇلىسى:

"كچەكە بە تاتۇى ئەژدىھا - The girlwith the dragon tattoo" لە نووسىنى سىتىگ لارسۇن.

پوختەى رۇمانەكە:

چىرۇكەكە لە دەۋرى رۇزنامەنووسىكى بەدۋادىچوون بە ناۋى مايكل بلۇمكفىست دەسۋرپتتەوہ، كە لىكۇلىنەوہ لە دۇسىيەى ديارنەمانى كچىكى گەنج دەكات، كە زياتر لە چل سال لەمەوہەر ونبوہ. لە لىكۇلىنەوہكە (لىسبىس سالاندر) كە ھاكەرىكى زىرەك و ئەزموندارە، وردەكارىيە ئالۇزەكان سەبارەت بە بنەمالەى (قانگەر) و ئەو نەينىيە تارىكانەى كە لە مېژوۋەكەيان ھەيە، وردە وردە دەكرىنەوہ. پووداۋەكان بە شىۋەيەكى باۋەرپىكراۋ تىكەل دەبن و تىشك دەخەنە سەر پەيوەندىيە كۆمەلەيەتتە كان و گەندەلى. رۇمانەكە نەينىيە ئالۇزەكان لەگەل شىكارى قوۋلى كارەكتەرەكان تىكەل دەكات، ئەمەش واىكردوۋە كە نموونەيەكى نايابى رۇمانىكى پشكەرى وروۋزىنەر و بىركردنەوہ.

يىگومان لە رۇمانى "كچى تاتۇى ئەژدىھا"دا، (سىتىگ لارسۇن) بە شىۋەيەكى جياۋاز تاۋان و نەينى دەگرىتە ئەستۇ. لىكۇلەر مايكل بلۇمكفىست دەست دەكات بە لىكۇلىنەوہ لە ديارنەمانى ھارىەت قانگەر، كچىكى گەنج، و نەينى تارىك دەدۇزىتتەوہ كە پەيوەندىيان بە خىزانە دەۋلەمەندەكەيەوہ ھەيە.

كارەكتەرى لىسبېس سالاندر، ھاكەرە درەوشاۋەكە، ۋەك بەشېكى جەۋھەرى
پۇمانەكە سەرھەلدەدات. بلۇمكىست و سالاندر يەك دەگرن بۇ ئاشكراكردى
راستىيەكان و داينامىكى ئالۇز لە نيوان ئەو دوو كارەكتەرە سەرھەلدەدات. تيشك
دەخاتە سەر پىرسە كۆمەلەيەتتە ھەستيارەكان، ۋەك توندوتىژى دژى ژنان و
گەندەلى، بەرزكردەۋەي پەھەندە كۆمەلەيەتى و ئەخلاقيەكانى پۇمانەكە.

پۇمانەكە بە باشى مامەلە لەگەل سوسپېنس و نەيىيەكان دەكات، لە ھەمان
كات تېروانىنىكى تىژ بۇ كۆمەلگەي سويدى دەرەخسىنى. لېكۆلەنەۋە تېكەل بە
توخمە كەسى و سۆزدارىيەكانە، خوينەر تا دوا لاپەرە بە گىرۆدە دەھىلەتەۋە.

شايەنى ئامازەبۇكردە، ناۋى پۇمانەكە بە زمانى پەسەنى خۆى برىتتە لە " Män
som hatar kvinnor"، كە بە زمانى كوردى بە واتاى "پياۋانى پق لە ژن" دىت. بۇ
يەكەمجار لە سالى ۲۰۰۵ بە زمانى سويدى بلاوكرایەۋە، لە بازارەكانى ئىنگلىزى،
سالى ۲۰۰۸د بە ناۋىشانى "كچى تاتوى ئەژدىھا" بلاوكرایەۋە.

نۆڧلىت چىيە؟

نۆڧىل زاراۋەيە كى فەرەنسىيە كە ئاماژەيە بۇ (كورتەپۇمان) يان (كورتەچىرۇك)،
و بۇ ۋەسفىكىدى ھەر كورتە بەرھەمىكى ئەدەبى كە سىروشتىكى خەيالى يان
تەنئامىزى ھەيە بە كاردى.

كورتە پۇمان يان نۆڧلىت بە تواناي گە ياندنى ئەزمونىكى چىرەخس و
بىرۇكەيە كى دىاركراۋ لە ماۋەيە كى كورت جيا دە كرىتەۋە. دە توانىت تە كنىكە كانى
ۋە كە تەشۋىق و ھىياسازى بە كاربەينى بۇ بە دەستەينانى كارىگەريە كى بە ھىز.
زۇرجار پىشت بە ژمارەيە كى سنووردارى كارەكتەر و بارودۇخ دە بەستىت بۇ
گەشتن بە مەبەستە كەي، ئەمەش ۋا دە كات چىرۇكىكى چىر و كارىگەر بىت.

كورتەپۇمان خەيالى مېدىيە كى ھونەريە بۇ بە دۋاداپچوون بۇ بابەتگەلى جياۋاز
بە قوۋلى يان پۇشنايى خستە سەر ھەندىك لايەنى ژيان. لە ۋانەيە ھەلگىرى
پەيامى بە ھىز بن يان بىر كەندەۋە لە مۇقايەتى بوروۋژىنن. ھۇشيارى نووسەر لە
ۋردەكارى و تواناي ھاندانى ھەست و سۆز، بۇ ئەۋەي ئەم جۇرە ئەدەبىياتە بىجۈلىت
و بە ھىز بىت، زۇر گىنگە.

ھەروەھا كورتەپۇمان يان نۆڧلىت تواناي ئەۋەي ھەيە كە كارىگەريە كى
دريژخايەن لەسەر مېشكى خوينەر بە جىيەيلى، بە ۋىيەي نووسەر دە توانى لە
ماۋەيە كى كورت كىردار و كارىگەريى پوخت بىكات. ئەم جۇرە ئەدەبىياتە بۇ

تاقىكر دنه وه له سەر شىوازي جياواز ههروهها بۇ پيشكه شكردنى چىروكى نهينى يان
فهلسه فى له چوارچيوه كه كاتىي دياركراو بيوينهيه.

جياوازي نيوان رۇمان و نۆقليت:

۱- قه باره و دريژى: زورجار رۇمانى ئەدەبىي دريژره و پيوستى به شوينى زياتر
ههيه بۇ پهره پيدانى كاره كتهر و گريچن.

رۇمانه كان كورت و كورترن، ئەمەش وا دەكات به شيوهيه كى كورت
سهرنجيان له سەر بيرۆكهيه ك يان رووداوئىكى دياركراو بيت.

۲- قوللايى كاراكتهره كان: رۇمانه كه دهره تىكى گهوره تر دەدات بۇ پهره پيدان و
پالوتنى كاره كتهره كان به وردە كارى و ئالۆزىيه كانيان. له رۇمانه بجووكه كان
كه متر جهخت له سەر وردە كارى كاره كتهره كان ده كريتته وه، زورجار سروشتى
ئەدەبىي سادە تر يان ههيه.

۳- ئالۆزىي گريچنه كه: پهنگه رۇمانه كه گريچنئىكى ئالۆزى ههبيت، كه چهندين
گريچنى لاوه كى و وردە كارى له خو بگريت. رۇماننوسه كان به گريچنئىكى
سادە و راسته وخو تايبه تدارن، كه تيشك ده خاته سەر بيرۆكهيه كى سهره كى
به بئى ئالۆزىي گهوره.

۳- پهره پيدانى هيلى كاتى: رووداووه كانى رۇمانه كه ده توانن بۇ ماوهيه كى دريژ و
دريژتر بىنه وه، له وانه قوناغه جياوازه كانى ته مهن و ژيانى كه سايه تى و
سهرده مى جيا جيا و شوينى زور ليكدوور. تازه گهرى به ئاراسته كردنى
سهرنج بۇ رووداوئىكى دياركراو يان ماوهيه كى ده سنيشانكراو ده ناسريتته وه
به بئى ئەوهى پيوستى به گه شه كردنى دريژخايه ن ههبيت.

۵- مەبەست و ناوەرۇك: زۇرجار ئامانجى رۇمانە كە بەدواداچوون بۇ بابەتگەلىكى ئالۇز و قوول و پىشكەشكردى شىكارى وردە. رۇماننوسان مەبەستيان خستنه پرووى بىرۇكەيەكى دىاركر او بە خىرايى و كارىگەرى بى ئەوہى پىويست بكات بە تەواوى لە بابەتەكان بكوئەوہ.

تكايە ئاگادارى ئەم سيفەتانه بن، ئىستسناو و سەريە ككەوتن ھەيە، دەكرى جياوازيەكى گەورە لە نيوان رۇمان و رۇمانە بچووكەكان ھەيىت.

نمونەيەك لە نۆقلیت:

نۆقلیتی "پىنج داوہكە" بە زمانى فەرەنسى ناوى "Les Cinq Rouleaux"، و لەلايەن نووسەرى فەرەنسى ئيميل زۇلا نووسراوہ.

پوختەى نۆقلیتەكە:

ئەم نۆقلیتە باس لە پىنج كارەكتەرى جياواز دەكات، لە دۇخىكى ھاوبەش كە بە شىوہەكى سەرسوپھىنەر پەنگدانەوہى ژيانى تىكەلاويان دەيىت. چىرۇكەكە بە بازىرگانتىكى سەركەوتوو دەست پىدەكات كە نھىنيەكى ناروون و نەديار لەبارەى ھاوسەرەكەيەوہ دەدۇزىتەوہ، لىرەوہ نووسەر ئەو سەرەداوانە بە چوار كارەكتەرى دىكەوہ دەبەستىتەوہ. تەوہرى وەك خۇشەويستى، ئىريى، تەماح و ئائومىدى لە چوارچىوہى نھىنى و جىگەى سەرنج دەدۇزىتەوہ. نۆقلیتەكە بە فۇرمتىكى كورت و جىگەى سەرنجەوہ، وردەكارىيەك لە كارلىكەكانى مرۇف و كارىگەرى بىرپارەكانى كارەكتەرەكان لەسەر چارەنوسيان دەخاتە پروو.

بزووتنه‌وه‌ى دادايزم و سورياليزم

دادايزم بزووتنه‌وه‌يه كى هونهرى و ئه‌ده‌بىيه كه له سه‌ده‌ى بيسته‌مدا سه‌ريه‌له‌داوه، و به به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ى نه‌ريت و به‌ها نه‌ريتىيه كان داده‌نري‌ت. دادايزم پشت به دژايه‌تى و نوكته ده‌به‌ستى‌ت، و هه‌ول ده‌دات پي‌كه‌اته‌كانى كۆمه‌لگا و كولتور به‌ه‌ژى‌نئى‌ت. ديارده‌ى دادا برى‌تى بوو له نى‌گاركي‌شانى هونهرى و ئه‌ده‌ب و نمايش.

سه‌باره‌ت به سورياليزمىش، بزووتنه‌وه‌يه‌كى هونهرى و ئه‌ده‌بىيه كه له‌دواى جه‌نگى جيهانى يه كه‌مه‌وه په‌ره‌ى سه‌ندووه. سورياليزم ئامانجى گه‌رانه به‌دواى جيهانه‌كانى نا‌ئاگايى و خه‌ونه‌كاندا، پشت به كارى‌گه‌رى چ‌ر و پ‌رى نامۆى و شي‌واندن ده‌به‌ستى‌ت. هونه‌رمه‌ندانى سورياليزم سه‌رنجيان له‌سه‌ر هيا و ديد‌گاي سه‌ير و سه‌مه‌ره‌بوو، به‌ره‌مه‌ى هونه‌رييان دروست ده‌كرد كه بۆ تى‌رامان و لي‌كدانه‌وه ورووژى‌نه‌ره.

دادايزم: گه‌شتى‌كى هونهرى بۆ ناو جيهانى ئا‌ژاوه و ياخي‌بوون

دادايزم، بزووتنه‌وه‌يه‌كى هونهرى و ئه‌ده‌بى كه له كۆتايى جه‌نگى جيهانى يه كه‌م له ئه‌وروپا سه‌ريه‌له‌دا، وه‌لامى‌كى هونه‌رىيه بۆ ئه‌و كاره‌ساته زه‌به‌لاحه و ئا‌ژاوه كۆمه‌لايه‌تتبه‌ى كه شه‌ر به‌جى هيشتووه. ئه‌م بزووتنه‌وه هونه‌رىيه ئىستفزاى و

ورووژىنەر بوو، بەو پىيەى بەھا نەرىتپىيەكانى تەھەدا دەکرد و ياسا ھونەرىيەكانى شكاند.

سەرچاۋەى دادايزم:

وشەى "دادا" تەنیا پىكەوتىكى زارەكىيە، بە شىۋەيەك ھەلپىردراۋە كە رەنگدانەۋەى ئاژاۋەى خودى بزووتنەۋەكە يىت. ئايىنى دادا لە سالى ۱۹۱۶ لە شارى زيورىخى سويسرا لەلايەن كۆمەللىك ھونەرمەندى شىۋەكار و نووسەرەۋە دەستى پىكرد كە لە كۆمەلگاگەيان دوورخراۋنەتەۋە، ھەندىك شەيداي گشت نوپخۋازىيەكى عەنتىكە و سەرشىتانهن. بزووتنەۋەكە بە پۇخى ياخىبون و ئىرونى تاييەتمەند بوو، ۋەك تەھەدايەك بۇ چەمكە نەرىتپىيەكانى جوانى و ھونەر ھەندەجار دەسەلاتى ھوكمدار سەير دەكرا.

ھونەرى دادا:

كارە ھونەرىيەكانى دادا سەرلىشىۋاۋى و دژايەتى دەردەبىرن، زۇرجار نوكتە و توندوتىرى بە شىۋەيەكى دژبەيەك بەكاردەھىنن. نىگاركىشى فەرەنسى مارسىل دوشامپ، يەكىك لە پىشەنگەكانى بزووتنەۋەكە دەلپت: "دادا ھونەر نىيە، شىۋازىكى ژيانە". بەرھەمەكان بىرىتى بوون لە فۇتۇگراف و نووسىن، بەلام ھەمويان ئامانجيان وروژاندنى پىسيار و شكاندى ياسا ئاشناكان بوو.

ئەدەبىياتى دادايزم:

لە بواری ئەدەب، نووسینی دادايزم بە تېپەپرین لە زمانی سواو و تەقلیدی و دروستکردنی کۆمەللیک دزایه تی و وشەو بیرۆکەى بیانا، فۆرمیکى عەجایب و ناوازهى وەرگرت. شیعەر و دەقەکانى دادای نووسیوه که ئامانجیان پزگارپوونه لە نهریتی باو و لاساخوازی ئەدەبى و پۆشنایى خستۆته سەر نامۆیى و ئاژاوه گێری.

کەلتور و کەلهپوور:

هەرچه نده بزووتنه وهى دادا ته مه نى كورت بوو، به لام کاریگه ریه کی قوولی له سەر هونه ره مۆدیرنه کان هه بوو. به شداری کرد له تیکشکاندنى به ربه سته هونه ریه کان و فراوانکردنى چه مکی هونه ر، ئەمه ش ده رگای به پرووی ره وته کانى دیکه ی وهك سوریا لیزم و هونه رى تیکه لاودا کرده وه.

لە کۆتاییدا ده کرى بلیین دادايزم ته نیا بزووتنه وه یه کی هونه رى نه بووه، به لکو ده برپینیک بووه له ره تکردنه وه ی پۆحى داهینه ر بۆ پابه ندبوون به یاسا کۆمه لایه تی و هونه ریه ئاساییه کان و نوینه رایه تی ته حه دای نه زمى هه بوو به ئاژاوه جیا که ره وه کانى و... تابلوی شیوه کاری به تایبه ت کۆلاژ و په یکه رتاش.

سورياليزم:

گه شتيكه بو ناو جيهانه كانى نائاگايى و خهون

سورياليزم يه كيكه له و پهوتنه هونه رى و ئه ده بيه ديارانه ي كه له سه ده ي بيسته مدا سه ريه له دا و ديدى كي نو يى بو هونه ر و ژيان له گه ل خويدا هيناوه. ئه م بزووتنه وه هونه ريه هه ول ي گه رانده وه ي په هه نده كانى نائاگايى و خهونه كان بوو، به ره مى هونه رى نه يى و ئيله امبه خشى دروست كرد.

سه رچاوه كانى سورياليزم:

سورياليزم دواى جهنگى جيهانى يه كه م سه ريه له دا، و له لايه ن كو مه ليك هونه رمه ند و نوو سه ره وه سه ركردايه تى ده كرا كه ده يانو يست له كو ت و به نده كانى عه قلى مرؤف پزگاريان بيت و جيهانه شاراوه كانى ناو پړوح ده ربېرن. هونه رمه ندى فه رهنسى (ئاندرى بریتون) له پيشه نكه كانى سه ره كى ئه م بزووتنه وه يه بوو: سورياليزم چه ند مانفيسويه كى (به يان نامه) بلاوكرده وه تيايدا بنچه سه ره كييه كانى نووسينى سرياليزمى ئاشكرا كردووه.

بەرجهسته کردنى خەون و نائاگایی:

سوریالیسته کان له بهرهمه کانیان سهرنجیان له سهر بهرجهسته کردنى خەون و بیروکه ی بنههست نائاگایی به شیوازی داهینه رانه بوو. ئەوان ته کنیکه کانی وهك شیواندن و گۆرانکارییان به کارهینا بو پیشاندانی جیهانه سهیر و ورووژینه ره کان. یه کێك له دیارترین نیگارکیشه سوریالیسته کان، سه لقادۆر دالی، به ناوبانگه به دروستکردنى تابلویهك که به شیویه کی ناوازه واقع و خه یال تیکه ل ده کات.

كارىگەرى ئائىگايى لەسەر ئەدەب

لە بوارى ئەدەبى، سوريالىستەكان دەقيان نووسىيە كە بە دژايەتى و ئارپوونى تاييەتمەند بوون، كە تىيدا هەوللى تىگەشتن و دىكۆدكردنى عەقلى مرؤفيان داوہ. رۆمانەكانى وەك "سەرگەرمىيە سوريالەكان" لە نووسىنى ئەندرى برىتۆن پەنگدانەوہى ئەم حەزە لە جىهانە شاراوہكان و ئەزموونە ناوہكییەكانە.

كارىگەرى كولتورى و بەردەوام:

سوريالىزم ھەمىشە كارىگەرىيەكى گەورەى لەسەر كولتورى مۆدېرن ھەبوو، بەو پىيەى بزووتنەوہ كە بە قۇناغى جياوازدا تىپەپىوہ و لەگەل پەرسەندنى ھونەردا نوئ بووئەوہ. كارىگەرىيەكەى لە ھونەرى ھاوچەرخدا بەردەوامە، كە ھىيا و كۆنتراستەكان بە كاردەھىنرېن بۆ دەرپىنى ھەست و بىرۆكە قوولەكان.

كارىگەرى سوريالىزم لەسەر كولتورى مۆدېرن حاشا ھەلنەگرە، بەو پىيەى ئەم بزووتنەوہ ئەدەبى و ھونەرىيە لە چوارچىوہى چەند بوارىك بەشدارىيە لە گۆرپانكارى قوولدا كەرد. لە بوارى ھونەرىدا، سوريالىزم پىيازىكى تازەو ناوازەى پىشكەش دەكرد كە لە نەرىتى تىپەپاند و ئائىگايى و خەونەكانى دەرپى. ھەروەھا سوريالىزم كارىگەرى لەسەر ئەدەب و سىنەما ھەبوو، بەو پىيەى بوو ھۆى دامەزراندنى ئازادىي داهىنەر و گەپان بەدواى پەھەندە دەروونىيە نوپىەكان.

لەسەر ئاستى كۆلتوورى و كۆمەلەيتى، سورياليزم پىدىكى لەنيوان نەريت و تەحەداي داھينەراندە پىكھينا، بەشدارى كرد لە دارشتنى تىگەيشتنان لە واقع و كارلىكە كۆمەلەيتىيەكان. ئەمەش لە كارىگەرييەكانى لەسەر فەلسەفە و تيوريە كۆلتووريەكان ديار بوو، بەو پىيەى زۆرىك لە پەوتە فيكرىيەكان ئىلھاميان لە چەمكەكانى ئانگا و ئەبستراكت وەرگرتووە كە لە ھونەرى سورياليزمدا خراوەتەرپوو.

جگە لەوەش سورياليزم ھانى پۆلىنكردى تەحەداي ئەدەب و ھونەريدا بۆ جياپوونەو لە كاتونە تەقلىدییەكان، ئەمەش شىوازی ھونەرى نوى و ھەمەچەشنى لىكەوتەو. ھەروەھا جىيەنجەى خوى لە مۇدە و جىھانى ديزايندا بەجىھىشتووە، چونكە زۆرىك لە ديزاينەران ئىلھاميان لە زمانى سورياليزم وەرگرتووە بۆ دروستكردى پارچە ھونەرى ناوازە.

بە گشتى وا دەردەكەويت كە كارىگەريى سورياليزم لەسەر كۆلتوورى مۆدىرن لە چەند شوپىنىكدا پەگ و پىشەى داكوئاو، گرنگىيەكەى لە گۆرپانكارىيەكانى بىركردنەو و داھينان لە كۆمەلگەكانى ئىمەدا دەردەخات.

بەشدارىيەكانى سورياليزم لە فراوانكردى ئاسۆكانى داھينان و تەقاندنەوہى بەربەستەكانى زمان نەريتدايە. لە ئەدەبدا ئەم بزووتنەوہى بەشدارى كرد لە پىناسەكردنەوہى پىكھاتەكانى چىرۆك و پۇمان، بەو پىيەى تايبەتمەندى لە دەرپىن و گەران بەدواى جىھانە خەيالىيەكان و جىھانە ناوہكىيەكانى نووسەراندە نىشان دەدا.

لە سىنەمادا سورياليزم كارىگەرى لەسەر بەرھەمھىنانى ئەو فىلمانە ھەبوو كە تەحەداي مەئولوف دەكەن و دەستكارى كات و شوپىن دەكەن. ئەم كارىگەرييانە لە

فيلمه كانى وهك (سه عاتى زېړين)ى لوىس بۆتۆيىل دياره، كه پرووداو و هيا سورىالييه كان نه زمونځىكى ناوازه بۆ بينهر بهرجهسته ده كهن.

سورىاليزم به پيگه كاريگه رو سهرتاسه رى له هونه ر و كولتور، بير كودنه وهى مروقى له كليشه و قالبدارى دوورخستوته وه و هاندهرى مروف بووه بۆ نه وهى به قوولى سه ىرى جيهانه جياوازه كان بكات. له سهرده مى موديرنى ئيمه دا ميراتى سورىاليستى له هاندانى داهينان و نه فراندن له چهندين بوارد به زيندووى ده ميځينه وه.

ههروه ها كاريگه ريه كانى سورىاليزم دريژده بيته وه بۆ بوارى ته لارسازى و ديزاين، كه زوريك له ته لارساز و ديزاينه ران ئيلهاميان له چه مكه سورىاليسته كان وهرگرتووه له دروست كردنى بيناى ناته قلىدى و فهزاي هونه ريذا. نه مهش له داهينانه ته لارسازيه كاندا ده رده كه ويټ كه واقع و خيال تيكل ده كهن، كه په نگدانه وهى ته حه دا و تايبه تمه ندى ديزاينه كهن.

له ههردوو ئاستى ئابوورى و بازرگاني، سورىاليزم كاريگه رى له سه ر بوارى ريكلام و ماركيټينگ هه بوو، به و پييهى هه نديك له كه مپينه كانى ريكلام بۆ راكيشاني سه رنج و گهياندى په يامى زيرهك و ناوازه پشتيان به زمانى سورىاليزم به ستنوو.

كاريگه رى دهروونى سورىاليزم له بير ناكري، چونكه به شداريه كى گرنگى له تيگه يشتن له عه قليه تى مروف و كارليك كردنى له گه ل جيهانى ده وروبه ريذا كرد. سورىاليزم هانى گه ران به دواى لايه نه نه ينى و قووله كانى هوشى مروف ده دات، به شدارى ده كات له په ره پيدانى باسه كان سه بارهت به ناسنامه و بوون.

بەم فرە پىڭايانە، كارىگەرى سوريالىزىم لەسەر كولتورى مۇدېرن بە ئامادەيى و بەرجەستەيى دەمىنىتتەو، ھەلگىرى پەيامى ئازادى و داھىنانە لە بەرامبەر نەرىت و تەھەددای ھاوچەرخانە.

ئەنجام:

سوريالىزىم ساتىكى ھونەرى ناوازەيە، كە ھەلگىرى پەيامى پزگارى بوو لە سنووردارکردن و گەپان بەدوای جىھانە شاراوەكانى ناو مەرۇف. ئەم بزووتتەو ھونەرى و ئەدەبىيە ئىلھامبەخش بوو بۇ زۇرىك لە ھونەرمەندان، و بەردەوامىش وەك بەشىكى جەوھەرى مېژووى ھونەرى مۇدېرن.

"سەرگەرمىيە سوريالىيەكان Les Aventures "Surrealistes"

پۇمانىكى نووسەرى فەرەنسى ئەندرى برىتۆنە، بۇ يەكەمجار لە سالى ۱۹۲۸دا چاپ و بلاوكرایەو، پۇمانەكە باس لە گەشتىكى ناوازە دەكات بۇ ناو جىھانى نائاگايى و خەيال، كە خوینەر بەدوای گەشتى ئەو پالەوانەدا دەگەرپىت كە بە نامۇ و... ئەزموونى سەرنجراكىش. سوريالىزىم لە پۇمانەكە لە دەورى ئەزموونەكانى پالەوان و كارلىكکردن لە گەل جىھانە نامۇكان و ھىيا نائاگان دەسورپىتەو.

برىتۆن زمان بە شىوہەكى داھىنەرانە بە كاردەھىنىت بۇ دروستکردنى جىھانە خەيالپىيە سەرسورپىنەرەكان، و بە لىھاتوويى توخمەكانى سوريالىزىم دەخاتە ناو گىرپانەوہ كانىيەو. ئەزموونەكانى پالەوان بە يەكەوہ دەردەكەون، تابلوپەكى ھونەرى پىكدەھىنن كە رەنگدانەوہى گەشەسەندنى بزووتتەوہى سوريالىيە. گىرپانەوہ كە لە

دەۋرى خۇتتېگە يىشتىن و دۆزىنەۋەي كەسى سەنتەردار تا سنوۋرە تەقلىدىيە كانى
واقىع بىخاتە بەر تەھەدا.

"سەرگەرمىيە سوريالىستە كان" بە بەرھەمىكى ئەدەبى ئىلھامبەخش دادەنرېت
كە ھاندەرى تىگە يىشتىن لە سوريالىزمە، بەۋ پىيەي دىدىكى ناۋازە بۇ داھىيان و
پزگارى فىكرى دەخاتە پروو. پۇمانە كە نەپنى و فەلسەفە تىكەل دەكات و دەيكاتە
پارچە ئەدەبىكى سىروشتىكى ناۋازە كە كارىگەرى و سىحرە كەي لەسەر خويئەران
بە تىپەپروۋنى كات دەپاريزىت.

نمۇنەيەك لە ئەدەبىياتى دادايى، پۇمانى "كىلگە موگناتىسيە كان"ە كە لەلايەن
شاعىرانى فەرەنسى (ئەندرى برىتۇن و فىلىپ) ۋە نووسراۋە. ئەم پۇمانە لە سالى
۱۹۲۰ چاپ كراۋە و بەيەكىل لە بەرھەمە سەرەككەيە كانى بوارى ئەدەبى دادا
دەژمىردى.

پوختەي پۇمانى "The magnetic Fields" كىلگە موگناتىسيە كان:

"كىلگە موگناتىسيە كان" ناۋازە و ئەزموونىيە، ئەزموونىكى ئەدەبى سەير و
سەرنجراكىش پىشكەش دەكات. پۇمانە كە لە كۆمەلنىك دەق و شىعر پىكھاتوۋە كە
لە دەۋرى بابەتگەلنىكى ھەمەچەشن و ناپەيوەندىدار دەسورپىنەۋە. دەقە كە بە
دژايەتى و سەرلىشىۋاۋى تايبەتمەندە، ئەزموونىكى خويئەندەۋەي ناۋازە و
ژىنگەيەكى دادا دروست دەكات.

نووسىن بەشىۋەيەكى ناتەقلىدى لەسەر بىنەماي زمانە، لەگەل پىكھاتنى
زمانەۋانى داھىنەرەنە و بەكارھىنانى ناتەقلىدى وىنە و ھىپاكان. لەم پۇمانەدا

خويئەنەر لە نىوان واقع و خەيال دەجوولئيت، بەو پييهى توخمە جوراوجۆره كان
يە كدە گرنەو و ئەزموونىكى هونەرى ورووژينەر پيكدەهيئن.

"كىلگە موگناتيسيه كان" پەنگدانەو و پۆحى دادايە لە گەل تەحەداى پيكدەوتنە
ئەدەبىيە كان و گەران بەدواى نهينى و ئاژاوە گيپرى. كاريگەرى بزووتنەو و دادا لە
شكاندنى قالبى نەريتى و پيشكەشكردنى ديدىكى نوئى و ورووژينەر بو جيهانى
هونەرى و ئەدەبى نيشان دەدات.

قوتابخانەى پۆستمۇدىرنىزم لە ئەدەب

پۆستمۇدىرنىزم رەوتى ئەدەبى گىرنگ پىكدەھىيىت كە پىشكەوتنە كولتورى و ھونەرىيە ھاوچەرخەكان بەدوايدا دىت. ئەم رەوتە ئەدەبىيە گوزارشت لە بەردەوامى بىرى مۇدىرنىستى دەكات، بەلام لە سنوورەكانى خوى تىدەپەرپىت بۆ گەپان بەدواى ئاسۆيەكى نوپى ئەزمونىكردن و دەرپىن. بەرھەمە ئەدەبىيەكان لەم چوارچىۋەيە بە كۆمەللىك تاييەتمەندى و مەيزات كە تىشك دەخەنە سەر دووركەوتنەو لە شىۋازى نەرىتى و گەپان بەدواى فورمى نوپى دەرپىن.

يەككىك لە تاييەتمەندىيەكانى پۆستمۇدىرنىزم، سەرىپچى و تەخەداى نەرىتە ئەدەبىيە باۋەكانە. ئەمەش برىتييە لە بەكارھىنانى تەكنىكە ناتەقلىدىيەكان و پىكھاتى ھونەرى داھىنەرانە. ئەم تاييەتمەندىيە لە بەكارھىنانى ئەزمونە زمانەوانىيە پىشكەوتنەوكان و ويرانكردى گىپرانەۋەى نەرىتى و تىيەپاندى پىكھاتە كاتىيە ئاشناكان ديارە.

ھەروەھا پۆستمۇدىرنىزم رەنگدانەۋەى پەرەسەندى حەز و ئارەزوۋى ناسنامە و خودە. نووسەران باس لە پرسەكانى ناسنامەى كەسى و گروپى دەكەن، و ئەدەب ۋەك ئامرازىك بۆ لىكۆلىنەۋە لە ئالۆزىيە دەرۋونى و كولتورىيەكان بەكاردەھىن.

تاييەتمەندىيەكى دىكە بەكارھىنانى ئەدەبىياتە ۋەك ئامرازىك بۆ شىكردنەۋەى كۆمەلگا و دەرپىنى ھەمەچەشنى و فرەيى. لەم چوارچىۋەيە نووسەران باس لە

پرسە كۆمەلەيتى و سياسىيەكانى وەك ناسنامەى نەتەوہىيى، چينە كۆمەلەيتىيەكان و فرەچەشنى كولتورى دەكەن.

لە لايەكى ترەوہ پۆستمۇدېنيزم گوزارشت لە حەز و ئارەزووى تەكنەلۇجيا و كارىگەرئىيەكانى لەسەر مەۋق و كۆمەلگا دەكات. ئەم بەرژەوہندىيە لە مامەلەى ئەدەبى لەگەل تەكنەلۇژيا مۇدېرنەكانى وەك مىدىيى نوئ و تەكنەلۇژياى زانىيارى دەرەكەوئ.

بە گشتى پۆستمۇدېنيزم لە ئەدەب نوئنەرايەتى گۇرپانكارىيەكى بەرچاۋ دەكات لە چەمكى نووسىن و دەرېرېن، پىشتبەستىن بە ئەزمونىكرىن و داھىيان بۇ گەپان بەدواى جىھانى ناوہوہ و دەرەوہ بە شىۋازى نوئ و ورووژئەنەر.

يەكك لە رۇمانە ديارەكان كە بە نمونەى ئەدەبىياتى پۆستمۇدېن دادەنرئ، رۇمانى (شاخى سەوز) لە نووسىنى نووسەرى ئىتالى ئاورىليۇن بوكۇ. ئەم رۇمانە لە سالى ۱۹۸۷ چاپ كراوہ و بە شىۋازە ناتەقلىدىيەكەى جيا دەكرىتەوہ، كە واقع و خەيال بە شىۋەيەكى داھىنەرانە تىكەل دەكات، ھەرۋەھا بە شىۋازى پىشكەوتوو پرسەكانى شوناس و زمان دەكۆلئەوہ.

(شاخى سەوز) رۇمائىكە خوئنەر دەباتە گەشتىكى گەپان و بەناۋ جىھانە تىكەلەۋەكانى واقع و خەيال. پروداۋەكان لە دەورى كەسايەتئىيەكى سەرەكى دەسورئەوہ كە ناسنامە و ماناكەى لە چەندىن كۆنتىكستدا جياۋازە. گىپرانەوہ كە بە روانگەيەكى پىشكەوتوو لە زماندا تاييەتمەندە، بەو پىيەى نووسەر بۇ گەپان بەدواى ئالۇزىيە زمانەوانى و كولتورىيەكان، شىۋازى ھونەرى داھىنەرانە بەكاردەھىئىت.

تارەكانى گىپرانەوہ بە شىۋەيەكى ئالۇز لەيەكتردا تىكەل دەبن، كات و شوئىن بە شىۋەيەك دەگۇرپ كە تەحەداى نەرىتەباۋەكانى رېكەوتنە ئەدەبىيەكان دەكەن. لەم

رۇمانە فرەچەشنى و فرەيى بە شىۋەيەكى سەرنجراكىش دەردەكەون، بەو پىيەى سنوورى شوناس تاقي دەكرىتەو، بە شىۋازى نوئ لە چەمكى خود دەكۆلرئتەو.

رۇمانەكە ھاوپرى كارەكتەرە ھەمەچەشنەكانە، و بە شىۋەيەكى ھاوچەرخ مامەلە لەگەل پرسە كۆمەلايەتى و كولتوورىيەكان دەكات. ھەروەھا نووسەر گرنگى بە كاريگەرييەكانى تەكنەلۇژيا لەسەر مرقۇف و كۆمەلگا نیشان دەدات، ئەمەش پەھەندى تر بو رۇمانەكە زياد دەكات كە جياوازيەكەى لە چوارچىۋەى ئەدەبى پۆستمۇدېرندا بەرز دەكاتەو.

قوتابخانەى مۇدېرنىزمى ئەدەبى: گۇرانكارىيە ھونەرى و فيكرىيەكان

قوتابخانەى ئەدەبى مۇدېرنىستى بزوتتەۋەيەكى ئەدەبى شۇرشيگىرانەيە كە لە كۆتايى سەدەى تۆزدەھەم سەريھەلدا و تا ناوہراستى سەدەى بىستەم بەردەوام بوو. ئەم بزوتتەۋەيە ۋەلامىك بوو بۇ نەريتە ئەدەبىيە باۋەكان و كاريگەرييەكانى شۇرشە كۆمەلايەتى و تەكنەلۇژىيەكان. قوتابخانەى مۇدېرنىستى نوينەرايەتى گۇرانكارىيە ھونەرى و فيكرىيە قوۋلەكان دەكات لە شيۋاز و ناوہپۇك.

۱- تەھەداى زمانەوانى و ئەزموونكردن:

تاييەتمەندىيەكى بەرچاۋى مۇدېرنىزمى ئەدەبى، گەپان بەدۋاى زمان و تەھەداى ياسا تەقلىدىيەكانى. ئەمەش لە تاقىكردنەۋەى پىكھاتەكانى رستە و تەنانەت وشە و وشياۋىبوۋنى بۇ دەرپرېنى بار و ھەلۇيست، ھەروەھا بەكارھيئانى تەكنىكى ناتەقلىدىى بۇ بەرجەستە كردنى مەبەستەكان، كە بەمەش دەبىتە ھۋى نوپوۋنەۋەى قۇرمى ئەدەبى.

۲- ھەلۋەشاندىنەۋە و بلاۋكرىنەۋە:

قوتابخانەى مۇدىرىنىستى ھات و پىكھاتە نەرىتىيەكانى گىرپانەۋە وىران كىرد و پەرشوبلاۋى كات و شوپنى نەھىشت. كاتى نايەك لە دوای يەك و گۆرپىنى نىوان بارودۇخەكان لەپىناو دروستكرىدى كارىگەرىيەكى نەپنى و ئالۆزكرىدى چىرۆكەكە بەكارھىنرا.

۳- پرسىيارى شوناس و بوون:

قوتابخانەى مۇدىرىنىستى سەرنجى لەسەر پرسىيارەكانى تايىت بە ناسنامە و بوونى مرؤف. پۇمانەكان بەدواداچوونىان بۆ كىشەكانى خود و گۆرانكارىيە كولتورىيەكان و كارىگەرىيە دەروونىيەكانى ژيانى مۇدىرن كىردوۋە.

۴- رىزگار بوون لە نەرىت و ئايىن:

بازىرگانى مۇدىرن رىزگارى لە سنووردارىكرىدى ئايىنى و نەرىتە كۆمەلەيەتتىيەكانى بەخۆيەۋە بىنيۋە. جەخت لەسەر ئازادى رادەرىپىن و خۆپاگرى بوۋەۋە.

۵- كارىگەرىيە كۆمەلەيەتى و سىياسىيەكان:

قوتابخانەى مۇدىرنىتە پەنگدانەۋەى كارىگەرىيەكانى گۆرانكارىيە كۆمەلەيەتى و سىياسىيەكانە. نووسىنەكان باسىان لە پرسىگەلىكى ۋەك: (شەپرى جىھانى) و (مىلمانى چىنايەتى) و (تەكنەلۇژىيە پىشكەوتوۋ) كىردوۋە.

۶- جىابوونەوۈ لە نەرىتى:

بەرھەمە مۇدىرنەكان بە جىابوونەوۈيان لە شىۋازى پۇمانسى و ھەستىارى تاييەتمەند بوون، بەو پىيەى كە نەرىتيان تىيەپراند و لە دەرپرینی پۇمانسىيانەى نەرىت دووركەوتنەوۈ.

لە كۆتايى:

قوتابخانەى مۇدىرنىستى ئەدەبىيات، شۆرشىك بوو كە ياسا و نەرىتە ئەدەبىيەكان تىيدا گۇرپانكارىيان بەسەردا ھات، چونكە نوینەرايەتى گەپران بەدواى لایەنە نوئیەكانى داھىنان و تەھەداکردنى چاوەپروانییەكانى خوینەران دەکرد. ھانى بىرکردنەوۈ و ئەزموونکردنى قووللى لە شىۋاز، كە كارىگەرىيەكى زۆرى ھەبوو لەسەر گەشەسەندنى ئەدەبى لە سەردەمى مۇدىرندا.

پۇمانى (بالى شكاو)ى خاتوو فرانزىن زافى ۋەك نموونە:

مۇدىللىكى دىارى پۇمانى مۇدىرنىستى پۇمانى "Les ailes brisees" بالى شكاو"ى نووسەرى فەرەنسى خاتوو فرانزىن زافى. ئەم پۇمانە لە سالى ۱۹۵۳ چاپ كراوۈ و بە يەككىك لەو بەرھەمە ئەدەبىيانە دادەنرى كە جەوھەرى قوتابخانەى ئەدەبى مۇدىرنىستى بەرجەستە دەكات.

"بالى شكاو" - فرانزىن زافى:

پۇمانەكە باس لە ژيانى پالەوانە گەنجەكە دەكات كە (ناوى جىن مۇرۇ)يە كە لە ماوۈى ئىوان دوو جەنگى جىھانىدا لە پارىس دەژى. پۇمانەكە تەكنىكەكانى

گىپرانەۋەي مۇدىرن لەخۇدەگرى، كە تىشك دەخاتە سەر ئەزموونكردن لەگەل زمان و پىكھاتە نوپىيە كانى گىپرانەۋە.

زافى لەم رۇمانەدا پەرشوبلاۋى دەروونى كارەكتەرە كان و پىكھاتەي كاتىي نايەك لە دواي يەك نىشان دەدات، كە لايەنە فەلسەفى و دەروونىيە كانى رۇمانە كە بەرز دەكاتەۋە. ھەرۋەھا باس لە پرسگەلپكى ۋەك ناسنامە، ئازادى و پەيۋەندىيە مروپىيە كان دەكات، لە چوارچىۋەي گۇرپانكارىيە كۆمەلەيەتى و كولتورىيە كان لە قۇناغى دواي جەنگ.

"بالى شكاو" بە شاكارپكى ئەدەبىي دادەنرپت كە قوۋلايى فەلسەفى و تاقىكردنەۋەي گىپرانەۋە تىكەل دەكات و نوپىنەرايەتى يەكپەلە نمۇنە ديارەكانى كارىگەرى قوتابخانەي مۇدىرنىستى دەكات لەسەر پەرەپپدانى ئەدەبىي جىھانى.

چۆن كىتەبى ژياننامە لە رۇمانى ژياننامەيى جيا دەكرىتەو

ئوتتۇرىنچى گرافىيە ژيانى مۇقەددىمىسى ۋەقەسى دەكرىتەو، لە كاتىپىدا رۇمانى ژياننامەيى، راستى ۋە خەيالى تىكلەل دەكات، بۇ ئەوۋى چىرۆكىكى ژيان لە فۇرمى ئەدەبىيى بىخاتەرۋو.

رەگەزەكانى رۇمانى ژياننامەيى چىن؟

رۇمانى ژياننامەيى چەندىن رەگەز لەخۇدەگرىت، لەوانە:

۱. گىرەنەوۋى ئەدەبىيى: بەكارھىننى زىمان ۋە شىۋازى ئەدەبىيەنە لە گىرەنەوۋى چىرۆك.

گىرەنەوۋى ئەدەبىيى بىرئىيە لە ھونەرى پىشكەشكردى چىرۆكىك يان رۇوداۋىك بە شىۋەكى سەرنجراكىش ۋە ھونەروەرانە. گىرەنەوۋى ئەدەبىيى توخمەكانى ۋەك: كارەكتەرەكان، رۇوداۋەكان، كات، شوپىن، زىمان ۋە رىكخستى پىكھاتەيى چىرۆكەكە لەخۇدەگرىت. گىرەنەوۋە ئامانجى گەياندنى ئەزموونەكانى ژيانە بە شىۋەبەكى ئىلھامبەخش يان دەرېپىن.

توخمە سەرەككەكانى گېرپانەۋەى ئەدەبى برىتىن لە:

- ۱- كارەكتەرەكان: كارەكتەرەكان برىتىن لەو كەسانە يان ئەو شتانەى كە بەشدارى چىرۆكە كە دەكەن، و بە درىژاىى پووداۋەكان گەشە دەكەن و دەگۆردىن.
- ۲- پووداۋەكان: ئەو زنجىرە پووداۋانەى كە پىكەتەى چىرۆكە كە پىكدەھىنن، كە تىيدا گرژى و پىشەتەكان بە تىپەپوونى كات دەخرىنەپوو.
- ۳- كات و شوين: دانانى كات و شوين كات و شوينى پووداۋەكان دەگرىتەۋە، ئەمەش چوارچىۋەى پۆشنىرى و مېژوۋىى چىرۆكە كە بەرز دەكاتەۋە.
- ۴- زمان: بەكارهينانى زمان بە شىۋەى كى كارىگەر بۆ گەياندىنى پەيامە كە و وروژاندىنى كارىگەرىيە سۆزدارىيەكان و ئاراستە كرىنى سەرنجى خوينەر.
- ۵- پىكخستنى پىكەتەىى: چۆنەتى پىك و پىك كرىنى چىرۆك و پىنمايىكرىنى خوينەر لە ناسىنى (پىشەكى) و (لوتكە) و (كۆتايى).
- گېرپانەۋەى ئەدەبى شىۋە جۇراۋجۆرەكانى ۋەك پۇمان، كورتەچىرۆك، شىعرى گېرپانەۋە، شانۆ لەخۇدەگرىت. پشت بە خەيال و داھىنن دەبەستىت بۆ دروستكرىنى ئەزمونىك كە تەنھا لە كات بەسەربردن سنووردار نىيە بەلكو قوۋلى و تىگەيشتن لە ژيان و مرقاىەتىش لەخۇدەگرىت.
۲. راستىيە مېژوۋىيەكان: راستى و پووداۋە راستەقىنەكانى ژيانى كارەكتەرى ويناكراۋ دەگرىتەۋە.
۳. وردەكارى كەسى: ۋەسفى وردى كارەكتەر و شوين و پووداۋەكان بۆ زيادكرىنى واقىعى بۆ گېرپانەۋە كە.

۴. شىكارى دەروونى: گرنگيدان بە كارىگەرى پروودا و ئەزمونە كان لەسەر كارەكتەرە سەرەككە كان.

۵. گرنگيدان بە گەشەسەندى كەسى: چاودىرىكردنى گۆرانكارى و پىشكەوتنى كەسايەتتە كان بە تىپەربوونى كات و تەمەن.

لە پۇمانە ژياننامەيە كان پەرەپيدانى كارەكتەر توخمىكى جەوھەريە ، بەو پىيەى ئەم پۇمانانە سەرنجيان لەسەر گىپرانەوہى چىرۆكى ژيانى خودى كەسەكە دەيت. گەشەپيدانى كارەكتەر لەم چوارچىوہىە پىگە بە گەپان بەدواى ئەو گۆرانكارى و ئەزمونانە دەدات، كە مەوۇف لە ماوہى ژيانيدا پيدا تىپەريوہ.

۱- گەشەكردن و گەشەكردن: گەشەكردنى كەسى بە چاودىرىكردنى گەشەى كەسى و پىشەيى خۆى بە تىپەربوونى كات نیشان دەدرىت. تىشك دەخاتە سەر ئەو بەربەست و گۆرانكارىيە گرنگانەى كە كارىگەرييان لەسەر پىكەتەنى ناسنامەكەى ھەبووہ.

۲- خەباتى كەسى: گىپرانەوہى ژياننامەيى دەتوانىت وردەكارىيەكانى ئەو مەلمانى و تەحەددايانەى كەسەكە پرووبەرووى بووہتەوہ لەخۆبگريت. ئەوہ نیشان دەدات كە ئەم مەلمانىيانە چۆن كارىگەرييان لەسەر پىگەيشتن و تىگەيشتنى لە ژيان ھەيە.

۳- كارىگەريە دەرەككە كان: گەشەكردنى كەسايەتەش مامەلە لەگەل كارىگەريە دەرەككە كان دەكات، وەك پەيوەنديە كۆمەلەيەتتە كان و بارودۆخى ژىنگەيى، كە پۇليان ھەيە لە دارشتنى ئەم كەسايەتتە.

۴- وردەكارى كەسايەتى: لە پۇمانىكى ژياننامەيدا پەرەپيدانى كارەكتەر پەيوەستە بە پىشكەشكردنى وردەكارىەكى راستگويانە لە باسى يەكەم

(پالەوان) و كەسانى تر، ئەمەش پېگە بە خوينەر دەدات لە قوولايى تېكرای
كەسەكان تېبگات و كارلىك لە گەل گەشتە كەى رۇمانبكات.

۵- بىر كەرنەو و خۆرەخنە گرتن: پەرەپېدانى كارەكتەر لە رۇمانىكى ژياننامەيىدا
دەتوانىت پروسەكانى بىر كەرنەو و رەخنە لە خۆبگريىت، كە مەروۇف پېويستە
كار و پريارەكانى و كارىگەر يىيەكانيان لە سەر ژيانى ھەلدەسەنگىنىت.

بە كورتى لە چىرۆكگىرانى ژياننامەيىدا گەشەپېدانى كارەكتەر توخمىكى گرنگە،
چونكە بەشدارە لە بنیاتنانى چىرۆكىكى ژيانى ئىلھامبەخش و سەرنجراكىش كە
گەشتى تاك لە پرووبەرووبوونەوھى ئاستەنگەكان و نەشونما كەردنى كەسايەتى ئەوان
دەگىرپتەوھ.

۶. بەكارھىنەنى ھىيا و ھىياى كەلتوورى: بۆ بەركەرنەوھى پەيام و
تېگەشىتىكى قوول لە ژياننامە.

۷. چوارچىوھى كۆمەلايەتى و كەلتوورى: دانانى پروودا و كارەكتەرەكان لە
چوارچىوھى مېژووى و كەلتوورى خۆيان.

۸. تەكنىكەكانى گىرپانەوھ: بەكارھىنەنى تەكنىكەكانى گىرپانەوھى سەرنجراكىش
و ورووژىنەر بۆ پراكىشانى خوينەر.

تېكرای ئەم رەگەزانە كۆدەبنەوھ و چىرۆكىكى ژياننامەيى دەولەمەند و
سەرنجراكىش بنىاد دەنىن.

تەكنىكەكانى گىرپانەوھ لە چىرۆكى خەيالى ئەدەبىدا، نوینەرايەتى ئەو ئامراز و
شېوازەنە دەكەن كە نووسەر بۆ گەيانەنى چىرۆكە كە بە شېوھەكى سەرنجراكىش و
كارىگەر بە كارى دەھىنىت. پوختەكە باس لە پەرەسەندەنى تەكنىكەكانى گىرپانەوھ
دەكات بە تېپەپروونى كات، ئامازە بە گرنگى بەكارھىنەنى فرەيى كات، تەكنىكەكانى

بنیاتنانی کاره کتەر و ئاراسته‌ی گپرانه‌وه ده‌کات. هه‌روه‌ها پوخته‌که پید‌اچوونه‌وه به‌ته‌کنیکه‌نوویه‌کان ده‌کات، وه‌ك چیرۆک‌گپران‌ی ده‌روونی و به‌کاره‌ینانی ته‌کنه‌لۆژیا. پوخته‌که‌نموونه‌ی پراکتیکی ئەم ته‌کنیکانه‌له‌ئه‌ده‌بیاتی نیوده‌وله‌تی و عه‌ره‌بی نشان ده‌دات، جه‌خت له‌سه‌ر گرنگی ئەم ته‌کنیکانه‌ده‌کاته‌وه‌له‌ تیروپ‌کردنی ئەزموونی خویندنه‌وه‌و گه‌یانندی په‌یامی ئەده‌ب به‌شیویه‌کی کاریگه‌ر.

توخمه‌کانی کتییی ژياننامه بریتین له:

١. گپرانه‌وه‌ی که‌سی: پێشکه‌شکردنی ژيانی مرۆف له‌رێگه‌ی دیدیکی که‌سی و هه‌ستی تاکه‌که‌سی.

٢. ورده‌کاری که‌سی: وه‌سفیکی وردی ئەزموونه‌که‌سییه‌کان و ساته‌کانی ژيان.

٣. خو‌شیکردنه‌وه: پید‌اچوونه‌وه‌و شیکردنه‌وه‌ی ئەزموون و گۆرانکارییه‌که‌سییه‌کان.

٤. راستگویی و ده‌ستپاکی: خستنه‌پرووی راستیه‌کان به‌شیویه‌کی راستگۆیانه‌و دادپه‌روه‌رانه‌به‌بج ساخته‌کردن.

٥. گه‌شه‌سەندنی که‌سی: چاودێریکردنی گۆرانکاری و پێشهاته‌که‌سییه‌کان به‌تێپه‌ربوونی کات.

٦. کاریگه‌ری که‌سی: چون ئەزموونه‌کان کاریگه‌رییان له‌سه‌ر گه‌شه‌کردن به‌گشتی و گه‌شه‌کردنی که‌سێك هه‌یه.

٧. دیدگای ناوازه: دا‌بینکردنی نیگایه‌کی ناوازه‌له‌کاره‌کتەر و ورده‌کارییه‌جیاوازه‌کان.

۸. پەيۋەندى كاريگەر: بەكارھېنئانى زمان بە شېۋەيەكى كاريگەر بۇ پەيۋەندىكردن لەگەل خوئەنەر.

۹. ئامانجى سەرەكى: دياركردى ئامانج و پەيامىكى پروون بۇ سىقى.

۱۰. كاتى زنجيرەيى: پىكخستنى پرووداۋەكان بە يەكەۋە، بۇ پىكھېنئانى چىرۇكىكى يەككرتوۋ.

ئەم توخمانە يەكەگرن و ژياننامەيەكى جياواز و ئىلھامبەخش دروست دەكەن.

نموونەيەك لەكتىبى ژياننامە، ژياننامەي (بنيامين فرانكلين) كەخۇي نووسيويتى. كتيبەكەباس لەگەشتى ژيانى فرانكلين دەكات كە لەسەدەي ۱۸دا زانا و سياسەتمەدار و داهينەريكى ئەمريكى بوۋە. كتيبەكەباس لە ئەزموونە كەسيەكانى و ھەولەكانى بۇ خزمەتكردى كۆمەلگا و بەشداريەكانى لەزۇر بواردا دەكات.

نموونەيەك لەرۇمانىكى ژياننامەيى، بالندەي لەقەفەسكراو (الگائر المسجون) لەنووسىنى چىنۇ ئاشبىيە. رۇمانەكەباس لەژيانى نووسەر و ماۋەي درىرخايەنى زىندانىكردى دەكات بەھۇي بيروباۋەرى سياسىيەۋە. رۇمانەكەكاريگەرى ھەلومەرجى كۆمەلايەتى و سياسى لەسەر ژيانى نووسەر نیشان دەدات، ھەروەھا رەنگدانەۋەي ئەزموونە كەسيەكانى و ئەو گۇرپانكارىانەيەكە لەماۋەي سەفەرەكەيدا پىدا تىپەرپوۋە.

قوتابخانەى سروشتى لى ئەدەب

قوتابخانەى سروشتى لى ئەدەب، شىۋازىكى پەرۋەردىيە كە پشت بە سروشت دەبەستىت، ۋەك ژىنگەى سەرەكى فېربوون. ئەم قوتابخانەى ئامانجى بەرزكردنەۋەى تىگەىشتى مىدالانە لى جىهان لى رېگەى كارلىككردن لى گەل ژىنگەى دەۋرۋەرىيان. ئەم رېبازە بە فېربوونى گشتگىر و ئەزموونى دەستى تايىبەتمەندە، كە خوئندكاران كارلىك لى گەل سروشت دەكەن و سوود لى ۋانەكانى ۋەردەگرن.

قوتابخانەى سروشتى لى ئەدەب بە يەكىك لى باشتىن رېگكان دادەنرىت بۇ بەرزكردنەۋەى تىگەىشتى مىدالان لى زانست و بىركارى، بەۋ پىيەى لى رېگەى ئەزموونى مەيدانىيەۋە بە شىۋەيەكى سروشتى فېر دەبن. ئەم رېبازە رېگە بە خوئندكاران دەدات، تا بەدۋادچوون بكەن بۇ ۋوۋەك و ئازەلەكان، و لى ۋۆلى ژىنگە و لى سوۋرى ژيان تىگەن.

مىدالان بە ئاراستەكردنى سەرنج بۇ سروشت دەتۋانن تىگەىشتىكى قوۋلتر لى چەمكە زانستى و ژىنگەيەكان پەرەپىدەن. قوتابخانەى سروشت ھاندەرى بىركردنەۋەى پەخنەگرانە و چارەسەركردنى كىشەكانە، چونكە خوئندكاران پىكەۋە قسە دەكەن و ۋەك تىمىك كاردەكەن بۇ تىگەىشتىن لى تەھەددىياتى ژىنگەى و چارەسەرە ئەگەرىيەكان.

له كۆتاييدا ده لىين قوتابخانهى سروشتى له ئه ده ب، پىگه يه كى كارىگه ره بۆ هاندانى خۆشه ويستى خويندكاران بۆ فېربوون و دۆزينه وه. ئه م ده رفه ته پىگه يان پىده دات په يوه ندىيه كى قوول له گه ل سروش دروست بكهن، ئه مه ش به شداره له گه شه كردنى كه سى و ئه كادىميان.

قوتابخانهى سروش به تاييه تى سه باره ت به ئه ده ب يان پۇمان نيه، به لكو پىيازىكى پىداگوزيه pedagogy كه گرنگى به فېربوونى خويندكاران ده دات، له پىگه ي كارلىك كردن له گه ل ژينگه وه. به لام چىرۆك و ئه ده ب ده توانن پۇليان هه بىت له به رز كردنه وهى تىگه يشتنى خويندكاران له جيهانى ده وروبهرىان.

له نيو ئه و كتيبانهى كه رهنگه په يوه ندىيان به قوتابخانهى سروشته وه هه بىت، ده توانرېت ئامازه به كتيبى "ته نيا له جيهانى ته نيدا"ى ئه لدۆ ليۆپۆلد، يان كتيبى "سروش"ى پالف والدۆ. ئيمىرسۆن (۱۸۰۳-۱۸۸۲) بكرېت. ئه م كتيبانه تيشك ده خه نه سه ر په يوه ندى نيوان مروف و سروش و رهنگه ئيلهامبه خش بن بۆ بىر كردنه وهى قوول سه باره ت به كارلىك كردن له گه ل ژينگه.

چه ند نموونه يه ك له و كتيبانهى له چوارچيوى قوتابخانهى سروشتى داندراون:

كتيبى (ته نيا له جيهانى ته نيدا) له نووسىنى ئالدۆ ليۆپۆلد، تىكه له يه ك له حىكمه تى سروشتى و بىر كردنه وهى كى قوول له سه ر په يوه ندى مروف له گه ل ژينگه دا. كتيبه كه باس له ئه زموونى ناوازهى ليۆپۆلد ده كات له چىژوه رگرتن له سروش و ته نيائى له شويته دووره كان.

ليۇيۆلد لە كىتەپ كەيدا بەدواداچوون بۆ ئەم جوانىيە سىروشتىيە دەكات و تېروانىنىك لەبارەى گىرنگى پاراستنى جۇراوجۇرى زىندوو و ھاسەنگى ئىكۆسىستەم دەدات. جەخت لەسەر گىرنگى تىگەشتى مەروڧ لە پۆلى خۆى لە سىروشت و پىويستى قەدرزانىنى كارلىكى ژىنگەيى دەكاتەو.

ليۇيۆلد لە پىگەى پەنگدانەو و پىنايە فەلسەفە كانيەو، خويەنەر بانگەشت دەكات بۆ بەدەستەينانى پەيوەندىيە كى قوول لەگەل جىھانى سىروشتى و تىشك دەخاتە سەر بەھاي بىدەنگى و تەنبايى بۆ پەروەردە كى پەيوەندىيە كى رۆحى لەگەل سىروشتدا. تەنبا لە جىھانى تەنبايدا بەرھەمىكى ئەدەبىيە كە ئىلھامبەخشە بۆ تېرامان لە جوانىيە كانى سىروشت و پىويستى پاراستنى ئەم ھاسەنگىيە ناسكە.

كىتەپى "سىروشت" لە نووسىنى رالف والدۇ ئىمىرسۇن نووسەرىكە بە يەكەل لە بەرھەمە فەلسەفە ديارەكان دادەنرەت كە كارىگەرى سىروشت لەسەر مەروڧ و چۆنەتى سوودمەندبوون لە كارلىك كىرەن لەگەل ژىنگەى سىروشتى لەبەرچاۋ دەگرەت.

ئىمىرسۇن لە كىتەپ كەيدا تېروانىنىكى قوول لە جوانى و ھىزى سىروشت و چۆن مەروڧ دەتوانىت سوود لەم ھىزە بۆ پەروەندىيە ژيانى خۆى بخاتە رەو. لە دىدگەى ئىمىرسۇن، سىروشت سەرچاۋەى ئىلھام و نوپوۋنەو، ھاندەرى پەيوەندى نەزىكە لەگەل ژىنگەى سىروشتى بۆ بەرھەمىيەشەردى گەشە كىرەن رۆحى و تىگەشتەن لە خۆ. ئىمىرسۇن باس لە كارىگەرىيە ئەرىنىيە كانى سىروشت دەكات لەسەر داھىنان و بىر كىرەنەو، و چۆن مەروڧ دەتوانىت ناسنامە و رۆحى راستەقىنەى خۆى لە پىگەى پەيوەندى لەگەل سىروشتدا بەدەستەينەتەو. ھەروەھە تىشك دەخاتە سەر گىرنگى

خۇپراگرى و دووركەوتنەوۈ لە سنووردارکردنى كۆمەلگا بۆ گەشتن بە ژيانىكى
رەسەنتر و ئاۋەداتتر.

بە كورتى (سروشت) ى پالف والدۇ ئىمپرسۇن ئامازەيە كى فەلسەفى
ئىلھامبەخشە كە جەخت لەسەر گرنگى پەيوەندىيە كى قوۋل بە سروشتەوۈ دەكاتەوۈ
وہك ئامرازىك بۆ گەشەکردنى پۇحى و باشتربوونى كەسى.

زۇر پۇمانى ئەدەبى ھەيە كە سروشت بە شىۋەيە كى بەرچاۋ پەنگدانەوۈ ھەيە،
نووسەران ئەم توخمە بە كاردەھىنن بۆ بەرزكردنەوۈ چىرۆكەكە و ناردنى پەيامى
فەلسەفى يان كۆمەلايەتى. ئەمانە ھەندىك نمونەن:

۱- "سروشت" لە نووسىنى پالف والدۇ ئىمپرسۇن (۱۸۰۳-۱۸۸۲):

ئەم بەرھەمە دەكرى زياتر بە كىتپىكى فەلسەفى ھەژمار بكرىت نەك بە
پۇمان، بەو پىيە ئىمپرسۇن لە گرنگى سروشت و كاريگەرييەكانى لەسەر
مرۇف دەكۆلپتەوۈ.

۲- ھىۋاي گەورە: لە نووسىنى چارلز دىكنز (۱۸۱۲-۱۸۷۰):

سروشت لەم پۇمانەدا وەك پاشخانىك وينا كراۋە كە دژايەتى كۆمەلايەتى
و ململانىي كەسىي كارەكتەرەكان بەھىزتر دەكات.

۳- "سەرگەرميەكانى ھاكلىپرى فىن" لە نووسىنى مارك توين (۱۸۳۵-۱۹۱۰):

ئەم پۇمانە لە پىگەي گەشتەكەي ھاكلىپرى فىن لەسەر پرووبارى
مىسىسىي پەنگدانەوۈ سروشتە، كە دىمەنە سروشتىيەكان جۇراۋجۇرن و
پۇلپىكى گرنگ دەگىرن لە پەرەپىدانى پلۇتەكەدا.

۴- "چاكەكان و خراپەكان و ناشرينهكان" له نووسىنى ئەلدۇس ھاكسلى
(۱۸۹۴-۱۹۶۳):

ئەم رۇمانە لە پۇژئاواى ئەمريكا پروودەدات، و پشت بە سروشت
دەبەستىت وەك كۆنتىكىستىك بۇ پرسە ئەخلاقى و كۆمەلايەتتەكان.

۵- "لە ليوارى پاركەكەدا" له نووسىنى ئىرنست ھېمىنگواى (۱۸۹۹-۱۹۶۱):

لە سروشتى جوانى ئەفريقا جېگىر كراو، سروشت لىرە دەبىتتە ھىيائى
گيانلەبەرە كىيىپەكان و ئەو تەھدەدايانەى كە مۇف پرووبەرووى دەبىتتەو.

كارىگەرىيى سروشت لەسەر رۇمانى (ھىواى گەورە) نووسىنى چارلز دىكنز:

لە رۇمانى "ھىواى گەورە الامال الكبيرة"ى چارلز دىكنز، سروشت وەك
توخمىكى گىرنگ دەردەكەوى كە تىيدا واقعى كۆمەلايەتى و دەروونى
كارەكتەرەكان پەنگ دەداتەو. لىرەدا چەند كارىگەرىيەك دەخەينەپروو كە
دەتوانرىت بىنرىت:

۱- سروشت وەك پاشخانتيك بۇ چىرۆكەكە:

وەسفە سروشتىيەكان بە شىوئەيەكى ناياب بەكارھىنراون بۇ بەرزكردنەوہى
دىمەنەكان و دانانى مەزاج لە رۇمانەكەدا. ئەمەش وا دەكات خوینەر
ھەست بە كەشوھەواى شوینەكان بكات و لە كارىگەرىيە زىنگە لەسەر
كارەكتەرەكانى چىرۆكەكە تىيگات.

۲- كاريگەرى سروشت لەسەر ميزاج و پرووداۋەكان:

سروشت لە پۇمانە كەدا ۋەك توخمىك دەرە كەۋىت كە لە گەل كاره كتەر و پرووداۋەكان كارلىك دەكات. بۇ نموونە كەشۋەۋاى باراناۋى دەتوانى ھىماي خەمبارى يان ۋەرچەرخانىك بىت لە چىرۆكە كەدا، لە كاتىك دىمەنە سروشتىيە جوانەكان ھەندىكجار دىن بۇ ئامازەدان بە ھىوا يان دلخۇشى.

۳- ھىماي سروشت:

لە فىلمى ھىواي گەۋرەدا، ھەندىك توخمە سروشتىيەكان دەتوانن ھىماي دژايەتى يان گۇرپانكارى بن لە ژيانى كاره كتەرەكان. بۇ نموونە پەنگە شويىنى تاريك يان شويىنكى شاخاۋى، پەيۋەست بىت بە تەھەددا يان سەختى.

۴- كارلىكى مۇۋل گەل سروشت:

پۇمانە كە نىشان دەدات كە كاره كتەرەكان چۆن لە گەل سروشت كارلىك دەكەن، جا چ لە پىگەي سەفەرەكانيانەۋە بىت يان پشۋەكانيان لە دەرەۋە. ئەم كارلىك كەردنە دەتوانى كاريگەرى ھەبىت لە گەشە كەردن و بىر كەردنەۋەي كەسايەتيدا.

بە كورتى سروشت لە پۇمانى (ھىواي گەۋرە) توخمىكى جەۋھەرييە كە بەشدارە لە دروست كەردنى كەشۋەۋاى چىرۆك و تىگەشتن لە پىشكەۋتەكانى كاره كتەر و پرووداۋەكان.

قوتابخانەى سىمبۆلىزم لە ئەدەب (المدرسة الرمزية في الادب)

قوتابخانەى سىمبۆلىزم لە ئەدەبدا (مالدرسه الرمزية فى الادب) نوڤنەرايەتى رەوتىكى ئەدەبى دەكات كە ھىيا و مېتافۆر بە كاردەھىنى بۆ دەرپرېنى چەمكە قوول و فراوانەكان. ئەم شىوازە تايبەتمەندە بۆ نیشاندانى واقع بە شىۋەيەكى نايشەيى، كە ھىياكان بۆ گەياندىنى پەيامى شاراوە و بىرۆكەى ئالۆز بە كاردەھىنرېن. تىيدا ھىياكان ھىياى سىروشتى بن يان لە خەيالەو ۋە رەگىراون، و دەرفەت بە نووسەران دەدەن رېگەى داھىنەرانە بدۆزنەو ۋە بۆ دەرپرېنى بىرۆكەكانيان.

قوتابخانەى سىمبۆلىستى لە سەدەى نۆزدەھەم پەرى سەند ۋەك كاردانەو ۋەيەك بەرامبەر بە زالبوونى كاراكتەرى واقىعى لە ئەدەبدا، بەو پىيەى ھەولى دەدا لە رووى سادەو رووكەش تىپەرى و بگاتە قوولايى مرؤف و سىروشت. ئىدگار ئالان پۆ، شارل بۆدلېر، ئارتور رامبۆد و نووسەرانى دىكە، بە كەسايەتتە ديارەكانى ئەم قوتابخانەيە دادەنرېت.

رۇمان و دراما و شىعريان بە ناروونى و ئالۆزى تايبەتمەندن، چونكە نووسەران تەحەداى خوڤنەر و رېچكەى باو دەكەن لە پىناو تىگەيشتن لە رەمز و ھىيا و بىر كەرنەو ۋەيەكى قوول بۆ خالىبوون لە پەيامە شاراوەكان. جوانى قوتابخانەى

سىمبۆلىستى تۈنەي وروژاندنى تىرپامان و تىفكرين لە دەرەوہى لىكدانەوہى وشەيىە.

بە گشتى قوتابخانەى سىمبۆلىستى بە يەككىكە لە وئەزمونە ئەدەبىيە وروژيئەرانە دادەنرى كە بەشداريان لە ھەمەچەشنكردن و دەولەمەندكردن شىكل و ناوہپۆكى ئەدەبى كرددوہ، ھەرۈہا بەردەوامە لە ئىلھام بۆ نووسەرانى مۆديرن تا بىرۆكەكانيان بە شىۋازى داھيئەرانە و ھونەرۈەرانە دەربرن.

نمونەيەك لە رۇمانى قوتابخانەى سىمبۆلىزم:

رۇمانى "ونگەى پيويست (المتاهة اللازمة)" لە نووسىنى ئيا سيمونس

پوختەى رۇمانەكە:

"لابيرىنتى پيويست" رۇمانىكى ناوازيە كە پەپرەوى لە نەريئەكانى قوتابخانەى سىمبۆلىستى (الرمزيه) دەكات. ئيا سيمونس دەمانباتە گەشتىكى نەيىنى و بەدواداچوون بۆ ھيا و ميتافور (مەجاز) دەكات لە پيناو گەياندن پەيامى قوولى مانادار. رۇمانەكە تيشك دەخاتە سەر كارەكتەرىكى نائاسايى بە ناوى (ئيلينا)، كە خوى لە مەزەيەكى سەير و سەمەرەى پر لە ھيامادا دەبيئيتەوہ.

سەرنجراكيشى رۇمانەكە لە وردەكارىيە ونگەكان و ھيا ئالۆزەكانى دايە كە ئيلينا لە دريژەى گەشتەكەى پرووبەپرووى دەبيئەوہ. ھەر ھيايەك لايەنىكى سروشتى مروف و ئازارەكان ئاشكرا دەكات. كتيبەكە تەحەداى خوئەران دەكات بۆ تيگەيشتن و لىكدانەوہى ھياكان، ئەمەش قوولى زياد دەكات تا لە گەل دەقەكە بەشداربن.

له گەل پيشكهوتنى رۆمانه كه ئهوه پروون ده بێتهوه، كه مهزه ته نيا شوپيكي
فيزيكي نيه، بهلكو نوينه رايه تي تهحه ددياتي زيان دهكات بو گه پان به دواي مانا.
نووسه ر به شيويه كي دره وشاوه كاريگه ري هياكان له سه ر گه شتي پيگه يشتني
كه سي ئيلينا نه خشان دووه، و چۆن تيگه يشتنيكي قوول له هياكان ده تواني
گۆرانكاريهك له ويزدان و پوچ بپنننه ئاراهه.

“لابيرينتي پيوست (المتاهه اللازمه)” وهك به رهه ميكي هونه ري ده ميپنننه وه كه
بهر كرده وه و تپرامان ورووژينه ر، سه رباري ئه گه ري وه رگرتني ماناي جياواز به پي
كارليكي هه ر خوينه ريك له گەل رۆمانه كه.

قوتابخانە ئەدەبىيەت كان

قوتابخانە ئەدەبىيەت كان برىتىن لە پەوتەكانى ناو ئەدەب، كە بە شىۋازى ھونەرى و چەمكەكانىان جىا دەكرىنەو. ھەندىك لە قوتابخانە ئەدەبىيە باوہكانى وئزە برىتىن لە: رۇمانسىزم. رىيالىزم. ھىياگەرايى (الرمزىه). سروسىتگەرايى و مۇدۇرىنىزم. ھەر قوتابخانەيەك لەوانە پەنگدانەوہى دىد و فۇرمى تاييەتە بۇ ھونەر و ئەدەب و بە شىۋەيەكى ناوازە باس لە پرسە جىاوازەكان دەكات.

قوتابخانەى رۇمانتىك لە ئەدەب:

قوتابخانەى رۇمانتىك يەكىكە لە ديارترىن قوتابخانە ئەدەبىيەكانى بىر كىردنەوہ كە لە سەدەى نۆزدەھەمەوہ لە ئەوروپا سەرچاۋەى گرتوۋە و لە ناوچە جىاوازەكانى جىھاندا بىلاۋبوۋەتەوہ. ئەم قوتابخانەيە ۋەلامىك بوو بۇ ئەو گۇرپانكارىيە كۆمەلايەتى و سىياسى و ئابوورىيەكانى كە كۆمەلگەكان لەو قۇناغەدا يىيدا تىپەر بوون.

قوتابخانەى رۇمانتىك بە كارىگەرى لەسەر ھەست و خەيال دەناسرىتەوہ، بەو يىيەى لە پەتكىردنەوہى ئەو تەگەرە و سىنووردار كىردنە و كلاسىك و عەقىدە و عەقلانى كە لە سەردەمەكانى پىشووذا زال بوون بەسەر ئەدەب. رۇمانتىكەكان ھەوليان دا بۇ بىناتنانى جىھانىكى ئازاد و بەھەشتى سەر زەوى و پىر ئەقىن و دىلدارى. دەستىان كىد بە گەپان بەدۋاى جىھانى ناوہوہ و ھەستەكانى مۇقۇدا بە قوۋلى، ئەمەش بووہ ھۆى دووپات كىردنەوہى تاكى سەربەست و پۇخە ناوازەكەى.

يەكەنك لى تاييەتمەندىيە ديارەكانى قوتابخانەى رۇمانتيك، جەختكر دنەو لى سەر سىروشت و شكۆمەندىيە كەيە. لاي رۇمانتيكەكان سىروشت كانگەى سەرەكى ئىلھامە، ئەوان پىشكەوتنى پىشەسازى و تەكنەلۇژىيان رەتكىردەو، سىروشتيان وەك سەرچاويەكى جوانى پىر حىكمەت دەيىنى.

لە پرووى شىۋازەو بەرھەمەكانى قوتابخانەى رۇمانتيك بە زمانى شىعرى و سۆزدارى تاييەتمەند بوون، بەو پىيەى رۇمانتيكەكان دەرپرېنى كەسى و وشەسازى دەولەمەندىيان بەكارھىنا بۇ گەياندىنى ھەست و دىدگاكانيان. ھەرۋەھا لە دەرپرېنى بىر و ھەست، بەكارھىنانى ھىما و مېتافۇرا بوو بىجىكى داھىنەرانەى دەقەكانيان.

قوتابخانەى رۇمانتيك زۇر لە ژىر كاريگەرى ئەفسانە و خورافاتدا بوو، ھەولى داوۋە جىھانى كۆن و ئەفسانەى رۇمانى و يۇنانى لە بەرھەمەكانىدا وەبىر بھىيىتەو. ھەرۋەھا ناوى قوتابخانە ئامازيە بۇ پەيۋەندىيە كەى بە رۇمانسىزەمەو، واتە بە رۇمانسىيەت و خەيالى شىعرييەو.

لە كۆتايىدا، كاريگەرى قوتابخانەى رۇمانتيك لە ئەدەبىياتى جىھانى قوول و بەردەوامە. بەشدارى لە گۆرېنى رېيازە ئەدەبىيەكان و ئاراستەكردى سەرنجەكان بەرەو ھەست و سىروشت و بەرھەمەكانى بەردەوامن لە ئىلھامبەخشىن بۇ نەوۋەكانى دواتر لە نووسەران و ھونەرمەندان.

چەند نموونەيەك لە رۇمانى رۇمانسى يان رۇمانتىك:

۱- مۇبى دىك (نەھەنگى سې): نووسىنى ھېرمان مىلقل (۱۸۱۹-۱۸۹۱)

رۇمانىك كە رەنگدانەوھى قوتاىخانەى رۇمانسىزمە بە تىشك خستە سەر چىرۆكىكى خۆشەويستى كە مرۆف و سروشت كۆدەكاتەو، كە نەھەنگە سېپىيە كە وەك ھىماى يىتتاوانى و جوانى دەرەدەكەوئ.

۲- "پاوند" - گوستاف فلۆبېر:

ئەم رۇمانە بە شاكارىكى رۇمانسىزمى فەرەنسى دادەنرئەت، بەو پېيەى جىھانەكانى سۆز و خۆشەويستى و دژايەتى كۆمەلايەتى لە سەدەى نۆزدەھەمدا دەكۆلئەتەو.

۳- "رېگای پۆژئاوا" - ھېرمان ھېس:

ئەم رۇمانە بە يەككە لە گرنگترين بەرھەمەكان دادەنرئەت، كە لە سەردەمى رۇمانسىزمى ئەمريكيەو سەرچاوى گرتو، پېداچوونەو بەو تەھەددا و سەرگەرميانەى رۈوبەرووى ئەو كەسانە دەپتەو كە بەدواى ئازادى و ناسنامە دەگەرئ.

۴- جەين ئاير - شارلۆت برۇنتى:

ئەم رۇمانە بە يەككە لە بەرھەمە ديارەكانى رۇمانسىزمى ئېنگلىزى دادەنرئەت، بەو پېيەى چىرۆكى جىن ئاير و گەشتەكەى لە گەرەن بەدواى خۆشەويستى و خۆقبولكردندا دەگېرئەتەو.

۵- "ھەوا لەسەر پووبارى پيدرا سیدرا" - پاولۇ كۆیلۆ:

ئەم رۇمانە توخمەى (پۇمانسى و پۇحى) ەكان تىكەل دەكات، بەو پىيەى
باس لە سەفەرى گەپان بەدواى خۇشەويستى و مانا لە ژيان دەكات.

۶- "ئانا كارنينا" - تۇلستۇى (۱۸۲۸-۱۹۱۰):

ئەم رۇمانە پروسىيە بە يەكك لە گىگىرىن بەرھەمە رۇمانسىيەكان دادەنریت،
بەو پىيەى بە شىۋەيەكى سەرنجراكىش بەدواداچوون بۇ دزايەتییە كۆمەلایەتییەكان
و ھەستەكانى مۇف دەكات.

۷- "گەرەيى و سەرسۇرمان و شكست" - جۇناسان سويفت:

ئەم رۇمانە تەنزئامىزە بە پۇحى گالتهجارى و نوكتەيىەوہ باس لە پرسە مۇيى
و كۆمەلایەتییەكان دەكات و بە بەشداريىەكى ناوازە لە ئەدەبىياتى رۇمانسى
ئىنگلىزى دادەنریت.

ئەم رۇمانانە نوینەرايەتى نمونەيەك لە ھەمەجۇرىي كۇلتۇورى و ستايلستىكى
بەرھەمە رۇمانسىيە جىھانىيەكان دەكەن، بەو پىيەى ھىزى خۇيان لە
پۇشنىكرەنەوہى ھەست و سۇزى مۇف و ئەزمۇنەكانى ژيانەوہ بە شىۋەيەكى
قۇول و سەرنجراكىش ۋەرئەگىن.

پۇمانى "ئانا كارىنىنا" لە نووسىنى تۆلىستۆى:

پۇمانى "ئانا كارىنىنا" يەككە لە شاكارەكانى ئەدەبى كلاسكى پروسىيە و لە نووسەرى مەزن لىوو تۆلىستۆى وەرگىراو. ئەم پۇمانە بۇ يەكەمجار لە سالى ۱۸۷۳ تا ۱۸۷۷ چاپ كراو و سەرسامىيەكى بەربلاوى وروژاندو و بەھوى تواناي لىكۆلىنەو لە سروشتى مرؤف و كارىگەرىيە قوولەكانى لەسەر ژيانى تاكەكان.

چىرۆك و كارەكتەرەكان:

پۇمانەكە لە دەورى چىرۆكىكى خۆشەويستى كارەساتبار دەسورپىتەو لە نيوان ھەردوو كارەكتەرى سەرەكى، ئانا كارىنىنا و ئەفسەرى قۆزەكەى پروسى ئەلىكسى فرۇنسكى. تەركىزى چىرۆكەكە لەسەر دژايەتپەكانى نيوان خۆشەويستى و ئەرك و كۆمەلگايە. ئانا ملەلانىي ناوخويى نيوان دلى خۆشەويستى لىدراو و بەھا كۆمەلەيەتپەكانى ھەن بەرجەستە دەكات.

پەخنە لە كۆمەلگا:

تۆلستۆي رۇمانە كە بۇ ئاراستە كىردى پەخنە كانى بەرەو كۆمەلگەي پرووسيا لە سەدەي نۆزدەھەمدا كەل ك وەردە گریت، تیشك دەخاتە سەر چەسپاندنى چىنە كۆمەلگەي تىيە كان و دژايە تىيە كانى نىوان ژيانى گرانبەھاي ئەرستۆكراسى و ژيانى سەختى چىنە ھەژارە كان.

بىر كىردنەو لە ژيان و دىن:

رۇمانە كە تيشك دەخاتە سەر كارىگەرىي بىرۆكە ئايىنىيە كان لەسەر تۆلستۆي، بەو پىيەي باس لە پرسە كانى ئىيان و لىبوردەيى و تەوبە دەكات. نووسەر لە پىگەي چەندىن كارەكتەرەو دەيدى خۇي بۇ ژيان پەنگ دەداتەو، ھەرۈھە پەنگدانەو ھى خۇي لەسەر ئازارە كانى مرؤف و گەپان بەدواي مانا لە ژيان دەخاتە پروو.

شىۋازى ئەدەبى:

رۇمانى "ئانا كارنىنا" بە شىۋازىكى ئەدەبى ورد و وينا كىردى وردى كارەكتەر و ھەستە كان تاييەتمەندە. تۆلستۆي شارەزايە لە دەستنىشان كىردى وردە كارىيە كان بە شىۋەيە كى واقىيە و قوول، وا دەكات خويئەر تىدا بژى و كارلىك لە گەل پرووداۋە كانى چىرۆكە كەدا بكات.

كارىگەرى كولتورى:

"ئانا كارنىنا" تەنھا رۇمان نىيە، بەلكو شاكارىكى ئەدەبىيە كە كارىگەرىيە كى گەورەي لەسەر ئەدەبى جىھانى بەجىھىشتوۋە. تۆلستۆي بەھوى تواناي گەپان

بەدوای سىروشتى مروڧ و پېشكەشكردنى دىدىكى ھەمەلايەنەى ژيان، كارىگەر دەمىنئەو.

لە كۆتايىدا "ئانا كارنىنا" ۋەك شاكارىكى ئەدەبى دەمىنئەو كە پەنگدانەو ھى داھىنەرى تۆلىستۆى و تواناى تىگەشىتنى قوولى لە مروڧ و كۆمەلگايە، ئەمەش واىكردوۋە خوئندەو ھى كەتمى بۆ خۆشەويستانى ئەدەبى كلاسىك بىت.

لەبارەى يەكەم رۇمان:

يەكەم رۇمان لە مېژووى ئەدەبى جىھانىدا چىرۆكى "گلگامېش"ە، كە شىعريك دەگەرېتەوۋە بۇ سەردەمى بابلى كۆن. لە سۆمەر لە دەوروبەرى سالى ۲۱۰۰ يېش زايىن نووسراوۋە.

چىرۆكى (گلگامېش) باس لە پاشاي ئوروك دەكات، ئىپىك كە يەكېكە لە پالەوانە ئەدەبىيە يەكەمەكان. ئىپىك بە دەسەلاتى يېئەندازە و دەسەلاتى بەھىزى جىا دەكرېتەوۋە. ھەروەھا چىرۆكە كە باس لە ھاورېيەتېيەكەى لەگەل ئىنكىدو دەكات كە پىاويكى دېندەيە و ھىزىكى سەروو مړوي ھەيە.

ئىپىك بەدوای نەمرى و گەپران بەدوای حىكمەتدا دەگەرېت دوای مردنى نەنكىدو. دەست دەكات بە گەشتەكان، پروبەرووى بوونەوۋەرە خەيالىەكان دەبېتەوۋە و لەگەل خوداۋەندەكاندا كارلېك دەكات لە ھەولەكانىدا بۇ تېگەشتن لە ژيان و مردن. ئىپىك خۆشەويستەكەى لەدەست دەدات و تېدەگات مړوقايەتى بۇ ھەمىشە ناخايەتت. ئەفسانە چىرۆكىكى حىكمەت و تېرپامانە لە سروشتى مړوف و ماناي ژيان.

دۆن كېشۆت لە نووسىنى مىگېل دى سېرقانتېس زۇرجار بە يەكەم رۇمانى مۇدېرن لە مېژووى ئەدەبى جىھانىدا دادەنرېت. لە سالى ۱۶۰۵دا بلاوكرائوۋەتەوۋە، نوېنەرايەتى گۇرپانكارىيەكى گرنىگ دەكات لە گېرپانەوۋەى ئەدەبىدا، بەو پېيەى

سىرقانتىس تەكنىكە نوپىيە كانى گىرپانەۋەي بەكارھېناۋە و ۋەرگرتنى گالتەجارانەي رۇمانى نەرىتانەي شاسۋارى پېشكەش كىردۈۋە.

"دۆن كىشۋت" رۇمانىكە لە نووسىنى مىگىل دى سىرقانتىس. چىرۋكە كە باس لە پياۋيڭ دەكات بە ناۋى ئەلۋىنسۋ كىشۋت، كە بە ئامىزگرتنى بىرۋكە كۆنە كانى شاسۋارى بىرپار دەدات بېيىتە شورپىگىر. خۋى بە "دۆن كىشۋت" ناۋدەبات و ھاۋرې كۆنە كەي سانچۋ پانزا دەكاتە يارىدەدەرى خۋى.

دۆن كىشۋت خەيالى ئەۋە دەكات كە لە جىھانىكى شورپىگىر و سەرگەرمىدايە، و ئەركى سەير و گالتەجارانە ئەنجام دەدات، بە پشتگوپىخستنى واقىع و راستىيە كان. رۇمانە كە تېروانىنىكى تەنزئامىز لە زمانى سۋارەيەكى نەرىتى پېشكەش دەكات و بەدۋادچوون بۇ فانتازيا و واقىع و كاريگەرىيە دەروونىيە كانى ۋەھم دەكات.

به كارهينانى ناوى راسته قينه بۆ كاره كته ره كانى ناو رۆمان

ده توانرئىت ناوى راسته قينه بۆ كاره كته ره كانى ناو رۆمان به كار بهينرئىت. زۆر جار نووسهران ناوى راسته قينه به كار دههين بۆ زياد كردنى واقعى يان په يوه نديدار بوون بۆ چيرۆكه كه. به لّام پيوسته وريا بن له به كارهينانى ناوى مروّقه راسته قينه كان، به تايه تى ئه گهر رۆمانه كه باس له بابته تى هستيار بكات يان په نگه كاريگه ريبه كى بهرچاو له سه ر ناوبانگى تاكه كان هه بئىت.

بيروكه يه كى باشه كه په زامه ندى له كه سانى په يوه نديدار وهربگريت ئه گهر به نيازيت راسته وخو ناوه كانيان له رۆمانه كه تدا به كار بهينئىت، بۆ ئه وهى كيشه ي ياسايى دروست نه بئىت و ريز له تايه تمه نديان بگريت.

ههروهها رۆماننووس بۆ وهى تووشى تۆمه تى ناو زپاندن نه بئى و دووربئى له كيشه ي ياسايى، دهنووسئىت: ههر ناويكى ناو رۆمانه كه، ئه گهر له واقع و به راست ئه م ناوه هه بئىت، ئه م ليكچوونه ي ناو ريكه وته و به ئه نقه ست نيبه.

رۇمانى ئەدەبى كراوه و پۇرنوگرافى (رواية الأدب المكتشف و الاباحى): گەشتىك بۇ جيهانه بویرهكان و تەحهداى هونەرى

رۇمانى ئىرۆتىك و پۇرنوگرافى بەشىكى ورووژىنەر و مشتومپراوى دىمەنى
ئەدەبىيە. ئەم بەرھەمانە لە دەرپرینی سىكىسى پوونەو دەست پىدەكات تا دەگاتە
لىكۆلىنەوۋى ورد لە پرسە سىكىسىيەكان. ئەم ژانرە لە ئەدەبىيات ئەگرچى ھەمىشە
بگرە و بەردەى لەسەرە، بەلام خۆى تەحهداى هونەرى و پەنگدانەوۋى قوول لە
سروشت و پەيوەندىيەكانى مرؤف بەرجەستە دەكات.

دەرپرینی هونەرى:

رۇمانەكانى ئەدەبى كراوه تىكەل بە بویرى و دەرپرینی هونەرى بوون.
نووسەرانى ئەم جۆرە ئەدەبىياتە پىويستیان بە بەھرەيەكى تايبەت ھەيە بۇ ئەوۋى
خۆيان لە خۆبەخشى و پووكەشى دوور بخەنەوۋە. دەرپرینی هونەرانەى
بەكارھىنانى زمان بە شىۋەيەكى بەرجەستە لەبەرچاۋ دەگرىت بۇ گەياندىنى ھەست
و ئەزمونەكان بە شىۋەيەك كە ئارەزوۋى وروژاندنە، بىئ ئەوۋى جەوھەرى
چىرۆكە كە لەدەست بدات.

لېكۆلېنەۋە لە لايەنە دەروونى و كۆمە لايەتتەكان:

ئەم پۇمانانە ھەول دەدەن بەدواداچوون بۇ جىھانە ئالۆزەكەى دەروونى و كۆمە لايەتتەكانى كارەكتەرەكان بىكەن. گرنىگىدان بە لايەنە سىكسىيەكان دەرفەتتە بۇ نووسەران دەرەخسىنى كە گۆرانكارىيە دەروونىيەكان و كارىگەرئىيەكانى پەيۋەندىيە ئەقىندارىيەكان لەسەر تاك و كۆمەلگا بىكۆلنەۋە.

مشتومپ و پەتكەردنەۋە:

ھەرچەندە خويئەرىك يان بىنەرىك ھەيەكە تامەزىرى لېكۆلېنەۋە لەم جۆرە ئەدەبىياتە دەكات، بەلام پرووبەرووى ئاستىكى بەرزى مشتومپ و پەتكەردنەۋە دەبىتتەۋە. بويىرى بۇ قسەكردن لەسەر بابەتەكانى سىكسى بە ئاشكرا، تەھەداى كۆمەلگا دەكات و مشتومپ لەسەر ئازادى پادەربىرىن و ئەخلاقى ئەدەب ھان دەدات.

كارىگەرى لەسەر كۆلتورى باۋ:

پەنگە پۇمانى ئىروۆتىك و پۇرنوگرافى بەشىك بن لە پەرەسەندى كۆلتورى، پۇليان ھەبىت لە دارشتىنى وىژدانى كۆمەلگا و گەران بەدواى سنوورى قىبولكردن و لىبوردەيى.

لە دەرئەنجامدا:

سەرەپاي پەخىنە و مشتومپرەكانى دەوروبەرى رۇمانەى ئىرۇتىك و بۇرنۇگرافىيەكان، بەلام نوینەرايەتى ھەولەكان دەكەن بۇ تیگەیشن لە ئالۆترین و بۇترین لایەنەكانى ژيانمان. چاوپروان دەكریت خوینەران بە وریاییهو لەم جۆرە ئەدەبیاتە نزیكبینەو، ئاگادارى كاریگەرییەكانى لەسەر ویزدانیان بن و ئامادەبن بۇ مشتومپرەكان لەسەر پرس و پەيامەكانى.

نمونهى رۇمانى پۇرنۇگرافى:

۱- رۇمانى خولگەى قرژال (مدار السرگان) ئەم رۇمانە رۇمانئوسى ئەمىرىكى ھینرى مىلەر نووسیویەتى، بۇ یەكەم جار لە سالى ۱۹۳۴ لە پاریس پایتەختى فەرەنسا لەلاین دەزگای ئوبلسك بلاكرايەو. بەلام لە ولاتە یەكگرتووەكانى ئەمىرىكا و بەرىتانیا قەدەغە كرا، چونكە وەها وەسف كرا كە نوبانگى خراپە بەھوى ناوەرپۆكە پۇرنۆییهكە یەو، چونكە زۆر بە راشكاوى باسى لە سیکس کردوو.

خولگەى قرژال بەدواداچوون بۇ گەشتەكەى ھۆلەن كاolfیلد دەكات لە ماوہى رۆژەكانى لە قوتابخانەى بەشەناوخۆی پینسى و دواى رۆشتنى. ھۆلەن ئەو پروودا و وردەكاریانەى كە ئەزموونى کردوو بە شیویەكى توورە و گالتهجارانە دەگیریتەو. كتیپەكە باس لە پرسەكانى ناسنامە، ھەرزەكارى، تەنیایی و یاخیوون لە بەھا كۆمەلایەتیەكان دەكات. گیرانەوہى ناوہوہى ھۆلەن پەنگدانەوہى گۆرانكارییە سۆزدارى و فیکرییەكانییەتى لەم قۇناغە سەختەى ژیانیدا. رۇمانەكە

بە ھىمايە كى ئەدەبىي دادەنرېت لە گەپان بەدوای بىر كىردنەوھى ھەرزەكاران و
كارىگەرىيى كۆمەلگا لەسەر پىكھاتنى كارەكتەر.

۲- پۇمانەكانى منى نووسەر ئەم كىتبەى بەر دەستان: پۇمانى (خانمباز)،
پۇمانى (شەوانى باكۆ)، پۇمانى (شەوانى ئىرىقان).

رۇمانى رۇمانسى:

رۇمانى رۇمانسى ژانرىكى ئەدەبىياتە كە تېشك دەخاتە سەر پەيوەندى سۆزدارى و ھەستى مرقۇف. ئەم رۇمانانە لە (بابەت و شىواز) جىاوازن، بەلام بەزورى مامەلە لەگەل چىرۆكى خۆشەويستى و سۆز لە نىوان كارەكتەرە سەرەككىيە كان دەكەن. توخمە رۇمانسىيە كان دەتوانن رۇمانى مېژوويى، فانتازيا و رۇمانى ھاوچەرخ لەخو بگرن، كە پەنگدانەوہى فرەچەشنى ژانرەكەن.

لە پرووى مېژووييەوہ رۇمانى رۇمانسى لە بزووتنەوہى رۇمانتىكى سەدەى نۆزدەھەمەوہ ھاتووە كە ھەولى دەرپرېنى ھەست و خەونەكانى بە شىوہيەكى تاكەكەسى دەدا. ئەم بزووتنەوہيە لە ژىر كارىگەرى گۇراناكارىيە كۆمەلايەتى و ئابوورىيەكان بوو، كە بووہ ھۆى پەرەسەندنى مۆدىلى نوئى خۆشەويستى و رۇمانسىيەت لە ئەدەبدا.

رۇمانى رۇمانسى پشت بە پەرەپېدانى پەيوەنديە كەسىيەكان و تېشك خستە سەر ئەزمونە سۆزدارىيەكان دەبەستىت. ئەمەش كارىگەرى ھەست و سۆز لە ژيانى كارەكتەرەكان پەنگ دەداتەوہ، ئەزمونىكى خويندەوہ دروست دەكات كە بە كارىگەرى جىگىر و سۆزدارى تايەتمەندە.

لە كۆتايدا رۇمانى رۇمانسى وەك ژانرىك دەمىنيتەوہ كە لە نىو خوينەرانى ھەرزەكار و زانكۆييەكان بە شىوہيەكى بەرفراوان سەرسام دەكرىت بەھۆى تواناى ئىلھامبەخشىن بۆ ھەستەكان و پېشكەشكردى تېروانىيىكى جىاواز بۆ خۆشەويستى و پەيوەنديەكان.

ئەمانەى خوارەو ھەندىك نمونەن لە پۇمانى پۇمانسى:

۱. لە ژىر مانگى پارسىدا لە نووسىنى ئەلىزابېس جىلېرت:
ئەم پۇمانە لە پارسى پروودەدات، كە كارەكتەرى سەرەكى گەشتىكى خۇگۇپىن
و دۆزىنەو ەى خۇشەوېستى ئەنجام دەدات.
۲. "فىكتۇرىا و ەبدوللا لە نووسىنى دۇرىس لېسىنگ":
ئەم پۇمانە چىرۇكى خۇشەوېستىيەكى مەھال لە نىوان دوو كەسى كولتوورى
جىاواز دەگىرپىتەو ە بابەتى كۆمەلەيتى و كولتوورى وروژىتت.
۳. "كاتىك كەروېشك ھات" لە نووسىنى كرىستىن ھانا":
ئەم پۇمانە پۇمانسىيەت و نەپنى تىكەل دەكات، بەو پىيەى پالەوانەكە
بەدواداچوون بۇ نەپنىيەكانى ژيانى خىزانەكەى دەكات و لە پروسەكەدا
خۇشەوېستى دەدۆزىتەو ە.
۴. "بۇنى تاللىيەكى بەھىز" لە نووسىنى پاترىك سوسكىند: ئەم پۇمانە تىكەلەيەك
لە توخمە پۇمانسى و دراماتىكىيەكان، و چىرۇكىكى خۇشەوېستى ناتەقلىدى
دەگىرپىتەو ە كە وردە بە درىژاى پرووداوەكان گەشە دەكات.
- ۵- خۇشەوېستى لە سەردەمى كۆلېرا، گابرىل گارسىا ماركېز: چىرۇكى پۇمانەكە
تاپادەيەك كلاسېكە، بەلام زۆر جوانە، بەو پىيەى چىرۇكى گەنجىكى سادە
دەگىرپىتەو ە كە كچىكى زۆر جوانى خۇشەوېست تائەو كاتەى بەداخەو ە،
ھاسەرگىرى كرد لەگەل كەسېكى تر، بەلام ئەو گەنجە وازى نەھىنا و بەلېنى
بەخۇى دا كە لەبىرى ناكات. ھەرگىز و پۇژىك دىت كە وەك ھاسەرەكەى قبول
بكات، پىيار دەدات كە دەپىتە كەسېكى زۆر بەناوبانگ و خاوەنى پارەيەكى زۆر بۇ

ئەۋەى دواچار بتوانى ھاۋسەرگىرى لەگەل خۇشەۋىستەكەى بىكات، ئەمەش تەركىزى ئەۋ رۇمانە بوۋ كە باسى پىداگرى ئەۋ گەنجەى دە كىرد بۇ گەشتىن بە ئامانجەكەى، كە زۇرى نەمابوۋ بىتەدى. بەلام دواى ۵۰ سال تىپەرىپوۋن، ۋ دواى مردنى ھاۋسەرى ئەۋ كچە، كە ئىستا بوۋەتە پىرەژن، ئەۋ گەنجە خۇشەۋىست ۋ دلسۇزە، كە لە بەرامبەردا ئەۋىش پىر بوۋە، چوۋە بۇ ئەۋەى داۋاى ھاۋسەرگىرى لى بىكات ۋ شتىكى ترسناك لە پرووداۋەكان پروویدا ۋ باشتىن ۋ چىژبەخشتىن بەشى رۇمانەكە لىرەدا دەست پى دەكات، كە بەجى دەھىلم بۇ خۇتان بىدۆزنەۋە. بەراستى رۇمانىكە تامىكى مىۋەى ھەيە كە رەنگە چەمكى رۇمانسىيەت ۋ خۇشەۋىستىت بگۇرپت.

جۆرەكانى رۇمانى ئەدەبى

رۇمانى ئەدەبى نوپىنەرايەتى يەككە لە گىنگىزىن فۇرمەكانى دەرپرېنى ھونەرى و ئەدەبى دەكات، بە و پىيەى ئەم جۇرانە بەپىى ناوەرۇك و شىواز جىاوازن. فرەچەشنى لە ئاراستە و ئامانجەكانىدا ديارە، ئەزموونىكى ھەمەچەشن و دەولەمەند بە خوینەر دەبەخشىت. لەم لىكۆلىنەوہیە چاویك دەخەینە سەر ھەندىك لە ديارترىن جۆرەكانى رۇمانى ئەدەبى.

۱. رۇمانى ترس و تۇقاندن:

رۇمانى ترسناك بە ژانىكى ئەدەبى دادەنرىت كە ئامانجى وروژاندنى ترس و تۇقاندنە و گواستنى بۇ ناو دەروونى خوینەر. ئەم رۇمانانە تىشك دەخەنە سەر لایەنە تارىك و سامدارەكانى ژيان يان چىرۇكى خەيالى. توخمەكانى وەك دیوارى چۆل و بوونەوہرە (سەروو سروشىتى) و پرووداوە نەپىيەكان بۇ دروستكردى كەشكى گىرژى و ترس بە كاردەھىنرىن.

رۇمانى ترسناك پشت بە ھاندانى ھەستى خوینەر دەبەستىت، لە رېگەى وەسفى وردى شوین و كارەكتەر و پرووداوە ترسناكەكانەوہ. پەنگە بابەتەكانى ترسناك لە دياردەى (سەروو سروشىتى) ھەو دەست پىيكات تا تاوانە ترسناكەكان و تاقىكردنەوہ زانستىيە جىي پىسارەكان.

نمونهى شاكاره ترسناكه كان بریتین له "فرانكنشتاین"ى مارى شیلی،
"دراكولا"ى برام ستۆكه ر و "شەش شەیتان"ى ھۆراس والپۆل. ئەم پۇمانانە
پەنگدانەوہى ترسەکانى مرۆف بەرجەستە دەكەن و لایەنە شەپاوى و تاریکەکان
ئاشکرا دەكەن کە پەنگە لە میشکاندا شاراوہ بن.

۲- پۇمانى زانستى خەيالى:

پۇمانى زانستى خەيالى بەکارھێنانى زانست و تەکنەلۇژيا لە چوارچێوہى
چيروکىكى خەيالى دەخاتە پروو، کە تێیدا کارىگەريیە ئەگەريیەکانى پيشکەوتنە
زانستى و تەکنەلۇژيەکان لەسەر داھاتوو دەکۆلرێتەوہ. ئەم جوړە ئەدەبیاتە ئیمە
پادە کیشیتە ناو جیھانە ئەلئەرناتیفەکانەوہ کە نووسەرەکان دیداگانیان سەبارەت بە
گەشەسەندنى تەکنەلۇژيا و زانست دەردەپرن و بە چيروک دەریدەپرن تیايدا پيشبینى
داھاتووى ئەگەرى پروودانى دەکەن.

بابەتەکانى زانستى خەيالى لە فەزا و کات و تەکنەلۇژياى داھاتووہو دەست
پێدەکات. زانستى خەيالى بۆ لیکۆلینەوہ لە پرسیارە فەلسەفى و ئەخلاقیەکان
سەبارەت بە مرۆف و کارىگەريیەکانى تەکنەلۇژيا لەسەر کۆمەلگا بەکار دەھێنرێت.
(ھیریئرت جۆرج ویلز): جۆلس فیئن: ئارسەر سى کلارک پيشەنگى نووسەرانى
زانستى خەيالىن.

نمونهى پۇمانى زانستى خەيالى بریتین لە "١٩٨٤" لە نووسینى جۆرج
ئوروئل، و "The Hobbit" لە نووسینى J.R.R. تۆلکین، و "جیھانى نوئى"ى
ئالدۆس ھاكسلى. ئەم پۇمانانە زانست و ئەدەب بە شیوەیەك تیکەل دەكەن کە
بیرکردنەوہ لە داھاتوومان و ئەوہى پەنگە لە سایەى تەکنەلۇجیا و پيشکەوتنى
زانستیدا بگۆرێت دەورووژینێت.

۳. رۇمانى مېژووى:

رۇمانى مېژووى پەگەزىكى ئەدەبىيەت خەيالى گېرپانەۋە لەگەل پاستىيە مېژووىيە كان تىكەل دەكات، چىرۆكىك دروست دەكات كە قۇناغىكى كاتىي ديارىكراۋ بەرجەستە دەكات. نووسەرانى رۇمانى مېژووىيە پىشت بە لىكۆلىنەۋەي ورد و درىژدادېر دەبەستىن بۆ ئەۋەي بە شىۋەيەكى واقىيە سەردەمى مېژووىيە زىندوو بىكەنەۋە.

رۇمانى مېژووىيە بەدۋادىچوون بۆ پرووداۋەكانى پابردوو دەكات، چاچ لە سەردەمى كۆن يان ھاۋچەرخ، و پەنگدانەۋەي ئەۋ گۇرانكارىيە كۆمەلەيەتى و سىياسى و كولتورىيەيە كە لەۋ سەردەمە شايتەتالى بوون. نووسىنى ئەم جۆرە رۇمانە پىۋىستى بە ھاۋسەنگىيەكى ورد ھەيە، لە ئىۋان دىلۋوزى بۆ پاستىيە مېژووىيە كان و خەيالى نووسەر لە پىشكەشكردى كارەكتەر و پرووداۋەكان.

رۇمانى مېژووىيە لە ناۋەپۇك و شىۋازەكەيدا جىاۋازە، دەتۋائىت مامەلە لەگەل چىرۆكى شەر و قۇناغەكانى گىژاۋى سىياسى بىكات، يان تىشك بىخاتە سەر ژيانى پۇژانەي مۇقەكان و وردەكارىيە كولتورىيەكانىان. نووسەرانى ئەم جۆرە رۇمانە بەرپرسىيان لە پىنپايىكردى خويئەر بەرەۋ تىگەشىتتىكى قوۋلتر لە مېژوو و كارىگەرىيەكانى لەسەر شىۋەي ئىستاي جىهان.

چەند نموونەيەك لە رۇمانى مېژووى:

۱- "سەد سال تەنپايى" لە نووسىنى گابرىل گارسىا ماركىز: ئەم رۇمانە لە رىگەي چىرۆكى بىنەمالەي بوندىا لە ماۋەي سەد سالدا پىداچوونەۋە بە مېژووى كۆلۇمپىادا دەكات.

۲- بالئەدى سەرەتايى لە نووسىنى كېن فۇلىت: ئەم رۇمانە باس لە ژيانى ئىنگىلتەرا دەكات لە سەردەمى جەنگى جىھانى دووم، ھەروەھا تىشك دەخاتە سەر كارىگەرىيەكانى لەسەر خىزان و كۆمەلگا.

۳- ژياننامەى مالىك الحدرا لە نووسىنى نەجىب مەحفوز: ئەم رۇمانە چاۋ دەخىشېئىتەو بە مېژوۋى مىسر- لە سەردەمى حوكمرانى و كۆلۇنيالىزمى ئىنگىلىز.

۴- “بالئەدى ھەلاتوو” بەلام فۇلىت: باس لە ژيانى ئەمريكا دەكات لە سەردەمى خەمۇكى ئابوۋرى سالانى ۱۹۳۰.

۵- “The Black Gang” لە نووسىنى ئەنايس نىن: چىرۇكى شەرى ناوخۇ ئىسپانيا و كارىگەرىيەكانى لەسەر تاك و كۆمەلگا دەگېرېتەو.

ئەمانە چەند نمونەيەكن كە تىشك دەخەنە سەر فرەچەشنى رۇمانى مېژوۋىى لە كولتور و قۇناغە كاتىيە جياۋازەكان.

۴. رۇمانى رۇمانسى:

رۇمانى رۇمانسى پەگەزىكى ئەدەبىيە كە تىشك دەخاتە سەر پەيۋەندى سۆزدارى و رۇمانسى نيوان كارەكتەرەكان. ئەم رۇمانانە لە پروۋى شىۋاز و چىرۇكەو جياۋازن، ھەروەھا پەنگدانەوۋى وردەكارىيە جياۋازەكانى خۇشەويستى و ھەستى مۇرۇقن. زۇرپىك لە رۇمانە رۇمانسىەكان پشت بە گەشەپېدانى كارەكتەرەكان و پېچ و پەنا سۆزدارىيەكان دەبەستەن بۇ پېشكەشكردى چىرۇكى جىي سەرنج و ورووژېنەر.

لە پرووى مېژووييەۋە پۇمانى پۇمانسى بە لقيك لە ئەدەبىياتى فانتازىيا دادەنرا، بەلام بە تىپەربوونى كات، ھەمەچەشەن بوو و باس لە بابەتتىكى بەرفراوان دەكات. پۇمانە پۇمانسىيە كلاسىكىيەكان برىتتىن لە بەرھەمەكانى وەك دوايىن شەوانە لە نووسىنى جىن ئۆستىن و پىڭاى پۇژئاوا لە نووسىنى جۇرجيا بىچەر. لە سەردەمى نويدا ئەم ژانرە پەرەى سەندوو و جۇرھەا جەستەى وەك پۇمانسى فانتازىيا و پۇمانسى گەنجان لەخۇدەگرىت.

پۇمانە پۇمانسىيەكان بە شىۋازى سۆزدارى خۇيان دەناسرىنەۋە و سەرنجيان لەسەر ھەستەكانى مۇقە، ئەمەش واىكردوو لەنىو خوينەران بەناوبانگ بن، كە بەدواى ئەزمونى دەولەمەند و سۆزدارىدا دەگەرىن.

۵. پۇمانى ژياننامەيى:

پۇمانى ژياننامەيى برىتتىن لەو خەيالانەى كە لە چىرۆكەكانى ژيانى مۇقە راستەقىنەكانەۋە ئىلھاميان وەرگرتوو، زۇرجار پەنگدانەۋەى ئەو يارىيە ئالۇزەى نىۋان واقع و خەياللىيە دەبىت. ئەم پۇمانانە سوود لە ئەزمونى تاك و كۆمەلگاكان وەردەگرن، و بە تىشك خستتە سەر چىرۆكە راستەقىنەكانى ژيان، تىگەشتەن لە مۇقايەتى بەرز دەكەنەۋە. خەيالى پۇمانسىيە لەگەل قوولايى واقع تىكەل دەكات بۇ ئەۋەى دىدىكى ناۋازە و دەرپرېنە بۇ ئەۋ تەھددا و سەركەوتنەنى كە مۇقەكان لە ژيانان پرووبەپرووى دەبنەۋە، دايىن بكات.

لە پىگەى ئەم گىرەنەۋەيە، خوينەران دەتوانن لەو كارىگەرىيە بەرچاۋە تىگەن كە پرووداۋ و كارەكتەرە راستەقىنەكان دەتوانن لەسەر ئەدەب ھەيانىت، بەو پىيەى چىرۆكى تاكەكان پەنگدانەۋەى وردەكارى و لايەنە تايەتەكانى ژيان كە دەتوانن ئىلھامبەخش يان ئازاربەخش بن. ھەروەھا ئەم پۇمانانە پىگە بە كارلىكى نىۋان

نووسەران و واقع دەدەن، ئەمەش قوولايى بۇ ئەزمونى خوينەران زياد دەكات و ئاسۋيەك بۇ لىكۈلىنەوۋە لە پرسە كۆمەلايەتى و مروىيەكان دەكاتەوۋە.

نموونەى رۇمانىك كە لە ژيانى مروۋە راستەقىنەكانەوۋە ئىلھام وەرگىراوۋە، "بالندەى سەرەتايى كرمەكە دەگرىت" لە نووسىنى (ھارپەر لى). رۇمانەكە لەسەر بنەماى ئەزمونە كەسىيەكان و شايتەتھالىيەكانى پەگەزپەرستى و نادادپەرۋەرى لە كۆمەلگەى باشوورى ئەمريكا لە ماوۋەى سالانى ۱۹۳۰دە دامەزراوۋە. رۇمانەكە لە پىگەى گىرپانەوۋەى ژيانى سكۆت، كچىك كە لە كۆمەلگەى كەدا دەژى كە بە پىشۋەختە بە دووبەرەكى تاييەتمەندە، باس لە پرسەكانى وەك پەگەزى و دادپەرۋەرى كۆمەلايەتى دەكات.

ھەرۋەھا ئەم جۆرە رۇمانە بە شەفافىيەت و راستگويى تاييەتمەندە، بەو پىيەى نووسەران بە پروونى وردەكارىيەكانى ژيانىان دەخەنە پروو. سەرکەوتن و شكىستەكان، سات و تەھدەداى دلخۆشكەر دەگرىتەوۋە، دەست لىدانىكى مروىيە بە چىرۆكەكە دەبەخشىت، كە سەرنجى خوينەر رادەكىشىت.

لە كۈتايدا دەتوانىن بلىن، رۇمانى ژياننامەى پرىك لە نىوان ژيانى تاك و ژيانى خوينەر پىكدەھىنىت، بەو پىيەى دەرگاكانى تىگەيشتن و تىرپامان لە ئەزمونى ئەوانى دىكە دەكاتەوۋە. گەشتىكى ئەدەبىيەكە دەمانباتە ناو قوولايى مروۋاىيەتى و دەيكاتە بەشىكى گىنگى مىراتى ئەدەبى جىھانى.

بۆنمۇنە: پۇژمىرى كىچىكى گەنج " لە نۇسىنى ئان فرانك:

ئەم پۇمانە تۇمارىكى پۇژانەيە كە (ئان فرانك) لە كاتى جەنگى جىھانى
دوۋەمدا نۇسىيەتى و ئەزمۇنى خۇى وەك كىچىكى جولە كە نۇسىيەتەۋە، تىايدا
ئەزمۇنى خۇى وەك كىچىكى جولە كە دەگىرپتەۋە كاتىك لە ئەمستردام خۇى و
خانەۋادەكەى خۇيان حەشار داۋە.

ئەم پۇمانە چەندىن سۆز و پەنگدانەۋەى قوۋلى لەناو خۇيدا ھەلگرتوۋە.
تۇمارى ژيانى پۇژانەى كچە جولە كە ئان فرانكە، كە ماۋەى سالانى ۱۹۴۲-۱۹۴۴
دەگىرتەۋە.

ئان فرانك لە پىگەى لاپەرەكانى ئەم پۇمانەدا، بىر لە ئەزمۇن و تەحەددىياتى
خۇى دەكاتەۋە، وەك كىچىكى گەنج لە ژىر بارودۇخىكى سەختدا. تەۋەرى
پۇمانەكە لە نىۋان خەون و ھىوا و لە نىۋان ترس و گەشېنى لە بەرامبەر نازىزم
جىاۋازە. گىرپانەۋەكە بە پاستگۇيى و بىتاۋانى تايەتمەندە و پەنجەرەيەكى
سۆزدارى بۇ ژيان لەو قۇناغە دلتەزىنەدا دابىن دەكات.

خۇيىندەۋەى پۇمانى "پۇژمىرى كىچىكى گەنج" تىگەىشتىكى قوۋل بۇ خۇيىنەر
دەبەخشىتە ژيانى پۇژانە و ئەو تەحەددىيانەى كە ئان و خىزانەكەى پوۋبەپروۋى
بوۋنەتەۋە. ئەم پۇمانە بەلگەى خۇپراگرى و بەھىزى مرقۇقە لە بەرامبەر بارودۇخە
سەختەكان.

۶. رۇمانى وروژاندن و تەشويقكردن (روايە الاپارە والتشويق):

ئەم جۆرە رۇمانە بە يەككە لە بەناوبانگترين و سەرنجراكىشترين ژانرەكانى ئەدەبىيات دادەنرېت بۇ خويئەران. رۇمانى تريلەر و سۆسپېنس ئامانجيان وروژاندن و تەشويقە كە خويئەر پالدىنې بۇ بەردەوامبۇون لە خويئەنەو بۇ ئەوئە كۆتايىيە كەى بزانييت.

ئەم رۇمانانە بە رووداوى ھەلپەسېردراو و پلۆتى ئالۆز و كارەكتەرى بەھيز تاييەتمەندىن. پلۆتەكە بە خىرايى دەگۆرې، لەگەل سەرسوپمان و پېشھاتە چاوپرواننەكراوكان، خويئەر لە دۆخىكى وەستاو و گرژى دەھىلئەتەو. ئەم رۇمانانە بەزۆرى توخمگەلىكى وەك تاوان، لېكۆلئەنەو، پراوودوونانى و نھىنى لەخۆدەگرن، ئەمەش واين لئەدەكات بۇ بىنەريكى فراوان سەرنجراكىش بن.

رۇمانى تريلەر و ساسپېنس لە پېگەى بەكارھىناني زمان و وەسفىكى وردەو، ھەول دەدەن سەرنجى خويئەر ئاراستە بکەن و ھەستەكان بوروژىنن، جاچ ترس بېت، چ وروژاندن بېت، يان فزوولئەت بېت. نووسەرانى ئەم ژانرە ئەدەبىياتە شارەزان لە بەپروەردنى گرژى و دارشتنى رووداوەكان بە شېوئەيەك كە خويئەران ئەزموونىكى سەرنجراكىشيان ھەبېت.

لە كۆتايىدا، فىلىمە تريلەرەكانى جېگىر نەك تەنھاپەنگدانەوئە لئەتووبى نووسەرانن لە ھىشتەنەوئە خويئەر بە پيوەكراو، بەلكو تواناي ئەوانىش بۇ بىياتناني جىھانە ورووژىنەرەكان و كارەكتەرى لەبىرنەكراو، ئەمەش واىكردووە ژانرەكە لەلايەن بىنەرانى جۆراوجۆرەو ھەشەويست بېت.

نمونه يەك لە رۇمانى وروژاندن و تەشويق، "Gone Girl" لە نووسىنى جيليان فليين. رۇمانەكە تىكەلەيهكى وروژينەر لە تاوان و جيگيربوون پيشكەش دەكات، كە تىيدا گۇرئانكارىيەكانى كات و دەنگەكان بە كاردەهينرين بۇ دروستكردى نهيئيهك لە دەورى ديارنەمانى ژنيك و تيوەگلانى هاوسەرەكەى لە كەيسەكەدا. نووسەر شارەزا دەبيت لە بەرپوەبردنى گرژى و ناساندنى سەرسوپهينەر، خوینەر بەردەوام سەرليشيو او دەكات تا كۆتايى وروژينەر دەبيت.

ئەم رۇمانە تيشك دەخاتە سەر بە كارهينانى زمان و ھەلپەسىردراو ۋەك رېگەيەك بۇ ئەۋەى خوینەر ئەزمونتيكى وروژينەر و پر لە نهيئى بژى، ئەمەش گوزارشت لە سەرنجراكيشىي ئەم جۆرە ئەدەبەيە.

خالە جياوازەكانى نىۋان چىرۆكى درىژ و چىرۆكى كورت:

۱. قەبارە و درىژى: چىرۆكى درىژ وەك لە ناوەكەى ديارە زۆر درىژە و خویندەنەوہى زياترى دەوېت، بە بەراورد بە كورتە چىرۆك، كە كورتترە و يەك پروودا و يان كورتە بابەت لەخۆدەگرېت.

۲. قوولايى كارەكتەرەكان: لە چىرۆكىكى درىژ، نووسەر دەتوانى زياتر كارەكتەرەكان پەرەپېدات و وردەكارى زياتريان بۆ بخاتەپروو بە بەراورد بە كورتە چىرۆك، ئەمەش پەنگە سنووردار بېت بە دىدىكى بنەپەتى كارەكتەرەكان.

۳. گەشەپېدانى پلۆت (تگوير الحبكة): پەنگە چىرۆكىكى درىژ پېگە بە نووسەر بدات پلۆتىكىكى درىژخايەن بە پېشھاتە ئالۆزەكانەوہ بنيات بنيت، لەكاتىك كورتە چىرۆك زياتر تەركيز و تايبەتترە.

۴. چەندىن پروودا و (تعدد الاحداپ): لە چىرۆكىكىكى درىژ دەكرى چەندىن پرووداوى لاوہكى و بابەتى لاوہكى ھەبېت، لەكاتىك كورتەچىرۆك زۆرجار تيشك دەخاتە سەر پرووداوىكى سەرەكى يان تاكە بىرۆكەيەك.

۵. تەكنىكى گېرانبەوہ (التكنيك السردى): پەنگە چىرۆكىكىكى درىژ پېگە بە نووسەر بدات تەكنىكە پېشكەوتووەكانى گېرانبەوہى وەك لق و ئاماژەى پەرمى بەكاربھېنى، لەكاتىك پەنگە كورتە چىرۆك راستەوخۆتر بېت.

۶. چۈكردنەۋەى تەكنىكى (التركيز الفنى): له كورته چىرۇك به زۇرى تەركيز
له سەر بىرۇكەيهك يان كارىگەرييهك ده بىت، له كاتىك چىرۇكىكى درىژ
له وانەيه رىگه به نوسەر بدات به دوادا چوون بۇ چەندىن بابەت بكات.
به گشتى جىاوازى چىرۇكى درىژ و كورته چىرۇك، مهودا و ئالۆزىيه كه كه
ده توانرى له هەريه كه ياندا به دەستبهيئىرى.

جىاۋازى نىۋان چىرۆك و رۇمان:

جىاۋازى سەرەكى نىۋان چىرۆك و رۇمانى ئەدەبىي لەقەبارە و وردەكارىدايە. چىرۆك بەزۇرى كورتە و تىشك دەخاتە سەر يەك رووداو يان ماۋەيەكى كورت، لە كاتىكدا رۇمان درىژترە و پىگە بە نووسەر دەدات كە چەندىن كارەكتەر و ھىلى چىرۆكى ئالۇز بىكۆلىتەۋە.

جگە لەقەبارە، خالى جىاۋازى نىۋان چىرۆك و رۇمان دەتوانىت برىتى بىت لە:

۱. قوولايى كارەكتەرەكان (عمق الشخصيات): رۇمان بەزۇرى پىگە بە نووسەران دەدات باشتەر و بە وردى كارەكتەرەكان بگەپىن، لە كاتىك پەنگە چىرۆكىك لەم بابەتەدا سنووردار بىت.

۲. گەشەپىدانى پلۇت (الحبكة): رۇمان پىگە بە نووسەر دەدات پلۇتىكى ئالۇز و پىشھاتەى درىژخايەنە بىيات بىت، لە كاتىك چىرۆكە كە زۇرجار لەناو يەك رووداو بىخولىتەۋە و بە ماۋەيەكى كورت كۆتايى بىت.

۳. ژىنگە و ۋەسەف: بەھۆى قەبارەى گەۋرەترى رۇمانەۋە، دەتوانى بەدوواداچوون بۇ ژىنگە ھەمەچەشەنەكان بىكات و بە بەراورد بە چىرۆكىك ۋەسەفكى تۆكمەتر پىشكەش بىكات.

۴. پىكھاتەى گىرەنەۋە: پەنگە رۇمان پىكھاتەيەكى گىرەنەۋەى ئالۇزى ھەبىت كە چەندىن بابەتى لەخۇ بگىت، لە كاتىك چىرۆكىك بەزۇرى پىكھاتەيەكى سادەترى ھەيە.

۵. ھىلى كاتى: پۇمان پېگە بە خوينەر دەدات لە ماوئەيەكى درېژتردا بژى، لە كاتىك چىرۆكە كە ماوئەيەكى كورت دەخاتە پروو.

۶. بابەت و پەيام: پەنگە پۇمان پېگە بە نووسەر بدات كە بەدواداچوون بۆ بابەتگەلىكى ئالۆز و گەياندىنى پەيامى قوولتر بكات، لە كاتىك چىرۆكىك پەنگە سەرنجى لەسەر يەك بىرۆكە يان دۆخىك بىت.

بە گشتى جىاوازى چىرۆك و پۇمان پەنگدانەوئەي ئەو جىاوازىيە لە مەودا و قوولايىدا كە نووسەران دەتوانن لە ھەريەكەيان بەدەستى بھېنن.

ئەم پۇمانانەي خوارەو بە نموونەي ناوازەي تىپرامان لە ژيان و ئەزموونى كەسىي نووسەران دادەنرېن و وردەكەرييەكانى ئەو ژياننامەيانە لە بەرھەمە ئەدەبىيەكانىيان بەرجەستە بوونە، واتە ئەو نووسەرانە پشتيان بە ژياننامەي خۇيان بەستوۋە:

۱. "لەسەر رېگا" - جاك كىرواك (Jack Kerouac):

ئەم پۇمانە سالى ۱۹۵۷ نووسراو لەسەر بنەماي گەشتە دوور و درېژەكانى كىرواك لە سەرانسەرى ئەمريكا دامەزراو، و بە بەرجەستە كردنى ئەدەبىي ژيان و ئەزموونەكانى دادەنرې. ئەم پۇمانە بەشېوازى دارژانى پەخشانى خىرا نووسراو و تيايدا كەسايەتيەكانى ئازاۋەگېرن و مەبەستيانە بگەنە ئەوپەرى چىژوەرگرتن لە سېكس و تلياك و بىستنى مۇسقىاي جاز و سوورپان و گەپان لە ئۆتۆمبىلىكى ھەرەخىرا.

۲. نامۇيەك لە خاككىكى نامۇدا- پۇبەرت.۱. ھىنلېن:

پۇمانى زانستى خەيالى بەرجەستەى ئەزموونى كەسىى نووسەرە لە كاتى سەفەرەكانى و بەشدارىكردنى لە شەرەكانى سەدەى بېستەمدا.

۳. تونىل - دۇرىس لېسىنگ:

ئەم پۇمانە بەدواداچوون بۇ ژيانى لېسىنگ و كاريگەرى شەرە جىهانىيەكان لەسەر نەوہى ئەو دەكات و بە دەقكى كەسى و مېژووى دادەنرېت.

۴. بېرەوهرىيەكانى نيۈە مندالېك- جۇن لۇك:

كتىيە كە باس لە مندالېى لۇك و كاريگەرى توخمە مرويى و كۆمەلايەتتېيەكان دەكات لەسەر گەشەكردنى.

۵. چىكۇ - ئېمىلى برۇنتى:

ئەم پۇمانە پۇمانسىيە دەقكى شەخسىيە كە لەسەر بنەماى ژيان و ھەستى نووسەر دامەزراوہ.

۶. ئەسپى رەش - ئانى دېل:

پۇمانە كە لەسەر بنەماى ئەزموونى دېل وەك نووسەر و پەرورەدەكردنى لە باشوورى ئەمريكا نووسراوہتەوہ.

۷. يېگەيشتن - كىتشى ئىشىغىرۇ:

پۇمانە كە باس لە ژيانى كارەكتەرەكانى دەكات بەدرىژايى سالان، بە ئېلھام وەرگرتن لە ئەزموونى نووسەر.

پلوت يان گرىچن (الحبكة)

پلوت (الحبكة) لە رۇماندا برىتتېيە لە زنجىرەيەك رووداوى بەيەكەو گرىدراو كە پىكھاتەى چىرۆكە كە پىكدەھىنن. پلوت توخمگەلپكى وەك كىشە يان ململانئى سەرەكى، بەرزبونەوہى گرژى، لوتكە و لوتكە لەخۇدە گرپت. پلوت بۇ پراكىشانى سەرنجى خوئەنەر و ھىشتنەوہى سەرنجى چىرۆكە كە بەكارديت.

زۆرجار پلوتەكە بە ناساندنى دۆخى سەرەكى يان تەھەداى رووبەرووى كارەكتەرە سەرەككەكان دەستپىدەكات. ئەمەش بەداوى خۇيدا گرژى زياد دەكات لەگەل بەرەويشچوونى رووداوەكان، لەگەل گەشەكردنى كارەكتەرەكان و سەرھەلدانى سوپرايز لەناو پىچ و پەناى پلوتەكان. گرژىيەكە لە خالپكى دياركراودا دەگاتە بەرزايى كە بە (لوتكە) ناسراو، پاشان گىرپانەوہەكە بەرەو خولگەيەكى دابەزىن دەروات، كە ناكۆككەكان چارەسەر دەبن و چىرۆكەكە دەگاتە كۆتايى.

كارىگەرى پلوت پەيوەستە بە رپكخستن و ئاراستەكردنى ئەم رووداوانە بە شىوہەكە كە سەرنجى خوئەنەر رابكىشيت و فزولپىيەتى بوروژيئى، ئەمەش ئەزموونپكى خوئەندەوہى چىژبەخش و وروژيئەر دروست دەكات.

ھىچ مەرجىك نە كە رۇمان قەبارەى دياركراو بىت، قەبارەكەى پەيوەستە بەو چىرۆكەى كە دەتەوئ بىگىرپتەوہ و لەگەل ئامانجەكانى كتيبەكە. رۇمانى بچووكە ھەيەكە كورتە و لە چەند لاپەرەيەك كارىگەرە، رۇمانى دريژيش چىرۆكى ئالوز

دەگىرپىتەۋە كە بۇ گەشە كىردىن و قوۋلۇپىۋىنەۋە لە كارەكتەر پلۇتە كەشى (الحبكة) پىۋىستى بە پانتايى زياترە.

ئەم بابەتە پەيۋەستە بە دىدگاي نووسەر و چۈن دەيەۋى چىرۇكە كەى بگەيە نىت. گىرنگىر شت پاراستنى كوالىتى گىرپانەۋە كە و دابىنكىردنى ئەزموونىكى خويندەۋەى چىژبە خشە بەى گويدانە قەبارەى رۇمانە كە.

رۇمانى سەركەۋتوو:

رۇمانى سەركەۋتوو بەندە بە ھۆكارى جۇراۋجۇرەۋە، ھەلسەنگاندنى سەركەۋتىش لە خوينەرپىكەۋە بۇ خوينەرپىكى دىكە و لە پەخنە گىرپىكى ئەدەبىيەۋە بۇ پەخنە گىرپىكى دىكە دەگۇرپىت. لىرەدا چەند ھۆكارپىك دەخەينەرۋو كە پەنگە بەشداربن بۇ ئەۋەى رۇمانىك بە سەركەۋتوو ھەژمار بىرپىت:

۱- داھىنەرانەى گىرپانەۋە: تواناي سەرسامكىردنى خوينەر بە چىرۇكىكى ناۋازە و وروۋژىنەر.

۲- كارىگەرى سۆزدارى: دەق تواناي گەياندى ھەست ونەستى ھەيە، ئەمەش دەبىتە كارىگەرىيەكى سۆزدارانە لەسەر خوينەر.

۳- جۇراۋجۇرى كەسايەتپەكان: دروستكىردنى كارەكتەرى بەھىز و ئالۇزدار كە خوينەر بتوانى لەگەلى ھاۋسۆز بىت يان گىرنگى پىيدات.

۴- داھىنەرى زمانەۋانى: بەكارھىنەنى زمانى ھونەرى و جوان، و تواناي نووسەر بۇ دەرپرېنى ھەر بىرۇكەيەك بە وشەۋ دەستەۋازيەكى گونجاۋ.

۵- قوۋلتر خۇت بخەرە ناۋ بابەتەكانەۋە: باسكىردنى وردىنەپەرسە گىرنگەكان يان بابەتەكان دەتوانى چىنپىكى زىدەگىرنگ بە دەق بدات.

۶- كارىگەرى كۆلتۈرى: تواناي پۇمان بۇ كارىگەرى لەسەر كۆمەلگايان جېھىشتى جېيەنجە لەسەر بىر كۈرەنەۋەي كۆلتۈرى.

۷- ۋەلامى بىنەر: بەدەستەينانى پېزانىن ۋەزەمەندى خوينەران ۋە پەخەنەگران. پىۋىستە ئامازە بەۋە بىر كىت كە ئەم ھۆكارانە بابەتتىن ۋە پەنگە بەپىي ئارەزوۋەكانى تاك بىگۈردىن.

داھىنەرى گىرپانەۋە ئامازەيە بۇ تواناي گىرپانەۋەي چىرۋىكىك بە شىۋەيەكى وروۋژىنەر ۋە ناۋازە، كە سەرنجى خوينەر پادەكىشى ۋە كارىگەرى ئەرىنى دروست دەكات. ئالپە چەند توخمىك دەخەينەۋە كە داھىنەرى گىرپانەۋە پىكەدەھىن:

۱- پىكەتەي گىچىن: پىشكەشكردنى چىرۋىكىكى ھەمەچەشەن ۋە وروۋژىنەر كە سەرسۈرپەنەر ۋە پىشەتە چاۋەروانە كراۋەكانى تىدايە.

۲- بەكارهينانى گرژى ۋە پىشېنى: دروستكردنى گرژى ۋە وروۋژاندنى پىشېنى لە خوينەردا، ۋاي لىيكات ھەز بىكات بزانىت دواتر چى پوۋدەدات.

۳- كەسايەتە كارىگەرەكان: پەرەپىدانى كارەكتەرى بەھىز ۋە ئالۋزدار كە ۋا لە خوينەر بىكات بىيە ھاۋەلۋىست ۋە كەم ۋە زۆر گرنگى بەلەيەنە شىاۋەكانى جۈلە ۋە رەفتار بدات.

۴- بەكارهينانى زمان لە پوۋى ھونەرەيەۋە: تواناي داپشتى پستەي پىك جوان ۋە بەكارهينانى زمانى داھىنەرانە بۇ گەياندى پوۋداۋ ۋە ھەستەكان بە شىۋەيەكى لىكچۈۋى كارىگەر.

۵- ھەمەچەشەنى لە شىۋاز: دووركەۋتەۋە لە دوۋبارەكۈرەۋە ۋە بەردەۋامبۈۋن لە پىشكەشكردنى بىرۋەكەكان بە شىۋەيەكى ھەمەچەشەن ۋە داھىنەرانە.

۶- بەرپۈە بردنى كات: بە كارھىنانى كاتى گونجاو بۇ ئاشكرا كرنى پرووداۋە كان و زانىارىيە كان، ئەمەش ئارەزوۋى خوينەر دەپاريزىت.

دروستكردى گىرپانەۋە پۈيۈستى بە لىھاتوۋىي ھونەرى و تىگەشتىكى قوۋلە لە پىكھاتەي گىرپانەۋە و چۈنيەتى درەوشاۋەيى چىرۆكەكە و سەرسامكردى خوينەر.

كارىگەرى سۆزدارى لە گىرپانەۋەدا ئامازيە بۇ تواناي گەياندن و دەرھىنانى ۋەلامە سۆزدارىيە كان لەلايەن خوينەرەۋە. لىرەدا چەند لايەنىك دەخەينەرۋو كە گىرپانەۋە دەتوانىت كارىگەرى لەسەر ھەست و سۆزە كان ھەيىت:

۱- ھاسوۋزى لەگەل كارەكتەرەكان: كاتىك خوينەر ھاسوۋزى بۇ كارەكتەرەكانى ناو چىرۆكەكە ھەيىت، نووسەر دەتوانى خوينەر بگوازىتەۋە بۇ جىھانە جىاۋازەكانى ھەست. چىرى ھاسوۋزى دەتوانىت كارىگەرى سۆزدارى بەرز بكاتەۋە.

۲- پەرەپىدانى پەيۋەندى مړۋىي: ئەگەر نووسەر سەرکەوتوو بوو لە تىشك خستنه سەر لايەنە باۋەكانى مړۋايەتى، ئەمە دەتوانى پەيۋەندىيەكى گيان بە گيانى لە نيوان خوينەر و كارەكتەرەكان دروست بكات.

۳- دۆزىنەۋەي ئىلھام: گىرپانەۋەي بەھىز دەتوانىت ئىلھامبەخش بىت بۇ خوينەر و ھەستى سەرسامى يان ئىلھامبەخشى بوروۋوژىنى، لە ئەنجامدا كارىگەرىيەكى سۆزدارى ئەرىنى دەيىت.

۴- مامەلە كرن لەگەل كىشە سۆزدارىيەكان: كاتىك نووسەر بە شىۋەيەكى قوۋل مامەلە لەگەل بابەتەكانى دەكات ۋەك: خۆشەويستى. لەدەستدان. ھارپىيەتى يان تەنيايى. لەۋانەيە كارىگەرىيەكى بەھىز. ۋا لە خوينەر بكات بىيىتە لاساكەرەۋەي پالەۋان و تەنانت كەسانى پلە دوۋى ناو رۇمانەكە. .

۵- كارىگەرى بەكۆمەل: ئەگەر گىرپانەۋە كە سەر كە وتوو بىت لە وروژاندنى
ھەستى بەكۆمەل يان مېژوويى، ئەمە دەتوانىت كارىگەرىيە كى سۆزدارى
بەھىز دروست بىكات كە خوئىنەران بەكۆمەل ھەستى پىدەكەن.

گەشتىن بە كارىگەرى سۆزدارى يارمەتىدەرە بۇ قوولكردەنەۋە ئەزموونى
خوئىنەر و نەكردنى چىرۆكە كە بە ئاسانى لەبىر نەكرىت.

ھەمەچەشنى كارەكتەرەكانى ناو گىرپانەۋە كە بەشدارىيە كى زۆر دەكات لە
دەۋلەمەندتر و سەرنچراكىشكردنى چىرۆكە كە. لىرەدا چەند لايەتلىكى گىرنگ
سەبارەت بە ھەمەجۆرىي كەسايەتى دەخەينەرۋو:

۱- فرەپەھەندى: فرەچەشنى كارەكتەرەكان برىتتە لە پىشاندانى چەندىن لايەن
بۇ كارەكتەرەكان، وايان لىدەكات واقىعەبىنتر و ئالۆزتر بن. بۇ نموونە
كارەكتەرى سەرەكى دەتوانىت ھەم سىفەتى (ئەرىنى) و ھەم سىفەتى
(نەرىنى) ھەبىت، كە ئەمانە پەنگدانەۋە دژايەتتەكانى ناو خوۋى مرقۇفە.

۲. ھەمەچەشنى لە پاشخان و چىنە كۆمەلەيەتتەكان: لەخوگرتنى
كارەكتەرەكانى باكگراوند و چىنە كۆمەلەيەتتە جۇراو جۇرەكان پەنگدانەۋە
فرەچەشنى كۆمەلگايە و بىنە ھۆى فراوانكردنى بازنى پۇمانەكە.

۳. كارەكتەرى لاۋەكىي كارىگەر: فرەچەشنى كارەكتەرە لاۋەكىيەكان دەتوانن
پلۆتەكە بەرەۋپىش بىەن و بەشدارى بىكەن لە گەشەكردنى كارەكتەرى
سەرەكى، ھەرۋەھارەنگە كارىگەرىيە كى بەرچاۋى لەسەر پووداۋەكان
ھەبىت.

۴. گەشە كىردى كاره كىتەرە كان به تىپەربوونى كات: گۆرانى كاره كىتەر و گەشە كىردىان به تىپەربوونى كات، رەھەندى ھەستىردن به كات و لايەنى دەروونى قوولايى به چىرۆكە كە دەبەخىش.

۵. گوگىرتن لە دەنگە ھەمەچەشەنە كان: نوينەرايە تىكردى كاره كىتەرە كان كە رەنگدانەوھى كولتوورە جياوازە كان و دەنگ و بۆچوونى جۆراوجۆرن، بەشدارىكردن لە فرەيى دەنگە كان و باشتىكردى نوينەرايە تى كۆمەلايە تى لە رۇمانە كەدا.

گەشىتن به ھەمەجۆرىي لە كاره كىتەرە كان بەشدارە لە دەولەمەندىكردى سەربوردەي رۇمانە كە و وا لە خوينەر دەكات كە قوولتر كارلىك لەگەل ئەزموونى كاره كىتەرە جياوازە كان بكات.

قوولكردنەوھى بابەتە كان لە گىرپانەوھە كە بە واتاي خەرىكبوون لەگەل پرسىان چەمكە گىرنگە كان بە شىوہەيەكى قوول و كاريگەر. لىرەدا چەند خالىكى گىرنگ سەبارەت بە قوولبوونەوھە لە بابەتە كان دەخەينەرۈو:

۱. بەدواداچوون بۇ لايەنە فەلسەفى و ئەخلاقيە كان: بەركەوتنى كاره كىتەر و چىرۆك بە تەوھرى فەلسەفىيان ئەخلاقى دەتوانىت بىر كىردنەوھەيەكى قوول لە خوينەردا بوروۈزىنى و تىگەشىتنى ئەخلاقى بۇ رۇوداۋە كان بەرز بكاتەوھ.

۲. مامەلە كىردن لەگەل پرسە كۆمەلايە تىيە كان: گىرپانەوھە كە باس لە پرسە كانى وەك (دادپەرۈھى كۆمەلايە تى. جياكارى. ناسنامە و گۆرانكارى كۆمەلايە تى) دەكات و كاره كىتەر زەمىنە سازىيەكى واقىيە بە چىرۆكە كە دەبەخىش.

۳. كارلىككردن لەگەل ھەستەكانى مرۇف: مامەلە كردن لەگەل ئەو پرسانەى پەيوەستىن بە خۇشەويستى، لەدەستدان، ھىوا و خۇپراگرى، وا لە خوینەر دەكەن كارلىكى سۆزدارانە بکات و ھەست بە پەيوەندى بە کارەكتەرەكانەوہ بکات.

۴. شىكارى دەروونى: بەدواداچوون بۇ وردەكارىيە دەروونى و دەروونىيەكانى کارەكتەرەكان، پەيوەندى لەگەل سۆز و گۇرپانى كەسايەتى قوولتر دەكاتەوہ.

۵. بازىرگانى تىگەيشتى كولتوورى: چارەسەرکردنى پرسەكانى پەيوەست بە فرەچەشنى كولتوورى و كارلىكى نيوان كولتوورە جياوازەكان چىنىكى ئالۇزى سەربار بۇ رۇمانەكە زياد دەكات.

۶. گەپان بەدواى مانا و ناسنامە: لىكۆلىنەوہ لە چەمكەكانى ناسنامەى كەسى و گەپان بەدواى مانا لە زيان دەتوانى بابەتتىكى ئىلھامبەخش بىت.

قوولايى بابەتەكان بەتتىكپايى قوولايى بۇ سروشتى رۇمانەكە زياد دەكات و پىگا خۇش دەكەن بۇ شىكارىيەكى فراوان و كارلىكى دەولەممەند لە لايەن خوینەرەوہ.

لە گىرپانەوہكە كارىگەرى توخمە كولتورىيەكان واقىعبنى و پەيوەندى نيوان چىرۇك و خوینەر بەرز دەكاتەوہ. لىرەدا چەند لايەنىك سەبارەت بە كارىگەرى توخمە كولتورىيەكان دەخەينەرەو:

۱. دامەزراندنى كۈنتىكست: بەكارھىنانى توخمە كولتورىيەكان بەشدارە، لە دامەزراندنى زەمىنەى كاتى و فەزاىى چىرۇكەكە، كە پەيوەندى و زياتر واقىقى پىدەبەخشىت.

۲. دابىنكردىنى ئەزمۇونى ھەمەچەشن: فرەچەشنى توخمە كۇلتۇورىيەكان دەرڤەت بە خۇيئەر دەبەخشن تا فۇرى ئەزمۇونە جىاوازەكانى ژيان بن و لە فرەچەشنى كۇلتۇورى تىبگەن.

۳. چەند زمان و دەرپىن: بەكارھىنانى زمانە جۇراو جۇرەكان و دەرپىنى كۇلتۇورى دەتوانى كارەكتەرى پەسەن بۇ گىرآنەوۋەكە زىاد بكات و ئەزمۇونى خۇيئەنەوۋە دەولەمەند بكات.

۴. بەدواداچوون بۇ نەرىت و داب و نەرىتەكان: مامەلەى چىرۆكەكە لەگەل نەرىت و داب و نەرىتە كۇلتۇورىيەكان، كارلىكى نىوان كارەكتەرەكان و ژىنگەكەيان بەرز دەكاتەوۋە.

۵. شىكارى دژايەتىيە كۇلتۇورىيەكان: لىكۇلىنەوۋە لە دژايەتىيەكانى نىوان كۇلتۇورە جىاوازەكان دەتوانى بىيئە ھۇى تىگەىشتىكى قوول لە تەحەددىيات و كارلىكەكانى نىوان كارەكتەرەكان.

۶. كلتۇور وەك توخمىكى سەرەكى: چىرۆكەكە دەتوانىت لە دەورى چەند پرىنىكى كۇلتۇورى دىاركراو بسورپتەوۋە، رىگە بە پەيوەندى قوولتر، لەگەل ئەو توخمە ناوەندىيە دەدات.

كارىگەرى توخمە كۇلتۇورىيەكان قوولايى و ئالۇزى بۇ پۇمانەكە زىاد دەكات، دەرگاي كارلىك و لىكتىگەىشتەن بۇ خۇيئەرىك دەكاتەوۋە، كە بتوانى لەو جىهانە كۇلتۇورىيە ھەمەچەشنە بىكۇلىتەوۋە.

وہ لامي بينەر بۇ پۇمانە كە نیشاندهرىكى گرنگە بۇ سەرکه وتنه كهى، و ده توائى كۆمه لىك كارلىك و وه لامدانە وه له خۇبگرىت كه ئاماژەن بۇ كارىگه رىي چىرۆكه كه له سەر خوینە ران. لیره دا چەند لایه نىك سەبارەت به وه لامي بينەر ده خەينه پروو:

۱. كاردانە وهى سۆزدارى: ئەگەر پۇمان توائى وروژاندنى هەستە كانى هەيىت و خوینەر بگوازىتە وه بۇ جیهانە سۆزدارىيە جۇراوجۆره كان، ئەوا ئەمە ده توائى له كاردانە وه كانى خوینە ران دەر بکه ويىت، جا ئەوه گریان يىت، پىكه نىن يىت، يان كارىگه رى جۆشدار يىت.

۲. شىر و گفئوگۆ: ئەگەر بينەر بەشدارى گفئوگۆكان له سەر پۇمانە كه بکات، جا چ له سۆشال میديا يىت يان له رىگه ي يانە كانى خوینە رانە وه، ئەمە ئاماژەيه بۇ كارىگه رىيە كى به هیزى چىرۆكه كه.

۳. دەرپرینى كارىگه رى كهسى: پەنگە خوینە ران چىرۆكى تاييه تى خۆيان باس بکه ن كه پۇمانە كه چۆن كارىگه رى له سەر ژيانىان هەبووه يان چۆن كارىگه رىيە كى قوولى له سەر بىر كرنه وه كانىان هەبووه.

۴. رىزبه ندی پەخنە گران: وه لامدانە وهى پەخنە گران و پىداچوونە وهى ئەرىنى، ده توائىت له پوانگه ي هونەرى و ئەده بیه وه ئاماژە يىت بۇ سەرکه وتنى پۇمانە كه.

۵. زياد كرنى فروش و ناوبانگ: ئەگەر پۇمانە كه ئەزموونى زيادبوونى فروش و زيادبوونى ناوبانگ بکات، ئەمە پەنگدانە وهى وه لامىكى ئەرىنى بينەرە.

۶. گۆرىنى پۇمان بۇ فېلم يان زنجیره دراما: ئەگەر ئارەزووى گۆرىنى پۇمانە كه هەيىت بۇ به رهه مىكى سینه ماىي يان ته له فزیونی، ئەمە ئاماژەيه بۇ كارىگه رىيە كى به هیز و وه لامدانە وهى گشتى.

وہ لامدانہ وہی بینہر جیاوازه و پەيوەستە بە زۆر ھۆکارەوہ، بە لام وە لامىكى
ئەرىنى بە زۆرى كاريگەرى قوول و سەرکەوتن لە گەياندى پەيامى رۇمانە كە
رەنگەداتەوہ.

داهینەرى زمان لە گىپرانەوہدا پەيوەندى بە چۆنیەتى بە کارهینانى (وشە) و
(دەستەواژە) كانى نووسەرەوہ ھەيە بە شیوەیەكى ھونەرى بۆ گەياندى بىرۆكەكان و
دروستکردنى كاريگەرى لەسەر خوینەر. لێرەدا چەند لایەنكى گرنىگ سەبارەت
بە داهینەرى زمان دەخەینەرۆو:

۱. بە کارهینانى وینەى بىنراو: بە کارهینانى زمان بە شیوەیەك كە وینەى بىنراوى
بە ھیز لە مېشكى خوینەردا دروست بكات، وەسفەكە كاريگەرتر و ویناکەرتر
دەكات.

۲. دەستكارىکردنى دەنگ و رېتم: لە گىپرانەوہدا گرنىگدان بە تۆن و رېتم
دەتوانى كېشکردن و ھەستکردن بە گرنى يان ئارامى زىاد بكات، ئەمەش
كاريگەرى لەسەر ئەزموونى خویندەوہ دەيىت. ھەرۆھەا لە بىنين و بىستنى،
بينەرانى فلمى سىنەما يا تەلەفزیۆن كە لە رۇمانەوہ وەرگىراوہ.

۳. بە کارهینانى ئىستىعارە و لاسايىکردنەوہ (استخدام الاستعارات والتقليد):
پەنا بردن بۆ لىكچوون و لاسايىکردنەوہ، تىگەيشتن بەرز دەكاتەوہ و
تىگەيشتنەكان قوولتر دەكاتەوہ، ئەمەش ئەزموونى زمانەوانى دەولەمەندتر
دەكات.

۴. ھەمەچەشنکردنى وشەسازى: بە کارهینانى وشەسازى جۆراوجۆر دەيىتە
ھۆى زىادکردنى داهینەرى زمان، دوورکەوتنەوہ لە وشەى دووبارەبوو و
دەولەمەندکردنى دەرپرین.

۵. يارىكردن بە يېكھاتەى پستە: دووركەوتنەوۋە لە پستەى دووبارەبووۋە و بە كارھىنەنى يېكھاتەى پستەى جۇراووجۇر دەتوانىت دەقە كە گەشاوۋەتر و سەرنجراكىشتەر بكات.

۶. داھىنەن لە يېكھاتەى پستەدا: ئەبستراكتكردى پستەكان بە شىۋەيەكى داھىنەرانە كە پەنگىنىنى ھونەرى بۇ دەقە كە زىاد دەكات.

۷. بە كارھىنەنى زمانى شىعرى: بايەخدان بە توخمەكانى شىعر ۋەك سىمبۆلىزم و چەندبارەكردنەوۋە دەتوانى پەھەندىكى زىادەى جوانى و دەرپرېنى ھونەرى بۇ زىاد بكات.

داھىنەرى زمان بەشدارە لە بەرجەستەكردنى پۇمانەكە بە شىۋەيەكى ناوازە و شوناسىكى زمانەوانى بەھىزى پىدەبەخشىت، ئەمەش كاريگەرييەكانى لەسەر خوينەر بەرز دەكاتەوۋە.

ئايا دەكرى نامە لە نىوان كارەكتەرەكانى رۇمانى ئەدەبى ئالوگۇر بكرىت؟

دەكرى نامە لە نىوان كارەكتەرەكانى رۇمانىكى ئەدەبىدا ئالوگۇر بكرىت وەك بەشېك لە تەكنىكەكانى گېرانهو. ئەمەش بۇ نىشاندىكى كارلىك و پەيوەندى نىوان كارەكتەرەكان، پىدانى زانىارى زياترىان پىشخستنى گرىچن بەكاردىت.

بۇ نمونە نامە ئەدەبى دەتوانىت ھەستى كارەكتەرەكان دەربخات، ناكۆكى پەرە پىيدات، يان تەنانت چاوخشاندىك بە زەمىنە كۆلتوورى و كۆمەلايەتتى ناو رۇمانەكەدا بدات. لەوانەيە ئەم نامانە بۇ دروستكردى گرىزى يان رۆشكردنەوۋى وردەكارىيە گرنەكانى ناو گرىچنەكە بەكاربەيتىرىن. شتەكان پەيوەستن بەو شىۋازەي كە نووسەر بۇ گەيشتن بە ئامانجە گېرانهوۋەكانى بەكارى دەھىيت.

لە چوارچىۋەي ئەدەبىدا رەنگە نووسەران لە نامەگۇرپكى كەلك وەربگرن بۇ ئەۋەي بە شىۋەيەكى ناراستەوخۇ وردەكارىيەكان سەبارەت بە كارەكتەرەكانىان بىخەنەرۋو، ئەمەش تىگەيشتىكى قوولتر بە خوينەران دەدات لە سروش و گەشەكردى كارەكتەرەكان. نامە دەتوانىت كارىگەرى سۆزدارى ھەيىت يان رېگەيەك بىت بۇ ئاشكراكردى نەيى و پروداۋە گرنەكانى ناو گرىچن.

جگە لەۋەش دەكرى نامەكان بەكاربەيتىرى بۇ نىشاندىكى گەشەكردى كارەكتەرەكان بە تىپەپوۋنى كات يان وەك رېگەيەك بۇ پىدانى وردەكارىيەك لە

گۇرانبكارىيە پەيۋەندىيە كەسىيە كان. ئەم تەكنىكە پىگەيەكى كارىگەرە بۇ بەرزكردنەۋەى پەيۋەندى لەناو رۇمانەكە و پەھەندى زىادە بۇ گىرانبەكە.

رۇمانى "Mrs Dalloway" لە نووسىنى نووسەرى ئىنگلىز خاتوو "فېرجىنيا وولف" نموونەيەكى بەرچاۋە لە بەكارھىنانى ئالوگۇرى نامە لە نىوان كارەكتەرەكاندا. لەم رۇمانەدا نامەكان كارلىكى سۆزدارى و فەلسەفى نىوان كارەكتەرەكان نىشان دەدەن، ھەرۋەھا خزمەت بە كردنەۋەى پەنجەرە دەكەن بۇ ناو دەروون و پۇچ بۇ ئەۋەى پۇشنابى بخەنە سەر ئەزموونەكانى ژيان و گەشەكردنى كارەكتەرەكان بە تىپەربوونى كات.

"Mrs Dalloway" رۇمانىكە كە بىرۆكەيەكى داھىنەرەنە و ھاۋچەرخى لەگەلدايە. تىشك دەخاتە سەر پۇژىك لە ژيانى (كلارىسا دالۋەى)، ژنىك كە لە لەندەن دەژى. چىرۆكەكە لە پىگەى (شەپۇلى ھۇشيارى تيار الوعى) و بىرى ناۋەۋەى كارەكتەرەكانەۋە پىشكەش دەكرىت، پىگە بە خويئەر دەدات تىگەيشتىكى قوول لە جىھانە ناۋەكىيەكانىان ھەيىت.

رۇمانەكە بەدۋادىچوون بۇ بابەتگەلىكى ۋەك خۇھوشيارى (الوعى الزاتى)، پەيۋەندى مرووف و كارىگەرى ژيانى پۇژانە لەسەر دەروون دەكات. شىۋازى فېرجىنيا وولف لەم رۇمانەدا تىشك دەخاتە سەر لىكۋلىنەۋە فەلسەفىيەكان و وردەكارىيە ھەستىارەكان و پووداۋ و بىرۆكەكان يەكتر دەبىرن و ئەزموونىكى دەۋلەمەند و لىكئالۋز دروست دەكەن.

پوختەى رۇمانەكە:

رۇمانى خاتو دالۋەى "Mrs Dalloway" لە نووسىنى فېرجىنيا ۋۇلف بەرھەمىكى ئەدەبىيە كە بەدواداچوون بۇ ھۇشيارى ناوہەى كارەكتەرەكانى دەكات. رۇمانەكە بەدواداچوون بۇ ژيانى خاتوون كلارىسا دالۋەى ژنىك دەكات كە لە سەدەى ھەقدە دەژى و لە رېگەى تېكەلۋبوونى كات و يادەوہرىيەكانەوہ پروداوہكان دەگېرېتەوہ. گېراناوہكە بە ئالۋزى و پېكھاتەى ناوہەى ھۇشيارى دەناسرېتەوہ، بەو پېيەى پەنگدانەوہى ئەزموونى كارەكتەرەكان و كارىگەرىيەكانيان لەسەر ژيانيان. ئەم بەرھەمە بە يەكېك لە گرنگترىن بەرھەمە ئەدەبىيە مۇدېرنەكان دادەنرېت كە تەكنىكە نوېيەكان بۇ گەران بەدواى عەقلى مروڤ و پەيوەندىيەكەى لەگەل كات و شوېن بەكارھېناوہ.

"خاتو دالۋەى" رۇمانىكى وردو دەولەمەندە لە ۋەسفىكردىنى كارەكتەر و شوېنەكان. ھەروہا رۇمانەكە باس لە تەوہرى ۋەك يادەوہرى، كات و ناسنامەى كەسى دەكات. فېرجىنيا ۋۇلف تەكنىكەكانى سەرىەككەوتنى كات و گۆشەى بېنىن گۇراو بەكاردەھىتى بۇ پەنگدانەوہى تېكەلۋبوونى بىر كرنەوہ و ھەستەكان لە مېشكى كارەكتەرەكان. زمانە ئالۋز و جوانەكە بە قوولې زياد دەكات بۇ ئەزموونى خوېندەوہ، و رۇمانەكە دەكاتە شاكارىكى ئەدەبى ئالۋز و دەولەمەند لە پرووى سۆزدارىيەوہ.

ھەروہا "خاتو دالۋەى" بەدواداچوون بۇ بابەتەكانى كۆمەلەيەتى و جېندەر دەكات، پەنگدانەوہى لەسەر تەھەددىياتى ژنان لە كۆمەلگەى پياوسالارى ئەو سەردەمەدا. كارىگەرى پروداوہكان و وردەكارى بچووك لەسەر گەشەكردن و گەشەكردىنى كارەكتەرەكان بە تېيەربوونى كات نېشان دەدات. رۇمانەكە ھەولې

تېگەشتىن لە عەقلىيەتى كارەكتەرەكانى و پەيوەندىيەكانى نيوانيان دەدات، ئەمەش واىكردووه لە خستنه پرووى ديدىكى نويى سۆزدارى و فەلسەفى ژيان و مروفدا قوول و ئالوز بىت.

"خاتوو دالووهى" بە ديمەتتىكى كاريگەر كۆتايى دىت كە تىيدا خاتوو دالووهى بىر ياردەدات لە واقعى سەخت هەلبىت و بچىتە ناو يادەوهرىيە خوشەكانى سەردەمى گەنجايەتى خويەوه. لە ماله كەيدا بە پليكانە سەردەكەويت و پشت بە يادەوهرىيەكان دەبەستىت بۆ ئەوهى لە گوشەگىرى و ناپەختى پرزگارى بىت.

ئەم دەرەنجامە تىكەلاويكى ئالوزى كات و يادەوهرى نیشان دەدات، هەروەها تيشك دەخاتە سەر مەيلى رەمزی هەلھاتن لە واقعىكى سەخت و بۆ جيهانتيكى دەروونی بەختەوهرتر.

تەكنىكى تەۋژمى ھۆشيارى لە رۇمان: تيشك خستنه سەر ناوہوہى مرؤف:

تەكنىكى تەۋژمى ھۆشيارى، گېرانەوہى ئەدەبى دەۋلەمەند دەكات بە گرنگيدان بە وردەكارىيە بچوۋكە كان و ساتەكانى ناوہوہى كە جەوہەرى ژيانى كارەكتەرەكان پىكدەھىنن. ئەم شىۋازە لە فىلمى "خاتوو دالۋوہى"، كە لە رۇمانە كە وەرگىراوہ، كارىگەربى كات و يادەوہرى لەسەر ھۆشيارى تاك و چۈنئىيەتى تىكەلبوونى رابردوو و ئىستا لە يەك لايەندا نیشان دەدات.

ھەرۋەھا تەكنىكى تەۋژمى ھۆشيارى ئەگەرى گەپان بەدۋاى دژايەتى و گۇرپانكارىيەكانى سىروشتى كارەكتەرەكاندا پىشكەش دەكات. بىر كەردنەوہ و ھەستەكان دەتوانن بە خىرايى بگۇردىن، ئەمەش پەنگدانەوہى ئالۋزى ناوخوۋى مرؤفە. لەو چوارچىۋەيە ئەم شىۋازە كاردەكات بۇ بەرجەستە كەردنى كارەكتەرەكان بە شىۋەيەكى راستەقىنە و ئىلھامبەخش.

لە پىگەي تەكنىكى تەۋژمى ھۆشيارىيەوہ، نووسەران دەتوانن راستەوخۇ زمان بەكاربىنن بۇ گەياندىنى كارلىكە ناوخۋىيەكان، بۇ خوينەرىش ئەزموونىكى دەۋلەمەند و چىژبەخشى دروست دەكەن. ئەم شىۋازە دەتوانى پەيوەندى نيوان (خوينەر و دەقەكە) بەرز بكاۋەوہ، بەو پىيەي خوينەر ھەست دەكات وەك ئەوہى خۆى ھاۋبەشى بىر و ھەستى كارەكتەرەكانە.

لە كۆتايىدا بەرجەستە كىردى تەككىكى تەوژمى ھۆشيارى لە پۇمانە كەدا بە شاكارىكى ئەدەبى دادەنرەيت كە دەرگاكان دەكاتەوۋە بۇ گەپان بەناو قوولايى دەروونى و ئالۇزىيەكانى ژيانى مرۇف، دەرەتەك دەداتە خوینەر بۇ تېپرامان و بىر كىردنەوۋە لە پەھەندە نوپپەكانى... چىرۇك.

تەككىكى تەوژمى ھۆشيارى گېرپانەوۋە ئەدەبى دەولەمەند دەكات بە گىنگىدان بە وردەكارىيە بچوۋەكان و ساتەكانى ناوۋە كە جەوھەرى ژيانى كارەكتەرەكان پىكدېنن. ئەم شىۋازە لە پۇمانى "خاتوو دالۋەى"دا، كارىگەرى كات و يادەوۋەرى لەسەر ھۆشيارى تاك و چۆنىيەتى تىكەلبوونى پابردوو و ئىستا لە يەك لايەندا نىشان دەدات.

ھەرۋەھا تەككىكى تەوژمى ھۆشيارى ئەگەرى گەپان بەدۋاى دژايەتى و گۇرپانكارىيەكانى سىروشتى كارەكتەرەكاندا پىشكەش دەكات. بىر كىردنەوۋە ھەستەكان لە باروۋەلۋىستى جىاجىا دەتوانن بە خىرايى خۇبگۇرن، ئەمەش رەنگدانەوۋەى ئالۇزى سىروشتى مرۇفە. لەم چوارچىۋەيەدا ئەم شىۋازە كارەكات بۇ بەرجەستە كىردى كارەكتەرەكان بە شىۋەيەكى راستەقىنە و ئىلھامبەخش.

لە پىگەى تەككىكى تەوژمى ھۆشيارىيەوۋە، نووسەران دەتوانن لە خۇ بىروانن و راستەوخۇ زمان بەكارىيىن بۇ گەياندى كارلىكە ناخۆيىەكان، ئەزموونىكى دەولەمەند و چىژبەخشى خویندەنەوۋە دروست دەكەن. ئەم شىۋازە دەتوانىت پەيوەندى نيوان خوینەر و دەرەكە بەرز بىكاتەوۋە، بەو پىيەى خوینەر ھەست دەكات ۋەك ئەوۋەى ھاوبەشى بىر كىردنەوۋە و ھەستى كارەكتەرەكان بن.

رۇمان و بەكارھېنەنى تەكنىكى فلاشباك

فلاشباك Flashback تەكنىكىكى گېرپانەۋەى كارىگەرە كە نوسەران بەكارى دەھىنن بۇ گواستەنەۋەى خويىنەران بۇ ساتەكانى پابردوو بۇ تىگەيشتن لە كۆنتىكىست و پىشەتەكانى ناو گرىچن. ئەم شىۋازە رېگە بە نوسەران دەدات كە بەدواداچوون بۇ پرووداۋە كۆنەكان و مېژوۋى كارەكتەرەكان بىكەن، ئەمەش قوۋلى و ئالۋى بۇ گېرپانەۋەى كە زىاد دەكات. ھەرۋەھا لە سېنەما و شانۇ تەكنىكى فلاشباك بەكاردى.

لە چوارچىۋەى رۇمانەكە، تەكنىكى فلاشباك بەكاردەھىنرى بۇ ئاشكراكردى نەھىيەكان و كەرنەۋەى پەنجەرە بۇ ئاۋرپانەۋەى لە پابردوو. ئەم وردەكارانە لە كات (اللمحات الزمنية) دەتوانن دەرەفەتەك بن بۇ پروونكرەنەۋەى پەيۋەندىيەكانى نىۋان كارەكتەرەكان، يان بۇ پروونكرەنەۋەى ھۆكار و كارىگەرىيەكانى ھەندىك پرووداۋ.

ھەندىك جار، كارىگەرىيەكى سۆزدارى بەھىزىيان ھەيە، لايەنە تارىكەكان يان ساتەكانى خۇشى پابردوو ئاشكرا دەكەن.

بۇ نمونە لە رۇمانىكى بەناۋبانگى ۋەك "گاتسبى مەزن - The Great Gatsby" ى قى. ف.سكۆت فېتزگېرالد (۱۸۹۶-۱۹۴۰)، فلاشباك بەكاردەھىنرىت بۇ ئاشكراكردى پابردوو گاتسبى و پەيۋەندىيەكەى لەگەل كارەكتەرە سەرەككىيەكان، پۇشناي دەخاتە سەر پالئەرەكانى و بەرزكرەنەۋەى كارلىكەكانى ئېست.

تەكنىكى فلاشباك بەشدارە لە داينىكردى كاريگەريە كى كاتى جياواز، بەرزكردنه وهى جىگەى سەرنج و تىگەيشتن لە قوولايى دەروونى كارەكتەرەكان. ھەرچەندە پيويستى بە ليھاتوويى ھەيە لە ھاوسەنگىكردى ئىستا و رابردوو، بەلام بە كارھينانى بە شيوەيە كى كاريگەر دەتوانيت ئەزموونى خويندەنە وه بەرز بىكاتە وه و سەرنج بۇ پيشكەوتنە ئىيىكيەكان (ملحمى) ى ناو گىرپانە وه كە رابكىشيت.

تەكنىكى فلاشباك تەنھا ئامرازىك نىيە بۇ دراماداركردى (اچفاو گابع درامى) رۇمانەكە، بەلكو بۇ بنىاتنانى پىكھاتەى كاتى ئالۆز و داينىكردى ھاوسەنگى لە نيوان رابردوو و ئىستا بە كارديت. نووسەران دەتوانن ئەم تەكنىكە بە كاريينن بۇ رۆشنىكردنه وهى گەشەكردى كارەكتەرەكانيان بە تىپەربوونى كات يان بۇ بەستەنە وهى پروودا وه سەرەكيەكان بە چوارچىوەى ميژوويى.

لە رۇمانى "پاسەوانى كىگەى جۇداسى The Catcher in the Rye" شاكارى رۇماننو ووسى ئەمريكى ج. د. سالىنگەر J.D.Salinger، فلاشباكەكان بە كاردەھيترين بۇ ويناكردى ئەزموونەكانى رابردووى پالەوانى رۇمانەكە (ھۆلدن كلولفيلد) ھەرزەكارىكى تەمەن ھەقدەسالى واز لە قوتابخانە دىنى و بەناو ژيان بەرەللا دەبى و تووشى جۆرەھا رەفتار و سەربوردە دەبيت و چۆن ژيانى ئىستاي كاريگەرييان لەسەرە. ئەم بە كارھينانە يارمەتيدەرە بۇ ئەوهى رۆشنايى بخاتە سەر سەرچاوهى سەرليشيووى سۆزدارى و ئالۆزيە دەروونىيەكانى.

تەكنىكى فلاشباك دەتوانيت گرژى گىرپانە وەش بەرز بىكاتە وه، بەو پىيەى خوينەر پيش پروودانى پروودا وه سەرەكيەكان زانىارى لەسەر دەبيت، ئەمەش پيشھاتەكان دەوروزييت و ھاندەرى تەواوبوونى خويندەنە وهى رۇمانەكە دەبيت بۇ تىگەيشتن لە پيشھاتەكانى داھاتوو.

ئەگەر فلاشباك بە وردى بە كاربھيترىت، نووسەران دەتوانن كاريگەريەكى

زىيادە بەدەستېھىنن كە قوۋلايى و ئالۋزى بۆ رۇمانە كە زىياد دەكات، بەمەش ئەزمۇونى خويىندەنە بە شىۋەيەكى كاريگەر بەرز دەكاتەو.

ھەروەھا تەكنىكى فلاشباك دەرگاكان دەكاتەو بۆ لىكۋلىنەو لە بابەتەكانى وەك گۇرپانكارى و گەشەپىدانى كەسى. كاتىك نووسەران سەرنجيان لەسەر ساتەكانى رابردوۋە كە خالى وەرچەرخان يان ئەزمۇونىكى سەرەكىن بۆ كارەكتەرىك، خويىنەران دەتوانن لە گۇرپانكارىيەكانى كارەكتەرى خويان و پەرەسەندى مەملانى ناوخويىەكان تىيگەن.

لە رۇمانى سەد سال تەنيايى (One Hundred Years of solitude) شاكارى گابرىل گارسيا ماركىز، فلاشباك بۆ گىرپانەوۋە مىژۋوى دوور و ئالۋزى (بەنەمالەى بوئىندىا) بەكاردىت. ئەم مىژۋوۋە كۈنە يارمەتيدەرە بۆ تىگەيشتن لە كاريگەرىيەكانى بىرپار و رووداۋەكان لەسەر ئايندەى خىزان، ھەستىكى ئەفسانەيى بە رۇمانەكە دەبەخشىت.

جگە لەوۋەش دەتوانرىت تەكنىكى فلاشباك بەكاربھىتريت بۆ شىكرەنەوۋەى رووداۋەكان لە چەندىن رۋانگەى جياۋازەوۋە. نووسەران بە سەركردنى ھەمان رووداۋە لە گۈشەنىگەى جياۋازەوۋە دەتوانن تىگەيشتنىكى قوۋلتر لە كۈنتىكىست و وردەكارىيەكان دابىن بىكەن، بەمەش كارلىكى نيۋان كارەكتەرەكان و ئالۋزى گرىچنەكە باشتەر دەكات.

بە كورتى تەكنىكى فلاشباك وەك ئامرازىكى بەھىز لە دەستى نووسەران دەمىننەوۋە بۆ بىياتنانى گىرپانەوۋەى تايىبەت بە پەرەندى كاتەكان دوور بەنزىك لىكبەستى و قوۋلايى دەرۋونى شۆرىتەوۋە و بزانى چەندى كاريگەر بۆ پرۇژەى رۇمانى بەردەست كىردوۋە، ھەروەھا بۆ بەرزكردنەوۋەى رادەى تىگەيشتن و كارلىكى خويىنەر لەگەل ئەو جىھانە خەيالىيەى كە پىشكەش دەكرىت.

چۆنىيەتى دروستکردن يان خولقاندنى رووداو

بۇ دروستکردنى رووداوى كاريگەر، سەرەتا بە پېناسە كردنى ئامانجە كەت و ئەو پەيامەنى كە دەتەوئىت بېگە يە نىت دەست پېبەكە. پاشان، كارەكتەر و بارودۇخى ئالۇز پەرەپېبەدە كە لە گەل ديدگا كە تدا بگونجىت. وەسەف و وردە كارىيە كان بە كاربەيئە بۇ ئەوئەي خوئىنەرەن ھەست بە سەرقالى رووداۋە كان بكن.

دروستکردنى پېكھاتە يە كى كاتىبى كە لۇژىكانە پروا و ھەلسوورپى (بناو ھىكل زمنى يسىر بىشكىل منطقي) كە بە خستەنە پرووى كېشە كە يان مەملەنىكە دەست پېبكات، پاشان وردە وردە بەرەو لوتكە يە كى ورووژىنەر گەشە دەكات و لە كۆتاييدا بە نكاۋىكى پېشبين نە كراو بگاتە خوارەو. گرژى و گۆرانكارى سەرنجرا كېش بە كاربەيئە بۇ ئەوئەي خوئىنەرەن سەرسام بن و تا زەمەنىك لە يادى بىمىنى.

بۇ ورووژاندىنى فزولېيەتى خوئىنەرەن وردە كارى سەرسوورپەيئە يان سەرنجرا كېش بىخەرە ناويەو. لە كۆتايى بىرت نەچى بە شېۋە يە كى سەروشتى رووداۋە كان و گەشە سەندنى كارەكتەرە كان بە ناوەرپۇكى گشتى چىرۇكە كەو. بېستەو.

بە كارەيئەنى زمانى وەسەف كردن و دىالۇگى واقىعى گەرنگە لە پېدانى پاستى و دروستى بە رووداۋە كان. ھەروەھا باشترە كە جىگە ي سەرنج و گرژى بە كاربەيئە بۇ ئەوئەي خوئىنەرەن ورووژىنەر بن بۇ ئەوئەي بزانن چى روودەدات لە داھاتوودا.

لەوانەيە جۇراوجۇرى بۇ پرووداۋەكان زىاد بىكەن بە ناساندنى پىچ و پەنا
چاۋەرواننەكراۋەكانى گرىچن يان پەرەپىدانى پەيوەندى ئالۆز لە نىوان
كارەكتەرەكان. دلىابە لە نىشاندانى گەشەسەندنى كەسى كارەكتەرەكان و
كارىگەرى پرووداۋەكان لەسەريان.

لەبىرت نەچىت ھاوسەنگى لە نىوان چەندايەتى و كوالىتى لە پرووداۋەكان
ھەبىت. پەنگە ھەندىك ساتەۋەختى بىدەنگ گرىنگ بن بۇ بەرزكردنەۋەى گرىزى و
كارىگەرى سۆزدارى بۇ خوینەرەن. كاتىكى خۆش بەسەر بەرە لە داھىنەر بوون و
ھاتنە پىشەۋەى وردەكارى ناۋازە بۇ ئەۋەى چىرۆكەكت لەبىرى خوینەرەن
نەچىتەۋە.

دوودل مەبە لە بەكارھىنانى توخمەكانى جۇراوجۇر، ۋەكو مەتەل يان پرووداۋەى
لاۋەكى سەرنجراكىشە كە كارەكتەرى چىرۆكەكە زىاد دەكەن. سوود لە پىكخستە
فەزايى و كاتىكەكان ۋەرىگەرە بۇ ئاستبەرزى كەشۋەۋەى چىرۆكەكە.

مىلمانى ناوخۆيەكانى كارەكتەرەكان بقۆزەۋە، ۋايان لىبىكە لەگەل پىشكەۋەتنى
پرووداۋەكان گەشە بىكەن. پردىك بۇ راكىشانى سەرنجى خوینەرەن لە نىوان
بابەتەكانى چىرۆكدا دروست بىكە بۇ ھاندانى فزووللىيەتيان.

كاتىك كۆتايى چىرۆكەكە دەخەيتە پروو، ھەۋلىدە بىكەيتە سەرسورھىنەر يان
ئىلھامبەخسى سۆزدارى. دەرەنجامە كارىگەرەكان دەتۋانن ئەۋ ئەنجامانە بن كە
كارىگەرەيەكى بەردەوام لەسەر خوینەرەن بەجىيھىلن.

جۆرەكانى رۇوداۋ چىن؟

چەندىن جۆر (رۇوداۋ) ھەن كە لەوانەيە لە چىرۆكەكان دەربكەون. ھەندىك لەو جۆرانە برىتىن لە:

۱. ناكۆكى سەرەكى: لە دەورى مەملەتتەكى بىرەتەكى دەسۇرپەتتەۋە كە پەرەسەندىن چىرۆكەكە دەباتە پېشەۋە، جا ئەۋە مەملەتتەكى كەسى بىت يان مەملەتتەكى دەركەكى.

۲. رۇوداۋى لاۋەكى: ئەم رۇوداۋانە وردەكارى زىادە يان پېشكەۋەتنى لاۋەكى پېكەھىنن كە گرېچنى گشتى دەۋلەمەندىر دەكەن و كارىگەرىيان لەسەر كارەكتەرەكان ھەيە.

۳. سەرسۇرمان و پېچ و پەنا: رۇوداۋى چاۋەرۋانەكراۋ كە ئاراستەى چىرۆكەكە دەگۇرپەت و فزولى خۇيەنەر دەۋرۋوژىت.

۴. رۇوداۋە ناخۇيەكان: تېشك دەخەنە سەر پېشكەۋەتنە دەروۋنى يان سۇزدارىيەكانى ناۋ كارەكتەرەكان، و تېشك دەخەنە سەر مەملەتتەكى كەسىيان.

۵. رۇوداۋە كۆمەلەيەتەكان: پەيۋەندىيان بە كارلىككردن لەگەل كۆمەلگا و بارودۇخى كۆمەلەيتە ھەيە، و لەوانەيە بزوئەرى گۇرپانكارى بىت.

۶. رۇوداۋە مېروۋىيەكان يان خەيالىيەكان: چىرۆك چەمكىكى مېروۋىيى يان خەيالى ۋەردەگىرپەت، لەگەل رۇوداۋەكانى رېزەيەكى گەۋرە يان كارىگەرى رۇودەدەن.

ئەم توخمانە كۆدەبنەۋە و چىرۆكىكى ھەمەچەشن و سەرنجراكىش پېكەھىنن.

هەندىك خالى گىرنگ لەبارەى پرووداۋە ناوخۆيىيەكان:

رووداۋە ناوخۆيىيەكان سەرنج دەخەنە سەر پېشكەۋتەنە دەروونى و سۆزداريىيەكانى ناو كارەكتەرەكان، تېگەشتەن لە پالئەر و مەملانى كەسيىەكانيان بەرزتر دەكەنەۋە. لېرەدا چەند خالىكى گىرنگ سەبارەت بە پرووداۋە ناوخۆيىيەكان دەخەينەپروو:

۱. گەشەپېدانى كارەكتەرەكان: پرووداۋە ناوخۆيىيەكان دەتوانن گەشەكردنى كارەكتەرەكان بۆ كارەكتەرە سەرەككەكان نیشان بەدن، ۋەك گۆپىنى بۆچوونەكان، گەشەكردنى كەسى، يان گۆپىنى سۆزدارى.

۲. ناكۆكى دەروونى: پرووداۋە ناوخۆيىيەكان دەتوانن مەملانىيە دەروونى ناوخۆيى لەخۆ بگىرن، ۋەك دوۋدلى، گومان، يان ئازارى سۆزدارى.

۳. گۆرانكارى سۆزدارى: پرووداۋە ناوخۆيىيەكان دەبنە ھۆى گۆرانكارى گەۋرە لە سۆزدا، ۋەك خۆشەۋىستى، ئائومىدى، يان لەدەستدان.

۴. خۆدۆزىنەۋە: پەنگە پرووداۋە ناوخۆيىيەكان بېنە ھۆى پىرۆسەى خۆدۆزىنەۋە بۆ كارەكتەرەكان، بەۋ پىيەى درك بە لايەنە نوپىيەكانى ناسنامەكەيان دەكەن يان باشتىر تېدەگەن كە بۆچى بە شىۋازىكى دياركراۋ پەفتار دەكەن.

ئايا دەتوانریت تەكنەلۇژیای (زیرەکیی دەستکرد) بۆ نووسینی چیرۆك و رۆمان و بابەتى ئەدەبى بەكاربەینریت؟

بەللى دەتوانریت سوود لە تەكنەلۇژیای زیرەکیی دەستکرد وەرەگیریت بۆ یارمەتیدان لە نووسینی چیرۆك و وتاری ئەدەبى. ئامرازگەلیك هەن كە لەسەر بنەمای تەكنیکەكانى زیرەکیی دەستکرد دامەزراوە كە یارمەتیدەرن لە دروستکردنى دەقى ئەدەبى لەسەر بنەمای ئەو زانیاریانەى كە پێشكەش دەكرین. بەلام تیگەشتنى تەكنیکى و داھینەرى لە نووسەرەو دەوێت بۆ باشتەركردنى ئەنجامەكان و زیاتر سەرنجراكیش و كاریگەرى دەقەكان.

ئايا ئەمە بە دزىکردن دادەنریت؟

زیرەکیی دەستکرد: بەكارھێنانى تەكنەلۇژیا و زیرەکیی دەستکرد لە بۆ نووسینی چیرۆك مەرج نییە دزىکردن بێت، بەلكو ئەو بەندە بە چۆنیەتى بەكارھێنانى. ئەگەر نووسەر ئەو دەقەنەى كە بە سوودوەرگرتن لە زیرەکیی دەستکرد دەیاننوسیت باشتریان بكات، یان تەواوكەر بێت و دەست لێدانە داھینەرە كەسییەكانى خۆى زیاد بكات، ئەو بەھای بەرھەمەكە بەرز دەكاتەووە و دەبێتە ھاوكارى نێوان مەرۆف و تەكنەلۇژیا. بەلام دەبى نووسەر ھەمیشە پێز لە مافى خاوەندارىتى فیکرى بگریت و خۆى بەدوور بگرى لە كۆپىکردنى دەقەكان بەبى زیادکردنى بەھا.

ئايا دەتوانرىت زىرەكى دەستكرد بە سەرچاۋەيەكى متمانەپىكراۋ ھەژمار بىكرىت؟

زىرەكى دەستكرد:

بەللى دەكرى تەكنەلۇژىي زىرەكى دەستكرد بە سەرچاۋەيەكى بەھىز و ھاۋكار ھەژمار بىكرىت و لە بواری جۇراۋجۇردا پىشتى پى بىستىرىت. لە بواری نووسىن و داھىنان دەتوانرى بۇ دروستكردنى بىرۇكە يان پىشتىۋانى لە دارىشتى دەقەكان بەكاربەھىنرى. لە بوارەكانى تردا، ۋەك پىزىشكى، زانىست و بازاركردن، زىرەكى دەستكرد بۇ شىكردنەۋەى داتاكان و پىياردان بەكاردەھىنرىت. بەلام دەبى ھەمىشە چاۋدىرى مۇۋ لەسەرىت بۇ دىنباۋون لە وردىنى و گونجاۋى لە بەكارھىنان.

پەيۋەندى نىۋان دەرووناسى و پۇمان

دەرووناسى ئاورپىكى قوللە كارلىك و عەقلىيەتى مروڧ دەدات، و دەتوانىت كارىگەرئىيەكى گەورەى ھەبىت لەسەر تىگەيشتن لە كارەكتەر و پرووداۋەكانى ناو پۇمان. تىگەيشتنىكى قوللە دەروونى مروڧ دەتوانىت يارمەتيدەر بىت لە شىكرەنەۋەى وردودرشتى كارور و پەفتارى كەسايەتئىيەكان لە پالئەرەكانيان بگات، ئەمەش تىگەيشتنى خوينەر بۇ گرىچنەكە بەرز دەكاتەۋە.

پەنگە گىپرەۋەكان سوودمەند بن لە تيۋرىيە دەروونىيەكان، بۇ بىئاتنىانى كارەكتەرى ئالۆز و باۋەپپىكراۋ، ھەرۋەھا لە كىشانى وئىنەيەكى ورد لە كارىگەرئىيەكانى بارودۇخ و ئەزمونەكان و ساتوكاتى گەشەكردنيان كارەكتەرەكان. جگە لەۋەش دەرووناسى دەتوانىت پۇشنابى بخاتە سەر چەمكى عەقلى مروڧ و چۆن كاردانەۋەى بەرامبەر بەو گۇپرانكارىي و ئەۋ تەحەددىيانەى لە چىرۆكەكە دەردەكەون.

بەكورتى: دەرووناسى دەتوانى ئەزمونى خوينەر دەۋلەمەند بكات و قوۋلايى بۇ وردەكارى و تىگەيشتنى پۇمانەكە زياد بكات.

دەرووناسى دەتوانى پۇشنابى بخاتە سەر بابەتەكانى ۋەك كارىگەرى بارودۇخى كۆمەلايەتى و كولتورى لەسەر پەفتارى كارەكتەرەكانى ناو پۇماننىك. ھەرۋەھا بەشدارە لە تىگەيشتن لەۋ كارلىكە سۆزدارى و دەروونىيانەى كە داينامىكى پەيۋەندىيەكانى نىۋان كارەكتەرەكان لە قالب دەدەن.

ھەرۈھە تۈنەي بەكارھېنەننى چەمكى سايكۇلۇژى بۇ لېكۇلېنەۋە لە بابەتە كانى ۋەك ناسنامە، مەملەتتىى ناوخۇيى و كارىگەرىيى پرووداۋە دەروونىيە كان لەسەر رەۋتى گېرپانەۋەكە. بە سادەيى ۋەك بۇ پەخنە گران ئاشكرايە، دەروونناسى ئاسۋيەكى نۇي بۇ نووسەران و خوينەران بە ھەمان شىۋە دەكاتەۋە بۇ تېگەيشتەن لە رەھەندى مۇيى لە رۇمانە كان و چۇنيەتى بەرجەستە كەردنى بوونيان لە بەرھەمە كانى ئەدەبىي چىرەي گېرپانەۋە.

ھەرۈھە دەروونناسى دەتۈننى بەدواداچوون بىكات بۇ چەمكە كانى ۋەك عاقلاىتى و شىتاتى لە كارەكتەرە خەيالىيە كان، و چۇن ئەمە دەتۈننى كارىگەرى لەسەر گەشە كەردنى چىرۇكەكە ھەيىت. ھەرۈھە تىشك خستەن سەر لايەنى كارىگەرانەي فشارە كېكەرەۋە و داپلۇسىن و تەھەددای دەروونى لەسەر پەفتارى كارەكتەرە كان نیشان دەدات.

بۇ نمونەيەكى دىكە، دەروونناسى دەتۈننى پۇشنایى بخاتە سەر كارىگەرىيى يادەۋەرى و بىرەۋەرى لە گېرپانەۋەكاندا، چۇن كارەكتەرە كان دەتۈننى (پاۋردوۋ) لېكېدەنەۋە و ئەۋ كارىگەرىيەي كە ئەمە لەسەر (ئىستە و داھاتوۋ)يان ھەيەتى. لە كۇتايىدا تېكەلۇكەردنى دەروونناسى لەگەل چىرۇكى خەيالى، قوۋلە تېگەيشتەن مان لە مۇۋ و چىرۇكە كانى بەرزتر دەكاتەۋە.

رۇمانى "بالندە خەمناكە كان"ى نووسەرى ژاپۇنى (ھاروكى موراكامى) يەككە لەۋ نمونانەي كە دەروونناسى دەخاتە ناۋ گېرپانەۋەي خۇيەۋە. رۇمانەكە باس لە چىرۇكى تۆھرە و كىرۇي گەنج و گەشتەكەيان دەكات بۇ گەپان بەدۋاي خۇشبەختى و ناسنامەي كەسىدا.

بە پىگەي تەكنىكە كانى گىپرانەوۋە و پەرەپىدانى كارەكتەرەكانەوۋە، دەرۋونناسى بەكاردەھىتىرى بۇ گەپان بەدۋاي كارلىكەكانيان لەگەل جىهان و يەكتردا. نووسەر باس لە بابەتگەلىك دەكات وەك (تەنبايى) و پەيوەندىيەكانى مەرۋف و كارىگەرى (يادەوۋەرى) لەسەر پەفتار. ئەمەش قوۋلايى دەرۋونى بۇ پۇمانەكە زىاد دەكات، خويئەرىش ھان دەدات كە لايەنە ئالۋزەكانى سىروشتى مەرۋف لەبەرچاۋ بگىرىت.

پۇمانى "لە باۋەشى توۋرەبى" لە نووسىنى چۈن شتاينىك، پۇمانىكى دىكەيەكە توخمەكانى دەرۋونناسى پىشان دەدات. چىرۈكەكە باس لە ژيانى (تۆم جورى) دەكات كە گەنجىكە بەدەست تىكچوۋنى دەرۋونى و تەھەداي كۆمەلايەتتەوۋە دەنالىتت.

نووسەر تىشك دەخاتە سەر كارىگەرىي ژىنگە و گۇرانكارىيە كۆمەلايەتتەكان لەسەر دەرۋونى مەرۋف، و چۈن نادادپەرۋەرى و فشارەكان دەتۋانن بىنە ھۆى دروستبۋونى كەسايەتى. گىپرانەوۋە پەنگدانەوۋە زۆر لايەنى دەرۋونناسىيە، وەك شىكارى دەرۋونى بۇ كارەكتەرەكان و تىگەيشتن لە پرووداۋەكان لە پىگەي بىر كەرنەوۋە كارەكتەرەكانەوۋە.

ئەم پۇمانە تىپروانىنىكى قوۋل بۇ تەھەدداي دەرۋونى و كۆمەلايەتى دەدات، وا دەكات پەنگدانەوۋە كارلىكى ئالۋزى نيۋان تاك و ئەو ژىنگەيەي كە تىيدا دەژى.

پۇمانى "فى أحضان الغضب" (In Dubious Battle) نووسىنى چۈن شتاينىك.

پۇمانى "بالندە خەمبارەكان الكيور الحزينة" نووسىنى نووسەرى يابانى ھاروكى موراكامى بە ناۋنىشانى

"しまき鳥クロニクル" لە زمانى يابانى.

بەللى، زۆر پۇمانى عەرەبى ھەن كە توخمەكانى دەرۋونناسى لەخۇدەگرن و باس لە برسەكانى دەكەن. لە نىۋو نمونەكاندا پۇمانى "پۇژان"ى تەھا حسىن بە يەككىك لەو بەرھەمانە دادەنرىت كە باس لە دەرۋونى مەرۇف دەكات و پۇشنايى دەخاتە سەر گۇرانكارىيە كۆمەلايەتى و كولتورىيەكان.

ھەرۋەھا پۇماننۇوسى عەرەبىش ھەن كە لە بەرھەمە ئەدەبىيەكانيان دەرۋونناسى بەكاردەھىنن، زنجىرەى "پىاوانىك لە ھەتاو" لە نۇوسىنى غەسان كانەفانى، كارىگەرى بارودۇخى كۆمەلايەتى و دەرۋونى لەسەر كارەكتەرەكان لە چوارچىۋەى شەر و مەملەتلىرى پەنگەداتەو.

"پۇژەكان - الايام" پۇمانىكە كە نۇوسەرى گەورەى مىسرى تەھا حوسىن (۱۸۸۶-۱۹۷۳) نۇوسىۋىەتى. ئەم پۇمانە بۇيەكەمجار لە سالى ۱۹۲۹ چاپ كراو و بە يەككىك لە بەرھەمە ئەدەبىيە گرنەكانى ئەدەبىياتى عەرەبى مۇدىرن دادەنرىت.

پۇمانەكە باس لە ژيانى ئەو گەنجە جوتيارە دەكات، "رىفا التحتاوى" لە گۇندى مىسرى لە ماۋەى ناۋەراستى سەدەى نۆزدەمەۋە تا سەرەتاى سەدەى بىستەم. پۇمانەكە باس لە گۇرانكارىيەكانى كۆمەلگەى مىسرى و كارىگەرىيە كۆمەلايەتى و كولتورىيەكان دەكات لەسەر كارەكتەرەكان.

لە پىگەى گەشتەكەى رىفعاۋە، بابەتگەلىكى ھەمەچەشنى ۋەك پزگارى ئابۋورى، پەرۋەردە و پەيۋەندىيە كۆمەلايەتتەكان دەكۆلرەتتەو. نۇوسەر لە پۇمانەكەدا مەملەتلىرى مەرۇف لە نىۋان نەرىت و شارستانىەتدا پەنگ دەداتەو، ھەرۋەھا تىشك دەخاتە سەر گرنەى پەرۋەردە و بىر كەردنەۋەى ئازاد لە گەشتن بە پىشكەۋتن و گۇرانكارى.

"الايام" لە نووسىنى تەھا حوسىن دىدىكى ھەمەلايەنە لەو گۇرپپانكارىيانە دەخاتەپوو كە كۆمەلگەى مىسر- لەو ماوۋىيەدا شاھىدى بوو. نووسەر لە ژىر پۇشنايى گۇرپپانكارىيە كولتورى و ئابوورىيە كان پىداچوونەو بە گەشەسەندى كەسايەتتە كان و پەيوەندىيە كۆمەلايەتتە كان دەكات.

پۇمانە كە باس لە پىرگەللىكى وەك پىزگارى ژن و پووبەپووبوونەوۋى نەرىتە كۆنە كان و كارىگەرى گۇرپپانكارىيە سىياسىيە كان لەسەر ژيانى پۇزانە دەكات. ھەروەھا تىشك دەخاتە سەر گرنگى زانست و پەروەردە لە گەشتىن بە پىشكەوتن و باشتىبوونى بارودۇخى ژيان.

بە كورتى "الايام" بە ويىستگەيەكى ئەدەبى گرنگ دادەنرەت كە باس لە چەندىن پىرس دەكات و پەنگدانەوۋى دىدگاي تاكەكەسى و تىپرامانوى نووسەر، سەبارەت بە ئايندەى كۆمەلگەى مىسر.

بەو پىيەى پۇمانى پۇزان (الايام) تەھا حوسەرەتا بەش بەش سەربوردەى ژيانى خۇى سالى ۱۹۲۶ لە گۇفارى (الھلال) مىسر- كە مانگانە دەردەچوو، بىلاوكرەوۋە لە كۇتايى سالى ۱۹۲۷ تەواو بوو دواتر لە سالى ۱۹۲۹ چاپ بوو و ئەوۋەندە كات تىپەپىو، بىرھىنەوۋى وردەكارىيەكانى وردەتوانى قورس بىت. بەلام بە گشتى دەكرى كۇتايى پۇمانە كە كورت بىكرىتەوۋە:

پۇمانە كە بە پىشھاتەكانى ژيانى كارەكتەرى سەرەكى، رىفعا التحتاوى كۇتايى دىت. رىفاع بەسەر سەختىيە كان زال دەبىت و باشتىبوونى دۇخى ئابوورى و كۆمەلايەتى خۇى بەدەست دەھىنەت. ئەم گۇرپپانكارىيە لە ئەنجامى ھەول و پەروەردەى تاقە كەسىكى ناينا دەردەكەوت، تىشك دەخاتە سەر پەيامى نووسەر

سەبارەت بە گۈزەللىك پەرزىگارى و پەروەردە لە گەيشتن بە پېشكەوتن و باشتىركردنى
بارودۇخى كۆمەلەيەتى.

سەبارەت بە وەسفىكردنى كەسايەتتە كانى ناو رۇمانە كە پەخنە گران پېيان وايەك
تەھا حوسىن لە باسكردنى ئېش و ئازارى خۇي سەركەوتوۋە. بەلام لە باسى
كەسايەتتە كانى تر، سەرىپى باسى كىدوون.

پەيۋەندى نىۋان ياسا و رۇمان

زانستى ياسايى و رۇمانى ئەدەبى دەتوانن بە شىۋازى جياواز يەكتر بېرن. لە چوارچىۋەى ئەدەبىدا زۇرجار رۇمانە كە رەنگدانەۋەى پرسە ياسايى و ئەخلاقيە كانە، ھەروەھا وىنا كرنى پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتتە كان و تەھەددى ياسايى پىشكەش دەكات. رۇمان دەتوانىت رۇشنایى بخاتە سەر پرسە ياسايە ئالۋزە كان و شىكارىيان بكات بە شىۋەيە كى بانگەشە كرن و مرقۇدۇستانە، ئەمەش بەشدارە لە تىگەشتىتىكى باشتەر لە كارىگەرىيە كۆمەلەيەتتە كانى ياساكان.

لە لايەكى ترەۋە زانستى ياسا دەتوانىت بېتە مايەى ئىلھام بۇ نووسەران و رۇماننووسان. چەمكە ياسايە كان و شىكارىيە ياسايە كان دەتوانن بىنەمايەك بۇ پروودا و مەملەتتىكانى ناو رۇمانە كان دابىن بكن. بۇ نموونە دەتوانىت دۇسيە ياسايە كان ۋەك پاشبىنەمايەك بۇ پلۇتتىك يان ۋەك پىگەيەك بۇ لىكۋلىنەۋە لە كارىگەرىيە كانى سىستەمى ياسايى لەسەر كارەكتەرە كان بە كاربەيتىر.

بە كورتى، رۇمان و ياسا پىگە بە ئالگورى بىرۋكەى ئەدەبى و ياسايى دەدات لەنىۋان رۇماننووس و ياسازان دەدات، ئەمەش تىگەشتىتىكى ھەمەلەيەنە لە كارىگەرىيە كۆمەلەيەتى و مرقىيە كانى ياساكان لەسەر كۆمەلگا بەرز دەكاتەۋە.

شايەنى ئامازەبۇكرنە، چەند رۇماننووسى سەرکەوتوو ھەن كە پروانامەيان لەبۋارى ياسادا بەدەستەيتاۋە. بۇ نموونە جۇن گرىشام كە پروانامەى ياسايى

هه بووه، چه ندين پۇمانى به ناوبانگى وهك "دهسه لاتى ياسا" و "ميراتبوونى ياسا" نووسيوه. ههروهه ها پيشه ي ياسايى تىگه يشتتىكى قوولى بۇ پۇمانئوسان له ورده كارىيه ياساييه كان و دينامىكى كۆمه لايه تى دابىن كرد، كه كارىگه رى ئه رىنى له سه ر به ره هه مه ئه ده بيه كانيان هه بوو.

نموونه ي ئه مه ش نووسه ر جۆن گریشامه كه خاوه نى پروانامه ي ياساييه و چه ندين پۇمانى نووسيوه كه تىيدا زانيارىي خوى له بوارى ياسادا په نگدانه وه ي هه يه. "كۆمپانيا The firm" يه كىكه له پۇمانه به ناوبانگه كانى، كه تىيدا پاشخانى ياسايى خوى به كاره يئاوه بۇ دروستكردنى چيرۆكىكى جىگىر كه باس له پرسه ياساييه ئالۆزه كان و ئه زموونى كاره كتره كانى ده كات له م چوارچىوه يه دا.

پۇمانى "The Firm" ي جۆن گریشام Jhon Grisham باس له خویندكارىكى ياسا ده كات به ناوى مېچ مه كدېرمۆت كه له كۆمپانيايه كى ياسايى بچووك به لام ده ولّمه ند درده كه ویت. مېچ دواتر بوى درده كه ویت كه كۆمپانياكه ده ستى له چالاكى ناياسايى گه نده ل و مه ترسیداردا هه بووه. خوى له دوورپانیکدا ده بينیتته وه، چونكه ده بیت هاوسه نگی له نئوان پابه ندبوونى خوى به نه ينى پيشه يى و پرووبه پرووبوونه وه ي ئه و گه نده لييه بينیتته وه كه ده وری داوه. پۇمانه كه پرووداوه كانى وروژاندن و جیگىربوون له گه ل دیدگایه كدا تیکه ل ده كات بۇ جيهانى ياسا و ته حه ددياته كانى.

ئەفسانە لە ئەدەبى گەلاندا

ئەفسانە لە ئەدەبدا ئامازەيە بۇ ئەو چىرۆكانەى كە توخمە ئەفسانەيى و مېژوويىيە كان لەخۇدە گرن، و رەنگدانەوہى بەھا كولتوورى و ئايىنيە كانن. ئەفسانە بەشىكى سەرەككە لە میراتى مرۆقە كان، چىرۆكى خوداكان و پالەوانە كان و رووداوه سەروو سروشتيە كان دەگېرنەوہ.

ئەفسانە بۇ بەخشيىنى حىكمەت و پەرورەدە بە كاردەھيىنریت، و لە ئەدەبياتى جوراوجۇردا لە سەرانسەرى جیھاندا دەرەكەون، لە ئەفسانەى یونانى و رۇمانیەوہ تا ئەفسانەى ھىندى و پۇژھەلاتى. ئەدەب بە توانای ھاندانى خەيال و گواستەوہى خوینەر بۇ جیھانە نامۆكان تايىبەتمەندە.

ئەفسانە لە ناوہرۆكدا جياوازە، لەوانەيە باسى دروستكردن و گەردوون بكەن، يان چىرۆك لەسەر خۇشەويستى و ململائىكان بگېرنەوہ. ئەدەب دەرچەيەكى داھىنە، نووسەران دەتوانن ئەفسانە بەكاربھيىن بۇ زيادكردى قوول و كاريگەرى بۇ بەرھەمەكانيان (لاچفاو عمق وتاپير على اعمالهم)، بەمەش چىرۆكىك دەخولقېنن كە كاريگەريەكى بەردەوامى لەسەر مېشكى خوینەر دەيىت.

ئەفسانە پەيوەندى كولتوورى بەرەوپېش دەبات، كە رەنگدانەوہى بەھا و نەريتەكانى كۆمەلگايەكى ديارىكراوہ. لە ئەدەبدا جەخت لەسەر بەكارھيىنانى ھييا و پەندە فۆلكلورىيە كان دەكریت بۇ پەرەپيدانى تىگەيشتىكى قوول لە ژيان و مرۆف. زۇرجار ئەفسانە لە شىوہى گەشتە ئىپىكىيە كاندا دەيىنریت، پالەوانە كان

پروپىرووى تەھدەي گەورە دەبنەوۋە كە نوپنەرايەتى تەھدەي بىنەرتى مۇقايەتى دەكەن.

بۇ نمونە لە ئەفسانەي يۇنانيدا، چىرۇكى ئۇدىسىس وەك گەشتىكى داستانى پىر لە سەركىشى و ململانى دەرەكەوئىت، كە پەنگدانەوۋەي ئەزموونى مۇقەكان و ھىزىيان لە بەرامبەر سەختىەكانە. بەكارھىننى كارىگەرانەي ئەفسانە بەشدارە لە دەولەمەندىردنى زمان و فراوانىردنى ئاسۋى دەرپىرنى ئەدەبىي.

نمونەيەكى بەرچاۋى ئەفسانە لە ئەدەبىياتى عەرەبىدا چىرۇكى "ھەزار و يەك شەو"ە، كە چىرۇكەكان لە چوارچىۋەي ئەم ئەفسانەيەدا جىاوازن. پروداۋەكان لە دەورى شىھرازاد دەسورپنەوۋە، كە ھەر شەوئىك چىرۇكىك بۇ شا شەھرىار دەگىرپتەوۋە، بۇ ئەوۋەي لە ژياندا بىمىنپتەوۋە. ئەم چىرۇكانە بە توخمە فانتازىا و سىحرىيەكان تايىبەتمەندىن، و پەنگدانەوۋەي بەھا ئەخلاقى و كولتورىيەكانى، كە نوپنەرايەتى بەشدارىيەكى ناياب دەكەن لە دەولەمەندى ئەدەبىياتى عەرەبىدا.

نمونەيەكى دىكەي ئەفسانە لە ئەدەبىياتى عەرەبىدا، چىرۇكى "پاشا شەھرايار"ە لە شىعرى "پاشا و بالندە"ى شاعىر ئەبو الگىب الموتەنەبى. شىعرەكە باس لە مەلىك شەھرايار و ئەو بالندەيە دەكات كە حىكمەتى ژىرانە لەگەل خۇيدا ھەلدەگىرت. شىعرەكە گۇرانى بۇ بەھاكانى حىكمەت و دادپەرۋەرى دەلپتەوۋە، توخمە خەيالى و سىحراۋىەكان تىكەل دەكات بۇ گەياندى پەيامى ئەخلاقى و فەلسەفى لە چوارچىۋەيەكى ئەدەبى ئالۇزدا.

چىرۇكى "لافاۋى نوح" نمونەيەكى ترە لە ئەفسانە كە لە كىتپى پىرۇزدا لە پەيئانى كۇندا دۇزراۋەتەوۋە، بە تايىبەتى لە كىتپى سەرەتاي ژياندا. ئەم چىرۇكە باس لەوۋە دەكات كە چۇن خودا لافاۋىكى نارد بۇ سىرپنەوۋەي مۇقايەتى بەھۋى

گەندەلۈپ كەتسە، ھەروەھا چۆن نوح و خېزانە كەي بە دروست كىرگەن كەشتىيەك و كۆكردنەۋەي ئاژەل بە ھەموو جۆرە كانىيەۋە پىزگارىيان بوۋە.

چىرۆكى لافاۋ ۋەك ھىيائى پاكى و نويىۋونەۋە بە كاردىت، لە چەندىن كۆلتۈۋ و ئايىنىشدا بە شىۋازى ھاۋشىۋە دەردە كەۋىت، كە پەنگدانەۋەي گىرگى ئەفسانە لە گەياندىنى بەھا و ۋانە لە چۈرچىۋەيەكى ئايىنىدا.

نمۈۋونەي ئەفسانە لە قورئانى پىرۋزدا چىرۆكى ئادەم و ھەۋا و كەۋتە خوارەۋەيان لە بەھەشت. ئەم چىرۆكە لە چەند شىۋىنىك لە قورئاندا گىرپىدراۋەتەۋە، لەۋانە سۈرەتى بەقەرە و سۈرەتى تەھا. چىرۆكە كە باس لەۋە دەكات كە چۆن ئادەم لە گل دروست بوۋە و پۇخى تىدا ھەلمىزراۋە، ھەروەھا ئاگادار كراۋەتەۋە كە لە بەھەشتدا لە دارىكى دىيارىكراۋ نىزىك نەيىتەۋە. بەلام ئادەم و ھەۋا گوناھيان كىرد و لە درەختە كەيان خۋارد، ئەمەش بوۋە ھۆي دابەزىنيان بۆ سەر زەۋى.

ئەم چىرۆكە لە چۈرچىۋەي ئايىنىدا جىاۋازە لە ئەفسانە، بەۋ پىيەي ھەلگىرى پەيامىكە سەبارەت بە گوپرايەلى و ھەلبىزاردن و تەۋبە كىردن و پەنگدانەۋەي بەھا ئايىنى و ئەخلاقىيە كەنە.

پەيۋەندىي نىۋان رۇمان و فىلم:

پەيۋەندى رۇمان و فىلم لەۋەدايە كە زۆرىك لە فىلمەكان ئىلھاميان لە چىرۆكى ئەدەبىي نووسراو وەرگرتوۋە. رۇمانەكان بە ھۆكارى جۇراوچۇر دەكرىنە فىلم، ۋەك داينكردى چىرۆكى سەرنجراكىش بۇ بىنەريان گەپان بەدۋاي ھەندىك بابەتدا بە شىۋەيەكى بىنراو. پىرۇسەي گۆرىنى رۇمان بۇ فىلم پىۋىستى بە گونجاندى گىپرانەۋە ۋە ھەلبۇزاردى توخمەكانى چىرۆك ھەيە كە دەتوانرىت بە شىۋەيەكى كارىگەر لە فۇرماتىكى سىنەمادا پىشكەش بكرىن.

جگە لەۋەش فىلمەكان دەتوان بەشدارى بكەن لە بەرزكردنەۋەي ئاستى ھۆشيارى لە بەرھەمە ئەدەبىيەكان و ھاندانى خويندەۋە، بەۋ پىيەي فىلمەكان دەتوان بىنەخالى چوونە ژوورەۋە بۇ پراكىشانى بىنەرى زياتر بۇ چىرۆكە پەسەنەكان. لە لايەكى دىكەۋە، رۇمانى ئەدەبىي دەتوانىت قوۋلايى زىادە و وردەكارى ناوخويى زياتر پىشكەش بكات كە تىگەيشتن لە كارەكتەرەكان و كۆنتىكىست لە چىرۆكىدا بەرز بكاتەۋە، لايەنىك كە پەنگە لە فىلمەكاندا بە ھۆي سنوورداركردى كاتى و ھونەرىيەۋە كەمتر بەرچاۋ يىت.

ھەندىك رۇمان بەھۆي ۋەرگىپرانەۋەيان بۇ فىلم، كە ئامادەيىيەكى فراۋانترىان لە مىدىي پۇشنىبىرىدا ھەيە، ناوبانگىكى زياتر بەدەست دەھىنن. بۇ نموۋە زنجىرە فىلمى "ھارى پۇتەر" ئىلھام لە زنجىرە رۇمانەكانى ج. ك. پۇلىنگ. ئەم فىلمانە

بەھاي رۇمانە پەسەنەكان كەم ناكەنەو، بەلكو كاريگەرى و ھۆشياربيان لە بازنەي فراوانتردا بەرز دەكەنەو.

زنجيرە فيلمى "ھارى پۆتەر" باس لە چيرۆكى ھارى پۆتەر دەكات، كە لە يازدەھەمىن ساليادى لەدايك بوونيدا بۆي دەرەكەوئيت كە ئەو جادووگەرە و توانا ئەفسوناويەكانى لەدايك و باوكيەو بەميرات گرتو، كە لەلايەن جادووگەرە خراپەكە قۇلدېمۆرتەو كۆژراون. ھارى پەيوەندى بە قوتابخانەي جادووگەرى و جادووگەرى ھۆگوارتسەو دەكات، لەوئ ھاوړي نوئ دەدۆزيتەو و پووبەپرووى تەھەداي مەترسيدار دەييتەو.

زنجيرەكە بەدواداچوون بۆ سەرگەرميەكانى ھارى و ھاوړيكانى پۆن و ھيرميون دەكات لە بەرامبەر ھەرەشەكانى قۇلدېمۆرت و شوينكەوتوانيدا، لە ھەمان كاتدا بەدواداچوون بۆ نەينىيەكانى پەيوەست بە پابردووى ھارى و كاريگەريەكانى لەسەر داھاتووى جادووگەرەكان دەكات. ھارى وەك جادووگەريك گەشە دەكات و وەك كارەكتەريك، گرژيەكان لە جيهانى جادووگەرەكاندا بەرز دەبنەو، ھەروەھا ئەو ناسنامانە دەدۆزيتەو كە بۆي گرنگن لە شەپرى كۆتايدا دژى خراپە.

زنجيرەكە توخمەكانى فانتازيا و سەرگەرمى لەخۆدەگرئيت، بەدواداچوون بۆ پرسەكانى وەك ھاوړيەتى و بوئرى دەكات و بە شيوەيەكى بەرفراوان لەلايەن ھەموو تەمەنەكانەو بەناوبانگە.

ئەو زنجيرە ئەدەبيەي كە بوو بە زنجيرە فيلمى ھارى پۆتەر، خودى ھارى پۆتەرە. رۇمانەكان لەلايەن نووسەرى بەريتانى ج. ك. رۆلينگ، زنجيرە ئەدەبيەكە لە ھەوت بەش پيکھاتو.

"ھارى پۇتەر" زنجىرەيەك پۇمانى فانتازىيە كە لەلايەن ج. ك. پۇلىنگ.
زنجىرەكە باس لە چىرۇكى ھارى جەيمس پۇتەر دەكات، كورپىك كە لە يادى يازدە
سالەيدا بۇي دەردەكەويىت كە جادووكەرە و لە قوتابخانەي جادووكەرى و
جادووكەرى ھۇگوارتس دەست بە خويىندەن دەكات. پۇمانەكان بەدوای
سەرگەرمىيەكانى ھارى و ھاورپىكانى پۇن و ھىرميون دەگەرپىن لە ماوہى كاركرديان
لە ھۇگوارتس، ھەروەھا پىلانى ترسناك سەبارەت بە مېژوو و چارەنئوسى ھارى
ئاشكرا دەكەن.

چىرۇكەكە لە نىوان توخمە جىگەي سەرنج و فانتازىا و دراماتىكەكاندا
دەگۇرپىت، لەكاتىكدا ھارى پرووبەرووى تەھەداي مەترسىدار دەيىتەو و نەيىنى
تارىك سەبارەت بە رابردووى خۇي و تەواوى جىھانى سىحر دەدۇزىتەو.
چىرۇكى ھارى پۇتەر لەگەل مەملانىيەك لە دژى جادووكەرى خراپەكار
قۇلدىمۇرت تىكەل بوو، ھەروەھا تىشك دەخاتە سەر بابەتەكانى وەك ھاورپىيەتى
و بوپرى و ھىزى چاكە لە بەرامبەر خراپەدا.

زنجىرەكە سەرگەوتنىكى گەورەي بەدەستەيىنا لە سەرانسەرى جىھاندا و بوو بە
دياردەيەكى كولتورى، ھەروەھا كرا بە زنجىرە فىلمىكى سەرگەوتوو كە ناوبانگى
ھارى پۇتەرى بەرزكردەو.

ناوى پۇمانەكە بە زمانى پەسەنى خۇي "Harry Potter"، و زنجىرەيەك پۇمانە
لە ھەوت پۇمان كە لەلايەن ئووسەرى بەرىتانى ج. ك. پۇلىنگ.

نمۇنەيەك لە رۇمانەكانى نەجىب مەحفوز كە كراۋەتە فېلىمى سېنەمايى:

رۇمانى تىرى نەجىب مەحفوز ھەن كە كراۋن بە فېلىم. بۇ نمۇنە رۇمانى "فەلەكناس - العراف" كرا بە فېلىمىك بە ناۋى "العراف"، كە لە سالى ۲۰۰۲دا بىلاۋكرايەۋە، ھەروەھا چەندىن بەرھەمى ئەدەبى دىكەي نەگۈىب مەحفوز ھەن كە رېزىيان لىگىراۋە بە گۆرېنى بۇ فېلىم.

“رۇشنىبىر” رۇمانىكى نووسەرى مىسرى نەجىب مەحفوزە و چىرۆكى ژيانى “سەعید موحەننا” دەگېرېتەۋە، كە لە گەرەكى گامالىيە لە قاھىرە دەژى. سەعید بە تواناى خويىندەۋەى خەۋنەكان و پېشېنىكرى دىكەتوۋ جىا دەكرېتەۋە. رۇمانەكە باس لە رېبازى ژيانى سەعید و كارلىكى لەگەل دەۋرۋبەرەكەى و ئەۋ ۋووداۋانە دەكات كە ژيانى لە قالب دەدەن.

چىرۆكەكە لە دىمەنەكانى ژيانى پۇژانەۋە دەست پېدەكات تا دەگاتە ئەۋ خەۋنەۋەى كە سەعید پېشېنى دەكات، ھەروەھا گرژىيە كۆمەلايەتى و كولتورىيەكانى قاھىرە لەۋ ماۋەيەدا ئاشكرا دەكات كە رۇمانەكە دەگېرېتەۋە. سەعید ۋەك كارەكتەرىكى ئالۇز دەردەكەۋىت كە تەماح و ھىۋاكانى بە تېپەپېۋونى كات دەگۆرېت.

ئەم رۇمانە بە شىۋازىكى گېرپانەۋەى ورد و قوۋل تايبەتمەندە، ھەروەھا پۇشنايى دەخاتە سەر لايەنە جىاۋازەكانى ژيان لە مىسردا.

نەجىب مەحفوز لە رۇمانى “رۇشنىبىر” دا باس لە پىرسەكانى شوناس و چارەنۇوس دەكات و ۋاقىع و پۇحاننى لە گېرپانەۋەيەكى ئالۇزدا تېكەل دەكات.

كارەكتەرەكان بەرەھەندە ئالۆزەكانىانەو سەرھەلدەدەن و پرووداۋەكان لەيەكتردا تىكەل دەبن و لايەنە تاريك و سەرلېشىۋاۋەكانى ژيانى پۇژانە ئاشكرا دەكەن.

ھەرۋەھا لەرۇمانەكەدا باس لە دژايەتتېيەكانى كۆمەلگەى مىسرى و ئەو تەھەددايانە دەكات كە تاكەكان پرووبەپرووى دەبنەو. شىۋازى مەحفوز بە قوۋلايى و تېرامان تايبەتمەندە، بەو پىيەى رۇمانئوس بە شىۋەيەكى كارلېككارانە پىداچوونەو بە پرسەكانى ئېمان و ئېلھامدا دەكات.

ھەرچەندە چىرۆكە كە تىشك دەخاتە سەر كارەكتەرى فەلەكناس، بەلام رەنگدانەوۋەى ژيانە لەرەھەندە جۇراۋجۆرەكانىدا و ئامازيە بۇ گرنگى پەيۋەندى نىۋان تاكەكانى كۆمەلگا.

فېلمەكە لەسەر بنەماى رۇمانى "پرووناكىن - The Fortune Teller" لە نووسىنى نەجىب مەحفوز لە سالى ۲۰۰۲ بەرھەم ھىنراۋە و دەرھىنەرەكەى دىنىس تانۇفېچ بوۋە.

بەكارھېنانى وتار لەناو رۇمانىكى ئەدەبىدا

رۇماننوس دەتوانىت وتار لەناو رۇمانىكى ئەدەبىدا بەكاربھىنىت، ئەگەر لەگەل كۆنتىكىست و شىۋاز (context and styl) ى خۇتدا بگۇنچىت. دەتوانرىت وتارەكە ۋەك ئامرازىك بۇ گەياندى بىرى كارەكتەرەكان يان بەھىزكردى ئاراستە فېكرىيەكانى ناو رۇمانەكە بەكاربھىنرىت. بە وريايىيەۋە وتارەكان بەكار بھىنە بۇ ئەۋەى دلىيا بىت كە بە شىۋەيەكى بى كىشە لەگەل گىپرانەۋەى ئەدەبىدا تىكەل دەبن.

زىادكردى وتار بۇ رۇمانەكەت كارەكتەرەكانت قوولتر دەكاتەۋە و كۆنتىكىست بۇ رووداۋەكانى رۇمانەكە زىاد دەكات. ھەرۋەھا بەكارھېنانىان دەتوانىت دىدگای كارەكتەرەكان دەرېرىت يان تىشك بخاتە سەر بابەتگەلىكى گرنىگ لە چىرۆكەكەدا. پىۋىستە بەكارھېنانى وتار پىژەيى بىت لەگەل شىۋازى نووسىن و پىكھاتەى چىرۆكەكە بە گشتى، بۇ يەكخستنى كارىگەر.

شاينى ئامازەبۇكردە، كەلك ۋەرگرتن لە وتارەكە دەتوانىت پىگەيەك بىت بۇ قوولكردەۋەى زەمىنەى مېژوۋىيى يان كۆمەلايەتى لە رۇمانەكەدا. ھەرۋەھا دەتوانىت بەكارى بھىنىت بۇ ئەۋەى تىپروانىنە فەلسەفەكان لەخۇ بگرىت يان بۇ دەرېرىنى وردەكارىيەكان كە بەشدارن لە دەۋلەمەندكردى پاشخانى كولتوورى بەرھەمە ئەدەبىيەكان. فرەچەشنى لە بەكارھېنانى وتارەكەدا ئاسۋيەك بۇ دەرېرىنى ھونەرى ھەمەچەشن، كە خزمەت بە ئامانجى رۇمانەكە دەكات.

دەتوانرېت بەدواداچوون بۇ دروستکردنى جېگەى سەرنج و گرژى لەناو
رۇمانىكدا بەكاربھېئىرېت، جاچ بە ئاشكراکردنى نھىيىيەكان يان پېشكەشکردنى
وردهكارىيە چارەنئوسسازەكان. ھەروەھا دەتوانرېت بۇ ئاراستەکردنى سەرنجى
خوئىنەر بۇ خالە چارەنئوسسازەكانى ناو گرېچنەكە يان بۇ تېشك خستە سەر
تەوەرە سەرەكىيەكان بەكاربھېئىرېت. داھىئان لە بەكارھىئاننى وتارەكەدا پەھەندىكى
ناوازە بۇ ئەزموونى خوئىندنەوہى ئەدەبى زىاد دەكات.

بۇ زانىارى زياتر لەسەر ئەم بابەتە،

گۆشە نىگاي ھونەرى و پەيام وەك پەگەزى رۇمانى ئەدەبى (الروئية الفنية والرسالة كعنصر الرواية الادبية):

خەيالى ھونەرى پىگايە كە بۇ ئەوھى نووسەران پەيام و بىرۆكە كانىان بە شىۋەيە كى ھونەرى و جوانكارى بگەيەنن. رۇمانىكى ھونەرى خويئەر دەباتە سەر گەشتىكى سۆزدارى و فىكرى، كارلىك لەگەل كارەكتەر و پووداۋەكان دەكات بە شىۋەيەك كە كارىگەرييە كى قوول بەجىدەھىلئىت. گەشتن بەم كارىگەرييە پەيوەستە بە بەھىزى پەيامى رۇمانەكە و چۆنىتى بەرجەستە كىردنى تەواۋ لە بنىاتنانى چىرۆكە كەدا.

رۇلى ھونەرى لە رۇماندا:

رۇمانى ھونەرى بەرجەستە كىردىكى ھونەرييە كە لەسەر بنەماي بەكارھىنانى داھىنەرانەى زمان دامەزراۋە. پىگە بە نووسەران دەدات بە شىۋازى نوئ و داھىنەرانە خۇيان و بىرۆكە كانىان دەرېپن. نووسەران لە پىگەى كەلەك وەرگرتن لە وىنەى زمانەوانى و نواندن و ۋەسفى ورد، تابلۇيەك دروست دەكەن كە چىرۆكىك دەگىرئەتەۋە و بىرۆكەكان بە شىۋەيە كى ناۋازە دەگەيەئىت.

پەيامى ناو رۇمانەكە:

پەيامى رۇمانەكە لە بىرۆكە سەرەككە كاندە پەنگ دەداتەووە كە نووسەر دەپەوئەت بىگەپەنئەتە خوئەنەر. دەكرىت پەيامەكە سەبارەت بە بابەتگەلى كۆمەلەپەتە، شىكارى قوولۇ دەروونى مرؤف، يان تەنەت پەخەنەك بىت لە واقع. بۇ نموونە دە تەوئەت پەيامەكە سەبارەت بە گرنگى ئازادى، لىپوردەپە، يان تەنەت گۆرانى كۆمەلەپەتە بىت.

كارىگەرى تىكەلەو:

رۇمانى ھونەرى و پەيامەكەلى ئەزمونىكى خوئەندەوەلى كارىگەردە كۆدەپەنەو. خوئەنەر دەتەوئەت چىژ لە جوانى زمان و دەربەپەنە ھونەرىەكان وەربەگرىت، لە ھەمان كاتدا پەيامەكە ھەلەمژىت و لەو بىر كەرنەو قوولەنە تىبگات كە نووسەر ھەولۇ گەيانەنە دەدات. ھونەرى و پەيام تىكەل دەپەن و چىرۆكىك دروست دەكەن كە تىپرامان وروژىنئەت و زۆر دواى تەواوبوونى خوئەندەوە خوئەنەر لە مېشكى خوئەنەردە دەمىنئەتەو.

رۇمان وەك شانۆلى بىرۆكەكان:

رۇمانەكە وەك شانۆلەك بۇ بىرۆكە و دىدگاكەلى مرؤف خەزەت دەكات. فەزائى ھونەرى بۇ نووسەرەن دەپەخسەنئەت كە وردەكارىپەكانى مرؤف و جىھانى دەوروبەرى بكوئەنەو. گىپرانەوەلى ھونەرى كارىگەرىپەكى گەورەپە ھەپە لە داپشتەنى جىھانپەنى و ھاندانى بىر كەرنەو و تىپرامان.

لە کۆتاییدا، رۆمانی ھونەری و پەیامەکی نوێنەرایەتی تیکەلەیه کی ھاوئاھەنگی جوانی زمانەوانی و بیروۆکی قوول دەکەن، ئەمەش وای لێدەکات ببێتە ئامرازێکی بەھێز بۆ گەیاندنی پەیام و بیروۆکی کان بە شیوەیەکی کاریگەر و سەرنجراکێش.

سەردەمی بێمانایی:

سەردەمی بێمانایی، قوتابخانەیەکی ئەدەبی و ھونەرییە کە لە قونای نێوان دوو جەنگی جیھانیدا سەریھەڵدا، کە رۆحی بێباکی و گومان لە بەھا نەریتیەکان سەریھەڵدا.

بێمانایی بە پەتکردنەوەی پلەبەندی و پیکخستنی نەریتی لە ھونەر و ئەدەبدا و پشتبەستن بە بێمانایی و پیکەوت وەک ئامرازێکی دەرپرینی بەناوبانگە.

پەیمای بێمانایی دژی ھەژموونی کۆمەلایەتی و سیاسی بوو، داوای یاسیوون و داھێنان دەکرد. لە ئەدەبدا زۆریک لە نووسەرە بێماناکان بەرھەمگەلیکیان نووسیوە کە ئەژموونی بوون و دەستبەرداری پیکخستنی نەریتی چیرۆکە کە بوون.

لە بواری ھونەردا ھونەرمەندانی بێمانا پشتیان بە داھێنان و ئیستفرازی دەبەست، ھەروەک چۆن ئەمە لە تابلۆ و کارە ھونەرییەکاندا دیار بوو کە بە شیوەی ناتەقلیدی و ناروون بەرجەستە بوون.

نوێنەری سەردەمی بێمانا، وەک وەک ساموئیل بیکیت و لوئیس ئاراگۆن، لە نێو ئەو کەسایەتیانە دادەنرێت کە بەشدارییان لە پیکھێنانی ئەم بزووتنەوێکی و ھونەرییە وروژێنەرەدا کردووە.

له سەردهمى بېئانايىدا، بزووتنهوهى هونەرى و ئەدەبى تيشكى خسته سەر چه مكى "بېئانايى"، كه به رهه مه كان له سەر بنه ماى جيا بوونهوه له چوارچيويه ته قلىدى و گەشتن به ئازادى له سنووردار كرده كان دامه زرابوون.

زمان و وینه به شیوهیه کى ئاسایى به کارهینران و دژایه تی و ئاژاوه گیریان دەرپرى.

له شیعری بېئانادا زمان به شیوازی داهینه رانه و یاخیگه رانه به کاردی، تیشك ده خاته سەر وینهى بېئانا و ساته كانى خالى له مانای ئاسایى. له هونەرى نىگارکیشى و بىنراودا بېئانايى له ڕیگه ی شیواندى شیوه كان و به کارهینانى ته كنیکه ئەزموونیه كانهوه دەرده كه ویت.

زۆریك له قوتابخانه هونەرییه كان له ژیر کاریگه رى بېئانابووندا بوون، ئەمه ش یارمه تیدەر بوو له پهره سه ندى تا قىكر دهنه وه و داهینان له بواره كانى ئەدەب و هونەردا. ئەم سەردهمه به وهرچه رخانیکى گرنگ له میژووی هونەر و ئەدەبى مۆدیرن داده نریت، به و پیه ی ده رگای به پرووی ئەزموونی نوێ و دەرپرىنى بىر كرده وه به شیوازی جياواز كرده وه.

سهردهمى بيمانىي:

له سهردهمى بيمانىيدا زۆريىك له نووسهران و هونهرمهندان بهرهميان بهرهمهينا كه تايهتمةندى ئەزموونکردن و داهينانيان ههبوو. ليرهدا چەند نموونهيه كى بهرچاو دهخهينهروو:

١. سامويل (Samuel Beckett) :

شاتونامه بهناوبانگهكانى وهك "چاوهروانى گودو" (Waiting for Godot) به شاكارى دراماي بيمانا دادهنريت و باس له تهوهري بيمانيي و سهرقالکردن دهكەن.

٢. لويس ئاراگون (Louis Aragon) :

شاعير و رۆماننووسى فەرهنسى چەندىن بهرهمى نووسيوه كه تايهتمةندى داهينان و ئەزموونکردنيان ههبووه، وهك "شهپوله دريژهكان" (Les Cloches de Bâle).

٣. فرانز كافكا (Franz Kafka):

رۆماننووسىيى چىك كه درهوشاوهرين كارهكانى "متامورفوزى (Metamorphosis)" ه، كه تتييدا شيوازيكى ناوازهى بهكارهيناهه كه باس له پرسهكانى شوناس و نامۆبوون دهكات.

٤. جان ارب (Jean Arp):

هونهرمهنديكى بينراو و شاعير بووه، هاوبهشى دامهزرينهري بزووتنهوهى دادا بووه، ههروهها بهرهمى هونهري بهرهمهيناهه كه گوزارشت له ئازاوه و ئەزموونکردن دهكات.

5. مارسېل دوشامب MARcel Duchamp:

هونه رهنه ندىكى به نوبانگى دادا بووه، "نافوره" (Fountain) كه هى له پيشانگايه كى هونه ريدا له سالى ۱۹۱۷ به هيپاي داهينان و ته هداى نه ريت داده نريت.

ئەم به رهه مانه رهنه گدانه وهى رۆحى بيپانايى و خواستى شكاندى ياساكان و گه ران به دواى رهه نده نوپيه كانى ئەدهب و هونه ردا.

چاوه پروانى گۆدۆ رۆمانى نووسه رى ئيرله ندى-فه رهنسى ساموئل بيكيته. بو يه كه مجار له سالى ۱۹۵۲ دا چاپ و بلاوكرايه وه، يه كيكه له به رهه مه دراماتيكييه دياره كانى سه رده مى بيپانايى. ليره دا كورته يه ك له م رۆمانه ئيلهامبه خشه ده خه ينه پروو:

پوخته:

چيروكه كه له ده ورى كاره كته ره كانى فلاديمير و ئيستراگون ده سورپيته وه كه چاوه رپى كه سيك ده كه ن به ناوى گۆدۆ. چاوه پروانيه كه بو ماويه كى زۆر دريژ ده بيتته وه و له م ماويه دا خه ريكي گفوتگوى جوراوجۆر و بارودۆخى گالته جارانه ن كه فه لسه فه ي ئازاوه گيپرى و بيپانايى له ژياندا نيشان ده دهن.

ستایل و زمان

شیوازی بیکیت لەم رۆمانەدا بە نوکتەى تاریک و زمانیکى سادە تایبەتمەندە. دیالوگی دووبارەبوووە و پرووداوە دووبارەبووەکان بۆ دەربڕینی ئەو پەرشوبلاوی و ھەلۆەشانەوہیە بەکار دەھێنرێن کە زالن بەسەر ژيانى ئەو دوو کارەکتەرەدا.

بابەتەکان:

رۆمانەکە بە دوو داچوون بۆ بابەتگەلیکی وەک بێمانای ژیان و کات و چاوەرپوانی دەکات کە دەتوانی بە ئازار و بێ مانا بێت. پرووداوەکان نیشان دەدەن کە مەرۆف چۆن لە گەڵ ھەلۆەشانەوہدا دەجەنگیت و ھەول دەدات ئامانج یان مانا بدۆزیتەوہ.

کاریگەراییە کە:

چاوەرپوانی گۆدۆ سەرکەوتنیکى گەورە بوو و کاریگەری زۆری لەسەر ئەدەب و فەلسەفە ھەبوو. رۆمانەکە بە شاکاریکی ئەدەبی ناوازه دادەنریت و کاریگەری لەسەر بەرھەمە ھونەراییەکانی دواتر ھەبوو کە باس لە پرسەکانی بوون و بێمانایی دەکەن.

چاوەرپوانی گۆدۆ ھێای ئەدەبیاتی بێانا و تەحەدای بیکیتە بەرامبەر بە نەریتە ئەدەبییە نەریتیەکان.

سهرچاوه كان:

يه كه م: سيسته مى كه سى ده سكر د.
دووه م: فهره نكي گۆگل ترانسليته ر.
سييه م: سهرچاوه بيانويه كان

- "Anatomy of Criticism " by Northrop Frye , pdf.
- "The Novel: An Anthology of Criticism and Theory " by Peter Rabinowitz & M. H. Abrams , pdf.
- "Aspects of the Novel" E. M. Forster , pdf.
- "Narratology: An Introduction" Mieke Bal , pdf.
- "The Cambridge Introduction to Narrative" H. Porter Abbott, pdf.
- "How to Read Literature Like a Professor" Thomas C. Foster , pdf
- On Writing by Stephen King .
- Elements Of Style by Stephen King.

چوارهم: سهرچاوه عه ره بويه كان

۱. د. عبد الفتاح الصمادي "القصة والرواية العربية" , pdf .
۲. د. علي الجارودي "مدخل إلى علم الرواية العربية" , pdf .
۳. د. عبد الله الغدامي "تحليل النص الأدبي: الرواية" , pdf .
۴. د. عبد الرزاق الصاوي "الرواية العربية ومأزق التأثير: قراءة في مشكلة التقليد والابتكار" , pdf .
۵. د. عمر عبد الله الملوحي "فن الرواية وتطوراتها في الأدب العربي" , pdf .

٦. د. محمد مهدي شكو "مدخل إلى علم الرواية العربية المعاصرة" ، pdf .
٧. د. توفيق الحكيم "الرواية العربية في القرن العشرين" ، pdf .
٨. د. مصطفى لطفى المنفلوطى "دلالات الرواية العربية" ، pdf .
٩. د. حسن حسن "قراءة في النقد الروائي" ، pdf .
١٠. د. عبد الله الطيب "الرواية العربية والتحديات المعاصرة" ، pdf .
١١. د. عبد الله الطيب "أنواع الرواية العربية المعاصرة" ، pdf .
١٢. د. محمد السنوسى العبيد "تحليل الأنواع الروائية: دراسة في الأدب العربي المعاصر" ، pdf .
١٣. د. فتحي الجوّ "الرواية العربية الحديثة: دراسة في الأنواع والاتجاهات" ، pdf .
١٤. د. حسين مؤنس "أنواع الرواية والقصة القصيرة" ، pdf .
١٥. د. محمد غالب الهوارى "التصنيفات الروائية: دراسة في علم الأدب" ، pdf .
١٦. د. علي الوردي "سيرة الكتابة الذاتية" ، pdf .
١٧. د. عبد الحميد الزهراني "السيرة الذاتية والمفهوم الحديث للذات" ، pdf .
١٨. د. عبد الله العسكر "رواية الذات: دراسة في السيرة الذاتية الأدبية" ، pdf .
١٩. أستاذ أحمد النغموش "الذات والآخر في رواية السيرة الذاتية" ، pdf .
٢٠. د. محمد الراجحي "السيرة الذاتية في الأدب العربي المعاصر" ، pdf .
- ٢١- رواية السيرة الذاتية: غرفة الذكريات لبشير مفتي أنموذجا، بحث التخرج قدمت من قبل الطالبة هاجر بوشريم و ايمان بوطيلو الى كلية الاداب

واللغات بجامعة محمد الصديق في الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية عام ٢٠١٩.

٢٢- حسن مجاد عبدالكريم: ما وراو السرد في الرواية العراقية، رسالة ماجستير، قدمت جامعة القادسية، كلية التربية، قسم اللغة العربية، سنة ٢٠٠٨/٢٠٠٩.

٢٣- نجاه سويسى: رواية السيرة الذاتية في (مزاج مراهقة) لفضيلة الفاروق، رسالة ماجستير قدمت الى كلية الآداب واللغات، قسم اللغة العربية في جامعة منتورى قسنطينة في الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية، سنة ٢٠١١.

٢٤- د. فرح مهدي صالح: الرواية السير ذاتية، روايات علي بدر أنموذجا، بحث متاح على الانترنت في موقع كلية التربية بجامعة القادسية. <https://www.qu.edu.com>

٢٥- أمير تاج السر: اسماء الشخصيات في الاعمال الروائية، متاح على الانترنت [https://www. Aljazeera. Net](https://www.Aljazeera.Net)

٢٦- د. محمد عبدالله القواسمة: الشخصية الحقيقية في الرواية، متاح على الانترنت [https:// pulpit. Alwatnvoice. Com](https://pulpit. Alwatnvoice. Com)

ژياننامەى پرۆفیسۆر دکتۆر كەمال سەعدى مستەفا

سال و شوینى له دايك بوون: ۱۹۵۶/۷/۱ ههولیر

شوینى وهزيفه: زانکۆى سهلاحهددین-ههولیر/ کۆلیژی یاسا

بروانامهى به کالۆریۆس و ماستەر و دکتۆرای له یاسا ههیه

ناونیشانی تیزی دکتۆرا: (چوارچیوهى یاسایی ئازادی پۆژنامه گهرى له کوردستانی عێراقدا)،

ولآت و زانکۆ که بروانامهى پێ بهخشیوه: زانکۆى سهلاحهددین-ههولیر/
کوردستان/ عێراق له سالی ۲۰۰۳/۷/۷.

ناونیشانی ماستهنامه کهى: (حقوق الملكية الادبيه والفنيه فى القانون العراقى
والمقارن/ عێراق له ۱۹۹۶/۵/۲۱).

ئهو ولآت و زانکۆيانهى که بروانامهى پێ بهخشیوه: زانکۆى سهلاحهددین-ههولیر/
کوردستان/ عێراق له ۱۹۹۶/۵/۲۱

پسپۆرى گشتى: یاسای گشتى

پسپۆرى ورد: یاسای نێودهولەتى و دهستوورى

مێژووى دامهزراندن: بۆیه کهمجار له ۱۹۷۶/۶/۱۳ دامهزراوه و له ۱۹۹۰
خانه نشین بووه و له ۱۹۹۶/۴/۲۴ له کۆلیژی یاسا له زانکۆى
سهلاحهددین به ناونیشانی مامۆستای یاریدهدهر دامهزراوتهوه.

ئهو پۆستانهى وهريگرتون:

- سهروکى بهشى یاسا (به یانیان و ئیواران) له ۲۰۰۵/۵/۴ تا کو
۲۰۰۷/۵/۲۵.

- راگرى كۆلىتى ياسا له ۲۰۰۶/۲/۱۲ تاكو ۲۰۰۶/۷/۲۸.
- راگرى كۆلىتى ياسا و پاميارى له ۲۰۰۶/۷/۲۸ تاكو ۲۰۰۸/۵/۱۵.
- راگرى كۆلىتى پەروەردە بۆ زانسته مرقايە تيه كان له ۲۰۰۸/۲/۱۵ تا ۲۰۱۰/۸/۱۰.

ئەو كۆنگرەو خولە زانستىيانەى كه بەشدارى تيدا كىردووه:

- يەكەمىن كۆنگرەى خویندىن بالای زانكۆكانى ھەرىمى كوردستان سالى ۲۰۰۰ بۆ گۆرىنى پروگرام و سىستەمى خویندىن.
- دووھەمىن كۆنگرەى خویندىن بالای زانكۆكانى ھەرىمى كوردستان سالى ۲۰۰۶ بۆ گۆرىنى پروگرام و سىستەمى خویندىن.
- كۆنگرەى نۆدەولەتى مافەكانى مرووف له ھەرىمى كوردستان، ھوتیل خانزاد تەموزى سالى ۲۰۰۷.
- كۆنگرەى ئاوا (ھەولیر ۱۴-۱۵ مایس ۲۰۰۱) سەنتەرى براىەتى بە ھەماھەنگى رېكخراوى فاوى جیھانى.
- يەكەمىن كۆنگرەى راگرى كۆلىتەكانى ياسا له زانكۆكانى عىراقى له بارەى خویندىن وانەى ياساى مرویى نۆدەولەتى (اردن-عمان) سالى ۲۰۰۷.
- كۆنگرەى میدیای ئازاد له پیناوى عىراقى نوئى، له ھوتیل تاواى ھەولیر له ۴/۲۹ تاكو ۵/۵/۲۰۰۵.
- كۆنگرەى چوارەمى يەكیتى مافەروەرانى كوردستان- ھەولیر له ۲۷ تا ۲۸/۱۱/۲۰۰۴.
- كۆنگرەى مافەروەرانى عىراقى (سەنتەرى پۆشنېرى زانكۆى سەلاحەددین سالى ۲۰۰۴).
- كۆنگرەى دەستور و پارسى (ھەولیر ۲۷/۹/۲۰۰۵).

- کۆنگرەى زانستى له پیناوى گەشەپێدان و چەسپاندنى زمانى کوردى هەولێر ٢٠٠٥/٧/١٥.
- کۆنگرەى یەكەم بۆ دانانى پلانى سترتیژی بۆ وهزارهتى كشتوكال له هەریمی کوردستان (هەولێر ٦/٣٠ تا ٢٠٠٧/٧/١).
- کۆنگرەى وهزارهتى پهروهردەى هەریمی کوردستانى عێراق بۆ هەلسەنگاندنى خویندنى مافی مرۆف له هەریمی کوردستان (هولێر، هوتیل هەولێر پلازا له ١٨/١٧ تشرینی یەكەم ٢٠١٢).
- دیدارى نیودهولەتى رۆژنامه نووسان له ٢٠٢٢/٤/٢٢ هوتیلی شیراتون هەولێر).
- Human Rights Protection Training Agenda (May-2001) Erbil
- Firsr Higher Education Conference In Kurdistan Region – Ireq Erbil 21-23 APRIL 2001
- Conflict Resolution Curriculum Development Workshop University of Duhok 10-14 august 2003

ئەو پێکخراو و کۆمەڵە دەزگایانەى تیايدا ئەندامە:

یەكەم: پێکخراوه نیودهولەتییه کان

- ١- پێکخراوى فیدراسیۆنى ئەوروپای عەرەبى بۆ مەشق و ناوڤژیوانى نیودهولەتى له کۆمارى میسرى عەرەبى له شارى قاهیره.
- ١- پێکخراوى فیدراسیۆنى رۆژنامه نووسانى نیودهولەتى (IFJ).

دووهەم: پيڭخراوه ناوخۆييه كان:

- ۱- پيڭخراوى عيراقى مافى مرؤف لە شارى بەغداد.
- ۲- يەكيتى مافپەرورەرانى كوردستان، سەرنووسەرى گوڤارى تەرازووى ئەكادىمى.
- ۳- كۆمەلەى عيراقى بۆ مافەكانى مرؤف لە شارى بەغداد.
- ۴- كۆمەلە مافخوازانى مافى مرؤف لە شارى ھەولير.
- ۵- سەنديكاي پوژنامەنووسانى كوردستان لە ھەريمى كوردستانى عيراق.
- ۶- يەكيتى نووسەرەرانى كورد لە ھەريمى كوردستانى عيراق.
- ۷- راويژكارى ميديا لە گوڤارى (السياحة العربية) لە كۆمارى مىسرى عەرەبى لە شارى قاھيرە.

ئەو كىتابانەى كە دايانەن لە بوارى ئەدەب و پوڭشنىبىرىدا:

- شەش كورته چيرۆكى كوردى - ھاوبەش، ھەولير چاپخانەى شارەوانى، سالى ۱۹۷۶.
- ون بوون - كۆمەلە چيرۆك، ھەولير چاپخانەى وەزارەتى پوڭشنىبىرى، سالى ۱۹۸۴.
- دەرگا - كۆمەلە چيرۆك، بەغداد چاپخانەى الزمان، سالى ۱۹۹۰.
- سەعيد زەبووكى لای خۆمان - رۆمان، ھەولير چاپخانەى وەزارەتى پوڭشنىبىرى، سالى ۱۹۹۷.
- تېرچىو - كۆمەلە چيرۆك، ھەولير چاپخانەى زانكۆى سەلاحەددىن سالى ۲۰۰۰.
- فەنتازيا - كۆمەلە چيرۆك، ھەولير بزاڤى پوڭشنىبىرانى نوپخواز، سالى ۲۰۱۰.

- چەند وئىسگەيەك ژيان و بىرەوهرى، ھەولير چاپخانەى منارە سالى ۲۰۱۴.
- بىنەماكانى توئىژىنەوہى زانستى، ھەولير چاپخانەى منارە سالى ۲۰۰۹.
- فەلسەفەو ياسا لە چەند وتارىكدا، بلاوكرائى دەزگائى چاپ و بلاوكردەوہى (O.P.L.C) سالى ۲۰۰۵.
- مەملەكەتى پۇبۇتەكان- رۇمان، منشورات دار النشر- القأ فى جمہوريہ السورىہ مدينہ ديمشق سالى ۲۰۲۰.
- بىرەوهرىي جەنگاوہريك- رۇمان، چاپخانەى تاران سالى ۲۰۱۸.
- خانمباز - رۇمان، چاپخانەى منارە لە شارى ھەولير سالى ۲۰۱۹.
- حەج و عومرە - رۇمان، چاپخانەى تاران سالى ۲۰۱۹.
- رۇژگارە تاريك و دژوارەكان - رۇمان، چاپخانەى تاران سالى ۲۰۱۹.
- زەبۇكەكەى لاي خۇمان- رۇمان - چاپى دووہم، چاپخانەى تاران سالى ۲۰۲۰.
- شەوانى باكۇ - رۇمان، چاپخانەى تاران سالى ۲۰۲۰.
- ھونەرى مندالان، چاپخانەى كريستال ھەولير سالى ۱۹۹۸.
- دەسەلاتى چوارەم، چاپخانەى وەزراەتى پۇشنبىرى، ھەولير سالى ۱۹۹۸.
- قرقۇك، رۇمان، دەزگائى موكرىانى بۇ چاپ و بلاوكردەوہ، چاپخانەى ھيقي، چاپى يەكەم، سالى ۲۰۲۳.
- شەوانى ئيريشان، رۇمان، چاپخانەى تاران، چاپى يەكەم، سالى ۲۰۲۳.
- رۇمانى ژياننامەيى، ليكۇلئىنەوہى ئەدەبىي، دەزگائى موكرىانى بۇ چاپ و بلاوكردەوہ، چاپخانەى ھيقي، چاپى يەكەم، سالى ۲۰۲۳.
- رۇمانى سەيرو سەمەرەكانى تەھالۇك شىخانى، چاپخانەى دانىشفەر، ھەولير، سالى ۲۰۲۳.

ئەو كىتەبەنى كە لە بوارى ياسادا دایناون:

- چەمكى ياسا، ھەولێر چاپخانەى زانكۆى سەلاحەددىن سالى ١٩٩٨.
- ھاوسەرگىرى و جىابوونەو، ھەولێر چاپخانەى منارە سالى ٢٠١٥.
- لێكدانەوێ ياساى بە كرێدانى ژمارە ٨٧ سالى ١٩٧٩، چاپخانەى زانكۆى سەلاحەددىن ھەولێر سالى ١٩٩١.
- حقوق الانسان به زمانى عەرەبى، ھەولێر چاپخانەى وەزارەتى پەرورەدە سالى ٢٠٠٤.
- الملكية الفكرية به زمانى عەرەبى، منشورات دار الدجلة، المملكة الاردنية الهاشمية، عمان سالى ٢٠٠٩.
- حقوق الانسان بين المواثيق الدولية والمذاهب الفكرية به زمانى عەرەبى، منشورات دار الكتب القانونية في جمهورية مصر العربية في القاهرة سالى ٢٠١٠.
- حقوق المؤلف وسلطة الصحافة به زمانى عەرەبى، منشورات دار الكتب القانونية في جمهورية مصر العربية في القاهرة سالى ٢٠١٢.
- حقوق الانسان في المذاهب الفكرية به زمانى عەرەبى، بلاوكرأوى دەزگای چاپ و بلاوكردنەوێ (O.P.L.C) سالى ٢٠٠٦.
- حقوق الانسان ومعاييرها الدولية به زمانى عەرەبى، منشورات دار الدجلة، المملكة الاردنية الهاشمية، عمان سالى ٢٠١٠.
- التنظيم الدستوري والدولي لحقوق الانسان به زمانى عەرەبى، منشورات دار الكتب القانونية في جمهورية مصر العربية في القاهرة سالى ٢٠١٧.
- الاطار القانونى لحرية الصحافة به زمانى عەرەبى، منشورات دار الكتب القانونية في جمهورية مصر العربية في القاهرة سالى ٢٠١٧.

- دراسات في القانون العام به زمانى عهدهبى، منشورات دار الزين الحقوقية والادبية (ش.م.م) فى لبنان مدينة بيروت سالى ٢٠١٧.
- فكرة الحق، ههولير چاپخانهى زانكوى سه لاهه ددين سالى ١٩٩٨.
- ياساى دهستوورى، دهزگاي موكریان بو چاپ و بلاوكر دنه وه، چاپخانهى هيقي، چاپى يه كه م، سالى ٢٠٢٢.
- ياساى دهستوورى، چاپخانهى هيقي، چاپى دووهم، سالى ٢٠٢٣.

ژماره‌ی موبایل و ئيمیلی نووسەر

٠٧٥٠٤٤١٢٢٣٢

٠٧٧٠٤٤٩١٦٥٨

Kamalsaadi005@gmail.com

ناوەرۆك

- پېشەكى ۵
- دەستپىك: ۷
- رۇمانئوس كىيە؟ ۹
- چەمك و ھىيا ، زمانى قوول و تىپرامان لە رۇمانى ئەدەبى: ۱۶
- كارىگەرى چەمك و ھىياكان: ۱۷
- كارلىككردن لە گەل خوئەنەر: ۱۷
- چۆن رۇمان دەنئوسىت؟ ۱۸
- گرېچن لە رۇماندا چىيە؟ ۲۰
- پىناسەى گرېچن: ۲۰
- گرنگى گرېچن: ۲۱
- توخمەكانى گرېچن: ۲۱
- جۆرەكانى گرېچن: ۲۱
- گرېچن و پەرەپىدانى كارەكتەرەكان: ۲۲
- سەرچاوەكانى گرېچن: ۲۲
- ئەنجام: ۲۴
- رۇمانى فەلسەفى چىيە؟ ۲۵
- رۇمانى كۆمەلايەتى: دىدگايەك بۆ واقع و فورمولە كردنى گۇرانكارىيەكان ۳۰
- ئاراستە كردنى سەرنج بەرەو بىرسە كۆمەلايەتییەكان: ۳۰

- كاريگەرى رۇمانە كە لەسەر گۇرپانى كۆمەلايەتى: ۳۱
- فرەچەشنى گىپرانەوھى كۆمەلايەتى: ۳۱
- كارلىكى خوينەر لەگەل واقع: ۳۱
- كاريگەرى رۇمانى كۆمەلايەتى لەسەر ھۇشياري پۇشنىرى: ۳۲
- پىكھاتەي رۇمانسى و وينە كىشانى دىمەنى كۆمەلايەتى: ۳۲
- رۇمان وەك ئامرازىك بۇ بەلگەنامە كىردى مېژووى كۆمەلايەتى: ۳۳
- ھاندانى كارلىك و گىفتوگۇ (تحفيز التفاعل و النقاش): ۳۳
- ئىلھامبەخش بۇ گۇرپانكارى: ۳۳
- دەرئەنجام: ۳۴
- گەشەسەندى كەسى و مەملانى (التطور الشخصي- والصراع) وەك پەگەزىكى رۇمان: ۳۸
- پەرەپىدانى كەسى: ۳۸
- جۆرەكانى گەشە كىردى كەسى: ۳۹
- مەملانى وەك بزۈيەرى گەشەپىدان: ۳۹
- كاريگەرى سۆزدارى گەشە كىردى: ۳۹
- كۆتايى وەك خالى گەشە كىردى: ۴۰
- كارەكتەرەكان وەك پەگەزىكى رۇمان: ۴۱
- فرە كەسايەتى: ۴۱
- كاريگەرى كارەكتەرەكان لەسەر چىرۆكەكە: ۴۱
- قوولايى كارەكتەرەكان: ۴۲
- كارەكتەرەكان وەك ئامرازىك بۇ گەياندى پەيامەكە: ۴۲
- كەسايەتى دەرۋونى و جەستەيى: ۴۲

- گەشە پېدانی كەسى وەك گەشتىك: ۴۳
- توخمى زمان و شىۋاز لە رۇمان: زمانى ھونەر و جوانى لە رۇمان ۴۴
- رۇلى زمان لە رۇمانە كەدا: ۴۴
- شىۋازى نووسىن: ۴۵
- كارىگەرى زمان و شىۋاز لە سەر خوينەر: ۴۵
- زمان و شىۋاز وەك ئامرازىكى پەيوەندى: ۴۵
- توخمە كانى كات و ژىنگە لە رۇمان ۴۷
- ۱- توخمى كات: ۴۷
- ۲- توخمە ژىنگە يىيە كان: ۴۷
- كارىگەرى توخمە كانى كات و ژىنگە: ۴۸
- كارىگەرى ژىنگە لە سەر گرېچنە كە: ۴۹
- بە كارھېنانى توخمى كات بۇ دەرپرېنى گۇرپانكارى: ۴۹
- كارىگەرى ژىنگە لە سەر كارەكتەرە كان: ۵۰
- كارىگەرى كات و ژىنگە لە سەر بەرگەھەوا: ۵۰
- ھېماسازى لە كات و ژىنگە: ۵۰
- بە كارھېنانى توخمە كاتىيە كە بۇ تىشك خستتە سەر گۇرپانكارى كەسى: ۵۱
- كارىگەرى ژىنگە لە سەر پېكھېنانى شوناس: ۵۱
- سود وەرگرتن لە دزايە تىيە كاتى و ژىنگە يىيە كان: ۵۱
- شىكار كىردنى كارىگەرى كات و ژىنگە لە سەر مرۇف: ۵۱
- بە كارھېنانى كات و ژىنگە بۇ دروست كىردنى ھېما و ماناى قوول: ۵۲
- رۇمانى گالتە جارى چىيە؟ ۵۳
- خەيالى كۆمىدى: بەرەويىش بىردنى خوشى و پېكەنن لە جىھانى ئەدەب ۵۳

- رۇمانى ترسناك چىيە؟ ۵۶
- نمونهى رۇمانىكى ترسناك: فرانكنشتاين ۵۷
- رەخنەى ئەدەبى چىيە و چۆن رەخنەى (بىياتنەر) لە رەخنەى (پروخىنەر) ۵۹
- جودادە كرېتەو: ۵۹
- رەخنەى ئەدەبى: ۵۹
- پيوەرەكانى رەخنەى بىياتنەر: ۶۰
- رۇمانى فەتتازيا چىيە؟ ۶۲
- پوختە: ۶۳
- رۇمانى پۇلىسى چىيە؟ ۶۵
- ئەمەى خواروہە نمونهىە كە لە رۇمانى پۇلىسى: ۶۶
- پوختەى رۇمانە كە: ۶۶
- نۇقلېت چىيە؟ ۶۸
- جياوازى نىوان رۇمان و نۇقلېت: ۶۹
- نمونهىەك لە نۇقلېت: ۷۰
- پوختەى نۇقلېتە كە: ۷۰
- بزوتنەوہى دادايزم و سورياليزم ۷۱
- دادايزم: گەشتىكى ھونەرى بۇ ناو جىھانى ئازاوہ و ياخييون ۷۱
- سەرچاوہى دادايزم: ۷۲
- ھونەرى دادا: ۷۲
- ئەدەبىياتى دادايزم: ۷۳
- كەلتور و كەلەپوور: ۷۳
- سورياليزم: گەشتىكە بۇ ناو جىھانەكانى نائاگايى و خەون ۷۴

- ۷۴.....سەرچاوه كانى سورىاليىزم:
- ۷۵.....به رجه سته كردنى خهون و نائاگايى:
- ۷۶.....كارىگه رى نائاگايى له سهر ئه دهب:
- ۷۶.....كارىگه رى كولتوورى و بهرده وام:
- ۷۹.....ئه نجام:
- ۷۹....."سهرگه رميه سورىالييه كان Les Aventures Surrealistes"
- ۸۰.....پوخته ي پۇمانى The magnetic Fields "كىلگه موگناتيسييه كان":
- ۸۲.....قوتابخانه ي پۇستمودۆنيزم له ئه دهب:
- ۸۵.....قوتابخانه ي مۇدۆنيزمى ئه دهبى: گۇرپانكارىيه هونه رى و فيكرىه كان
- ۸۵.....۱- تهحه داي زمانه وانى و ئه زمونكردن:
- ۸۶.....۲- هه لوه شانده وه و بلاوكر دهنه وه:
- ۸۶.....۳- برسىارى شوناس و بوون:
- ۸۶.....۴- رزگار بوون له نه ريت و ئايين:
- ۸۶.....۵- كارىگه ريه كۆمه لايه تى و سياسيه كان:
- ۸۷.....۶- جيا بوونه وه له نه ريتى:
- ۸۷.....له كۆتايى:
- ۸۷.....پۇمانى (بالى شكاو) ي خاتوو فرانزين زافى وهك نمونه:
- ۸۷....."بالى شكاو" - فرانزين زافى:
- ۸۹.....چۆن كتيبي ژياننامه له پۇمانى ژياننامه يى جيا ده كرېته وه
- ۸۹.....ره گه زه كانى پۇمانى ژياننامه يى چين؟
- ۹۰.....توخمه سهره كيهه كانى گېرانه وهى ئه دهبى بريتين له:
- ۹۳.....توخمه كانى كتيبي ژياننامه بريتين له:

- قوتابخانەى سروشتى له ئەدەب..... ۹۵
- چەند نموونەيەك له و كتيبانەى له چوارچۆهى قوتابخانەى سروشتى داندراون: ۹۶
- كاريگهريى سروشت له سەر رۇمانى (هيوای گه وره) نووسينى چارلز ديكنز: ۹۹
- قوتابخانەى سيمبۆليزم له ئەدەب (المدرسة الرمزية في الادب) ۱۰۱
- نموونەيەك له رۇمانى قوتابخانەى سيمبۆليزم: ۱۰۲
- پوختەى رۇمانەكە: ۱۰۲
- قوتابخانە ئەدەبىيەكان ۱۰۴
- قوتابخانەى رۇمانتيك له ئەدەب: ۱۰۴
- چەند نموونەيەك له رۇمانى رۇمانسى يان رۇمانتيك: ۱۰۶
- رۇمانى "ئانا كارينينا" له نووسينى تۆلستۆي: ۱۰۸
- چيرۆك و كارەكتەرەكان: ۱۰۸
- رەخنە له كۆمەلگا: ۱۰۹
- بىر كەردنەوه له ژيان و دين: ۱۰۹
- شيوازى ئەدەبى: ۱۰۹
- كاريگهريى كولتورى: ۱۰۹
- له بارەى يەكەم رۇمان: ۱۱۱
- به كارهيئانى ناوى راستەقينە بۆ كارەكتەرەكانى ناو رۇمان ۱۱۳
- رۇمانى ئەدەبى كراوه و پورتوگرافى (رواية الأدب المكشوف و الاباحى): گەشتيك
- بۆ جيهانە بوڤرەكان و تەحەداى هونەرى ۱۱۴
- دەربرينى هونەرى: ۱۱۴
- ليكۆلنەوه له لايەنە دەرروونى و كۆمەلايەتيەكان: ۱۱۵
- مشتومر و پەتكەردنەوه: ۱۱۵

- كارىگەرى لەسەر كولتورى باو: ۱۱۵.....
- لە دەرئەنجامدا: ۱۱۶.....
- نمۇنەى رۇمانى پۇرئوگرافى: ۱۱۶.....
- رۇمانى رۇمانسى: ۱۱۸.....
- جۇرەكانى رۇمانى ئەدەبى: ۱۲۱.....
۱. رۇمانى ترس و توقاندىن: ۱۲۱.....
- ۲- رۇمانى زانستى خەيالى: ۱۲۲.....
۳. رۇمانى مېژووى: ۱۲۳.....
- چەند نمۇنەيەك لە رۇمانى مېژووى: ۱۲۳.....
۴. رۇمانى رۇمانسى: ۱۲۴.....
۵. رۇمانى ژياننامەيى: ۱۲۵.....
- بۇنمۇنە: رۇژمىرى كچىكى گەنج" لە نووسىنى ئان فرانك: ۱۲۷.....
۶. رۇمانى ورورژاندىن و تەشويقكردن (روايە الاپارە والتشويق): ۱۲۸.....
- خالە جياوازهكانى نيوان چىرۇكى درىژ و چىرۇكى كورت: ۱۳۰.....
- جياوازى نيوان چىرۇك و رۇمان: ۱۳۲.....
- پلوت يان گرىچن (الحبكة): ۱۳۵.....
- رۇمانى سەرکەوتوو: ۱۳۶.....
- ئايا دەكرى نامە لە نيوان كارەكتەرەكانى رۇمانى ئەدەبى ئالوگور بكرىت؟ ۱۴۶.....
- پوختەى رۇمانەكە: ۱۴۸.....
- تەكنىكى تەوزمى ھۇشيارى لە رۇمان: تيشك خستە سەر ناوہوہى مرؤف: ۱۵۰.....
- رۇمان و بەكارهينانى تەكنىكى فلاشباك ۱۵۲.....
- چۇنيەتى دروستكردن يان خولقاندنى پرووداو ۱۵۵.....

- جۆرەكانى پووداۋ چىن؟..... ۱۵۷
- ھەندىك خالى گىرنگ لەبارەى پووداۋە ناخۇيىيەكان: ۱۵۸
- ئايا دەتوانرىت تەكنەلۇژىاي (زىرەكىي دەستكرد) بۇ نووسىنى چىرۇك و رۇمان و
بابەتى ئەدەبى بەكاربەيتىت؟..... ۱۵۹
- ئايا ئەمە بە دزىكردن دادەنرىت؟..... ۱۵۹
- ئايا دەتوانرىت زىرەكى دەستكرد بە سەرچاۋەيەكى مەنەپىكراۋ ھەژمار بكرىت؟
..... ۱۶۰
- پەيوەندى نىۋان دەروونناسى و رۇمان..... ۱۶۱
- پەيوەندى نىۋان ياسا و رۇمان..... ۱۶۷
- ئەفسانە لە ئەدەبى گەلاندا..... ۱۶۹
- پەيوەندى نىۋان رۇمان و فىلم:..... ۱۷۲
- نمۇنەيەك لە رۇمانەكانى نەجىب مەحفوز كە كراۋەتە فىلمى سىنەمايى:..... ۱۷۵
- بەكارھىنانى وتار لەناۋ رۇمانىكى ئەدەبىدا..... ۱۷۷
- گۆشە نىگاي ھونەرى و پەيام ۋەك پەگەزى رۇمانى ئەدەبى (الروئية الفنية
والرسالة كعنصر الرواية الادبية):..... ۱۷۹
- رۇلى ھونەرى لە رۇماندا:..... ۱۷۹
- پەيامى ناۋ رۇمانەكە:..... ۱۸۰
- كارىگەرى تىكەلاۋ:..... ۱۸۰
- رۇمان ۋەك شائوى بىرۇكەكان:..... ۱۸۰
- سەردەمى بىمانايى:..... ۱۸۱
- سەردەمى بىمانايى:..... ۱۸۳
- ستايىل و زمان..... ۱۸۵

چۇن رۇمان دەنئوسى پ.د. كەمال سەعدى مستەفا

- سەرچاۋە كان: ۱۸۶
- ژیاننامە ی پروفیسور دکتور كەمال سەعدى مستەفا ۱۸۹
- ناوەرۆك ۱۹۶

Novels and the mysteries of novel writing

Professor
Dr. Kamal Saadi Mustafa